

ÄITI JA LAPSEN HUOSTAANOTTO

– Äitien kokemuksia lapsen huostaanottoprosessista ja äitiydestä huostaanoton jälkeen

Sonja Rautakorpi

Sosiaalityön pro gradu-tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

toukokuu 2007

Sonja Rautakorpi
Sosiaalityö/Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
toukokuu 2007
(102) + 1 liite

Äiti ja lapsen huostaanotto - Äitien kokemuksia lapsen huostaanottoprosessista ja äitiydestä huostaanoton jälkeen.

Tutkielmani tarkoituksena oli selvittää huostaanotettujen lasten äitien kokemuksia lastensuojelun asiakkuudesta ja huostaanotto- ja sijaishuoltoprosessista, sekä sitä, millaista tukea äidit ovat saaneet ja kaipaavat lapsen huostaanoton jälkeen. Tutkin myös sitä, millaiseksi äitiys muodostuu, kun lapsi ei enää asu äidin kanssa eli millaisena äidit kokevat oman äitiytensä lapsen huostaanoton jälkeen. Tutkimus tuo esiin huostaanotettujen lasten äitien näkökulmaa, jota sosiaalityön tutkimuksessa on käsitelty varsin vähän.

Käytän tutkimuksessani fenomenologis-hermeneuttista tutkimusotetta. Keskeisiä esimerkkitutkimuksia työlleni ovat olleet Kirsi Nousiaisen Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja (2004) sekä Riitta Granfeltin Kertomuksia naisten kodittomuudesta (1998). Lisäksi tukeudun sekä suomalaiseen että kansainväliseen feministiseen äitiystutkimukseen. Aineistoni on kerätty syksyn 2005 aikana ja se koostuu 13 huostaanotetun lapsen äidin teemahaastattelusta. Analysoin aineistoa haastattelujen kysymysrunkoa apuna käyttäen, poimien eri teemoihin liittyvät maininnat. Pysin kuitenkin analyysissä mahdollisimman pitkälti välttämään etukäteisolettamuksia. Tarkkailin analyysivaiheessa sitä, millaisia asioita haastatellut äidit painottivat puheessaan ja mistä asioista he ylipäänsä puhuivat paljon. Teemoittelin havaintoja ja tein erilaisia koonteja, joiden perusteella nostan esille äitien tärkeinä pitämiä teemoja.

Tulokseni osoittavat, ettei tukea huostaanotetun lapsen äideille juurikaan ole tarjolla. Tuen tarve kuitenkin tuli selkeästi esille. Vaikka suurin osa haastatelluista ei kokenutkaan asemaansa äitinä uhatuksi, uuteen tilanteeseen ja erilaiseen äitiyteen sopeutumiseen olisi kaivattu tukea. Myös syyllisyyden, surun, häpeän ja pettymyksen tunteiden käsittelyyn olisi kaivattu ulkopuolista apua. Sopeutuminen lapsen huostaanottoon näyttäisi onnistuvan parhaiten silloin, kun äiti kokee huostaanoton oikeana ratkaisuna lapsen kannalta. Sopeutumista vaikeuttavat ongelmalliset välit sosiaalityöntekijään ja lapsen sijoituspaikkaan sekä kokemus, että huostaanotto ei ollut tarkoituksenmukainen. Sosiaalityöntekijän toimintaan ja sosiaalityön työkäytäntöihin äidit kaipasivat selkeyttä, yhdenmukaisuutta ja asiakkaan kuulemistä.

Avainsanat: Huostaanotto, äitiys, lastensuojelu, kokemus, tuki

Sisällys

1 JOHDANTO	5
2 ERILAINEN ÄITIYS?	9
2.1 Äitiyden ihannekuvaa etsimässä.....	9
2.2 Äiti-identiteetin murtumakohtia	11
2.3 Äitiyden moraalikoodit ja -tunteet.....	13
2.4 ”Erilaisen” äitiyden määrittelyjä	15
2.4.1 Marginaalin äitiys	15
2.4.2 Etä-äitiys ja jaettu äitiys	16
2.5 Äiti erityisen kontrollin kohde?.....	19
3 ÄIDIT LASTENSUOJELUN ASIAKKAINA.....	23
3.1 Vallankäyttö lastensuojelussa.....	23
3.2 Huostaanotto ja biologisen vanhemman asema.....	25
3.3 Kuka muistaisi äitiä? Tuki huostaanoton jälkeen	26
3.4 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimustehtävä.....	29
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	30
4.1 Lähestymistapa ja metodologiset lähtökohdat.....	30
4.2 Hermeneuttis-fenomenologinen tutkimusote	30
4.3 Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä	33
4.4 Haastattelujen toteutus.....	36
4.5 Tutkimukseen haastatellut äidit	38
4.6 Aineiston analysointi	42
4.7 Tutkimuksen haasteet ja eettiset kysymykset.....	44
5 LASTENSUOJELUN ASIAKKAAKSI.....	48
5.1 Lastensuojeluasiakkuuden alku	48
5.2 Yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa	51
5.2.1 Työntekijän kiirettä ja vaihtuvuutta.....	52
5.2.2 ”Sitä tietoo ois kaivannu”	54
5.2.3 Lastensuojelun toimintatavoista	55

5.2.4 Vallankäyttöä vailla empaattisuutta?.....	58
5.3 Tuen tarve huostaanoton jälkeen	61
5.3.1 Vertaistukea vai ammattiapua?.....	63
5.3.2 ”Mä oon aika vahva ihminen”	66
6 ÄITIYS HUOSTAANOTON JÄLKEEN.....	69
6.1 Mikä äiti minä nyt olen?	69
6.2 ”Oikea” vai ”toinen” äiti?.....	70
6.3 Suhde sijoituspaikkaan	74
6.4 Tapaamiset.....	76
6.5 Äidin suhde lapseen.....	78
6.6 Häpeän peitto ja muita tunteita.....	79
6.6.1 ”Ooksmä kauheen huono äiti...”	81
6.6.2 ”Mehän ei olla sillain tyypillinen huostaanottotapaus”	82
6.7 Kokemuksen työstäminen.....	84
6.8 Sopeutujat ja vastaantaistelijat.....	85
6.9 Odotukset tulevalta	90
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	92
LÄHTEET.....	97
LIITE: Haastattelupyyntökirje.....	103

1 JOHDANTO

” Yks toinen huostaanotetun lapsen äiti sanoi mulle kerran, että muista Lea: Suurimmalla osalla ihmisistä on yks elämä. Mutta meillä on kaks elämää; meillä oli elämä ennen huostaanottoa ja meillä on elämä huostaanoton jälkeen. Koskaan me ei päästä sen asian yli.” (Lea).

Ensimmäinen ajatukseni pro gradu -tutkielman aiheen suhteen oli, että haluaisin löytää tutkimusaiheen, joka jollain tavalla liittyisi lapsiin, perheisiin ja lastensuojeluun. Lastensuojelua ja sijaishuoltoa on aiemmin tutkittu lähinnä lasten ja sosiaalityöntekijöiden, jonkin verran myös sijaisvanhempien, näkökulmasta ja heidän kuvaamaan. Lastensuojelututkimusta on tehty paljon, ja siksi toivoinkin löytäväni vähän erilaisen näkökulman. Minua myös kiinnosti äitiys ilmiönä, se, mitä kaikkia odotuksia äitiydelle asetetaan, ja mitä tapahtuu, kun nuo odotukset eivät jostain syystä, ainakaan ympäröivän yhteiskunnan mielestä, täyty. Siksi valitsin tutkimukseni aiheeksi huostaanotettujen lasten äidit. Ajattelin myös, että vasta opiskellessani ja vailla erityisempää työkokemusta olisin ehkä puolueettomampi tutkimaan lastensuojelua asiakkaiden näkökulmasta, kuin mitä ehkä olisin myöhemmin, jo sosiaalityöntekijänä, ”vastapuolena”. Pyrinkin tutkimuksessani mahdollisimman puolueettomaan, äitien kokemuksia esille tuovaan kuvaukseen. En esitä tuloksia absoluuttisina totuuksina, vaan tulkintoina haastateltujen äitien subjektiivisista kokemuksista. Pyrkimyksenäni on tuoda esille haastateltujen äitien ääni.

Jokaisella ihmisellä on jonkinlainen mielikuva *äidistä* ja siitä, mitä *äitiys* tarkoittaa. Yhteiskunta luo ja ylläpitää tietynlaista *äitiysihannetta*, johon jokaisen äidin tulisi pyrkiä. Äitiyteen liittyy paljon odotuksia ja toiveita, sekä ulkoapäin tulevia, että äitien omia. Nousiaisen (1999) mukaan äitiyttä on vaikea määritellä ja kokemus siitä on ristiriitainen. Kaikilla meillä on jonkinlainen mielikuva siitä, mitä hyvä tai perinteinen äitiys sisältää, koska olemme omaksuneet kulttuurissamme ja yhteiskunnassamme vallitsevia käsityksiä ja arvolatauksia äitinä olemisesta. Etenkin nainen, jonka äitiys poikkeaa niin sanotusta perinteisestä tai normaalista äitiydestä, joutuu kohtaamaan monia ristiriitoja suhteessa omaan äitiyteensä (Nousiainen 1999, 33). *Hyvälle* äitiydelle on yhteiskunnassamme asetettu melko kapeat raamit. Äitiyden monimuotoisuus on kylläkin jollakin tasolla alettu tiedostaa; esimerkiksi äitiyden ja työuran yhdistäminen ja niiden välillä tasapainoileminen

on arkipäivää yhä useammalle naiselle tänä päivänä. Työssäkäyvän äidin äitiys on väkisinkin erilaista kuin kotiäidin. Perheiden elämä on monella tavalla muuttunut vuosikymmenten aikana ja vanhemmuus siinä mukana. Perheen elämänrytmi muokkaa perheen suhteita ja tapaa olla vanhempi ja lapsi. Työelämä ja kiireinen elämänrytmi lisää paineita selviytyä eri elämän osa-alueiden yhdistämisestä, kuten työssäkäynnin ja äitiyden yhteensovittamisesta. Osittainen poikkeavuus äitinormista äitiyden toteuttamisessa on nykypäivänä jo hyväksytympää, vaikkakin se edelleen jakaa mielipiteitä. Onko monimuotoisuuden hyväksyminen silti yhä suurilta osin vain puheen tasolla? Mihin hyväksyttävyyks rajoittuu, millainen äitiys on vielä *riittävän hyvää*? Riittääkö ymmärrys silloin, kun äiti asuu erillään lapsestaan? Ja vieläpä jos lapsi on otettu sosiaaliviranomaisten toimesta huostaan ja sijoitettu sijaishuoltoon. Millaista on äitiys silloin? Kuka määrittelee *oikeanlaisen, tarpeeksi hyvän* äitiyden ja tavan olla äiti ja onko *erilainen*, normeista poikkeava äitiys yhtä kuin huono äitiys? Muun muassa tällaisia kysymyksiä pohdin pro gradu -tutkielmassani ja pyrkiessäni kuvaamaan lapsen huostaanotto- ja sijaishuoltoprosessia huostaanotetun lapsen biologisen äidin näkökulmasta.

Kirsi Nousiainen (1999) mukaan äitiys on ollut viimeisten vuosikymmenten ajan erityisesti feministien ja naistutkijoiden piirissä runsaasti keskustelua herättänyt ilmiö. Merkittävää äitiystutkimuksessa on ollut siirtyminen tutkimaan äitiyttä naisen yksilöllisenä kokemuksena sen sijaan, että äiti ja äitiys nähtäisiin vain osana perhettä ja keskityttäisiin tällöin vain rakenteiden tutkimiseen. Nousiainen mukaan feministinen tutkimus on antanut naisille mahdollisuuden tulla kuulluksi (Nousiainen 1999, 22-23). Äitien kuulemisen kautta on ehkä mahdollista rakentaa realistisempaa, nykypäivään istuvaa kuvaa äitiydestä.

Lastensuojelutyössä ei voi yksityiskohtaisin ohjein määritellä, millainen vanhemmuus on riittävää, ja milloin lapsi otetaan huostaan. On pyrittävä arvioimaan kokonaisuutta ja sitä, miten lapsi voi, ja mikä takaa lapsen turvallisen kehityksen. Kun huostaanottoa mietitään, arvioidaan kodin olosuhteita lapsen turvallisen kasvun ja kehityksen kannalta. (Forsberg & Linnas 2004, 222). Lastensuojelulain tarkoituksena on puuttua perheen tilanteisiin siten, että mahdollisimman aikaisessa vaiheessa voitaisiin tukea perheitä heidän ongelmissaan ja ehkäistä ongelmien syntymistä. Erityisen tärkeää tällöin on, että avohuollon tukitoimia käytetään tarvittaessa hyvinkin laajasti (Räty 2004, 21-22). Vuonna 1983 säädetty lastensuojelulaki (LsL 683/1983) korostaa avohuollollisia toimenpiteitä; Toisin kuin

aiemmin, nyt lastensuojelullinen huomio kohdistuu avohuoltoon ja sijaishuolto kokonaisuudessaan on toissijaista avohuoltoon nähden (Pösö 1995, 80-81). Ensisijainen tavoite on ratkaista perheen ongelmat avohuollon tukitoimin ja lapsen huostaanotto on aina viimesijainen toimenpide (Räty 2004, 22).

Näen lastensuojeluun ja sen osana huostaanottoihin liittyvän tutkimuksen tärkeänä ja ajankohtaisena, sillä lastensuojelun tarve on maassamme kasvusuuntaista. Stakesin tilaston mukaan vuonna 2005 oli kodin ulkopuolelle sijoitettuna 15 160 lasta ja nuorta. Edellisestä vuodesta sijoitettujen määrä oli kasvanut 374 lapsella ja nuorella. Viime vuosina kodin ulkopuolelle sijoitettujen määrä on kasvanut 2-5 prosentin vuosivauhtia, vuonna 2005 kasvuvauhti oli 2,5 %. Kaikista alle 18-vuotiaista yksi prosentti on sijoitettuna kodin ulkopuolelle (Stakes 2006). Näyttäisi siis siltä, että lastensuojelun asiakasmäärät ovat tasaisessa kasvussa koko ajan. Tällöin lisääntyy myös niiden äitien määrä, joita *erilainen äitiys* koskettaa. Asiakasmäärien kasvun myötä näen tärkeänä myös lastensuojelun työkäytäntöjen kehittämisen ja sen avuksi varmasti kaikki tutkimus on tärkeää.

Seuraavassa luvussa tarkastelen aiempien tutkimusten näkemyksiä äitiyden ihannekuvasta ja siihen verrattuna poikkeavan äitiyden määrittelyistä. Aiemmista tutkimuksista poimin käsitteitä, jotka mielestäni kuvaavat omien tutkittavieni, huostaanotettujen lasten äitien, kokemuksia äitiydestä ja toisaalta niitä käsityksiä, joita muilla ihmisillä on heidän äitiydestään. Tarkoitukseni on tarkastella sitä, millaisista näkökulmista äitiyttä on tutkittu tilanteissa, joissa äiti ei asu lastensa kanssa ja elä heidän kanssaan arkea normaaliksi katsotulla tavalla. Kolmannessa luvussa käyn läpi lastensuojelun asiakkuuteen biologisen äidin kannalta liittyviä seikkoja. Nostan esille esimerkiksi aiempien tutkimusten näkemyksiä vallankäytöstä asiakaskohtaamisissa, biologisen vanhemman oikeuksista sekä vanhemmille tarjolla olevasta tuesta huostaanoton jälkeen. Tulosluvut jakautuvat kahteen teemaan ja samalla kahteen päälukuun sillä tavoin, että ensin käsittelen äitien kokemuksia lastensuojelusta ja huostaanottoprosessista. Tuon esille muun muassa sitä, miten äidit kertoivat yhteistyön toimineen sosiaalityöntekijän kanssa, ja millaista tukea äidit saivat ja/tai olisivat toivoneet. Toisessa tulosluvussa käsittelen äitien kokemuksia omasta äitiydestään; Millä tavalla äidit kokevat lapsen huostaanoton vaikuttaneen omaan äitiyteen, mikä tukee heidän äitiyttään ja mikä toisaalta heikentää sitä, ovatko äidit sopeutuneet lapsen sijoitukseen.

Aineistoni koostuu 13 huostaanotetun lapsen äidin haastattelusta. Korostan kyseessä olevan äitien näkökulman ja heidän kokemuksensa, jotka katson arvokkaiksi ja huomionarvoisiksi. Kun lapsi otetaan huostaan, muuttuu paitsi lapsen, myös äidin elämä. Äiti saattaa jäädä hyvin yksin kokemuksen työstämisessä, sillä sosiaalityöllä ei juuri ole tarjolla tukea biologiselle perheelle huostaanoton jälkeen. Vasta viimeaikoina tuen puuttumiseen on alettu kiinnittää huomiota. Huostaanotettujen lasten äidit ovat ryhmä, joka ei juuri pidä ääntä itsestään. Kuten Lynne Clumpuskin (1997) toteaa, lapsistaan erillään asuvat äidit, *non-custodial mothers*, ovat ehkä näkymättömiä ja hiljaisia, mutta eivät harvinaisia. Katsonkin, että heidän ääntään on tärkeää saada kuuluville ja koen, että vain asiakkaiden omia näkemyksiä kuulemalla on mahdollista kehittää sosiaalipalveluja siihen suuntaan, että ne aidosti kohtaavat asiakkaiden tarpeet. Granfelt (2004) muistuttaa, että yksilöllisen kokemuksen kertominen ei sulje pois yhteisöllistä ja yhteiskunnallista ulottuvuutta; ”mikä koskee kertojaa, koskee lähes aina monia muitakin” (Granfelt 2004, 142).

2 ERILAINEN ÄITIYS?

Tässä luvussa tarkastelen aiempia äitiyttä käsitteleviä tutkimuksia. Niiden lähestymistapojen ja käsitteiden avulla pyrin tarkastelemaan huostaan otettujen lasten äitien äitiyttä. Pohdin myös sukupuolen merkitystä äitien ja viranomaisten kohtaamisissa. Käyttämäni lähdeaineisto on pitkälti feminististä kirjallisuutta. Feministisessä kirjallisuudessa käsitellään paljon äitiyteen liittyviä kysymyksiä kiinnostavista erilaisista näkökulmista. Äitiyttä käsitellään kyllä yhtenä naisen elämän osa-alueena, mutta sen ei oleteta olevan välttämätön tai juuri tietynlainen ja yleisten odotusten mukainen osa naisen elämää. Mielestäni feministisestä kirjallisuudesta löytyy nimenomaa erilaisia näkökulmia haastamaan perinteistä äitikuva. Siksi tämä lähdekirjallisuus mielestäni sopii taustoittamaan - ei niin perinteisiä - äitiyskokemuksia kuvaavaa tutkimustani. Feministisestä äitiyskeskustelusta olen mielestäni löytänyt käsitteitä kuvaamaan huostaanotettujen lasten äitien äitiyttä.

2.1 Äitiyden ihannekuvaa etsimässä

Äitiyden määritelmiä on loppujen lopuksi varmaankin yhtä paljon kuin määrittelijöitä. Ympäröivä kulttuuri ja yhteiskunta luovat normeja ja paineita *oikeanlaiselle* äitiydelle. Vaikka nykyisin perhetyypit ovat hyvin monimuotoisia, vaikuttaa äitimyytti, tietynlainen ydinperheideologiaan nojaava äitiys, yhä olevan ideaali ja tavoiteltava äitiyden malli. Postin (2006) mukaan sukupolvesta toiseen mielikuvat hyvästä äidistä ovat pysyneet yllättävän samanlaisina: hyvän äidin paikka on kotona lapsia hoitamassa ja kasvattamassa, ja hyvä äiti on uhrautuva ja lähes kaikkeen pystyvä. Todellisuus on usein toinen. Äidit väsyvät, turhautuvat ja masentuvat. Äitiys ei ole myötäsyttyistä, vaan äiti toimii opittujen ajattelu- ja toimintatapojen mukaan niin hyvin kuin parhaaksi kokee ja jaksaa. Uskomukset ja käsitykset hyvästä äidistä saavat aikaan syyllisyyden tunteita, joiden kanssa jokainen äiti joutuu tasapainoilemaan (mt. 2006, 41). Eeva Jokisen (1996) tutkimuksen äidit kertovat äitiyden tunnoista ja kokemuksista, jotka vaihtelevat laidasta laitaan. Kirjoituksissa useimmin mainittuihin äitiyden tuntoihin kuuluivat muun muassa väsymys (35), yksinäisyys (10), itkee/itkettää (10), huono omatunto (9), uupumus (8), ahdistus (7), tuska (6). Jokinen toteaa tuntemuksissa kiinnittävän huomiota se, että valtaosa on negatiivisina pidettyjä tunteita, sellaisia, jotka eivät kuulu onnelliseen elämään (Jokinen 1994). Näiden

äitien kertomukset tuovat esille sen, että todellisuus on loppujen lopuksi monella äidillä kaukana kiiltokuvamaisesta perheidyllistä, ja että ”ihan tavallisten” äitien äitiyskokemuksiin kuuluu negatiivisiakin tunteja. Äitiyteen liittyvistä negatiivisemmista tunnoista ei vaan yleensä ehkä uskalleta puhua ääneen. Hetkittäin kaikki äidit väsyvät, masentuvat, ovat heikkoja.

Monet feministikirjoittajat kritisoivat äitiyden määrittelyä tietynlaiseksi. Heidän mukaansa äitiyden toteuttamisessa ei nähdä yksilöllisiä eroja; Kaikkien tulisi toimia samojen, ulkoapäin määriteltyjen normien mukaan. Tuula Gordon (1991) toteaa äitiyden olevan kokemus ja instituutio, joka vallitsevissa ajatusmalleissa selittää ja oikeuttaa naisen aseman yhteiskunnassa. Nainen äitinä on edelleen normi (Gordon 1991, 134), naisia arvioidaan äitinä menestymisen tai epäonnistumisen kautta (Clumpus 1996, 238). Yhteiskunta luo paineita äitinä olemiselle, ja asettaa kapeat raamit ”oikealle” äitiydelle. Tuskin mikään naisen elämässä on niin normitettua kuin äitiys (Posti 2006, 40). Aapola ja Kangas (1994) kirjoittavat muun muassa päivähoitoinstituution joustamattomuuteen viitaten siitä, miten herkästi ulkoapäin määrittelyistä säännöistä poikkeavat tai niitä kritisoivat naiset leimataan hankaliksi ja jopa huonoiksi vanhemmiksi (Aapola & Kangas 1994, 164-165). Veronica Pimenoff kirjoittaa äidin olevan erilaisten tukijärjestelyiden ja yhteiskunnallisten kontrollien kohde. Äitinä nainen joutuu voimakkaan sopeuttamispaineen kohteeksi, ”kaikki” tietävät, miten hänen tulisi lastaan kasvattaa (Pimenoff 1991, 216).

DiQuinzio (1999) puhuu *väistämättömästä, essentiaalisesta äitiydestä* (*essential motherhood*), joka spesifioi äitiyteen liitettävät määritteet ja liittää feminiinisyyden äitiyteen. Tämän ideologian mukaan naisten äitiys on luonnollista ja väistämätöntä. Se vaatii naiselta kokonaisvaltaista ja epätsekästä huomionkohdistamista lapsesta huolehtimiseen ja pohjautuu naisen psyykkiseen ja emotionaaliseen empatiakykyyn, uhrautuvuuteen ja kykyyn huomioida toisten tarpeet. Koska tämän ideologian mukaan nämä psyykkiset ja emotionaaliset ominaisuudet ovat naisille luontaisia, naisten halut suuntautuvat äitiyteen ja naisen psykologinen kehitys ja emotionaalinen tyydytys vaativat äitiyttä. Essentiaalinen äitiys -ideologia väittää, että kaikki naiset haluavat olla ja kaikkien naisten pitäisi olla äitejä, ja että ne naiset, jotka eivät julista äitiydeltä vaadittavia ominaisuuksia ja/tai eivät halua olla äitejä, ovat poikkeavia tai vajavaisia naisia (DiQuinzio 1999).

Naistutkimuksen alkuperäisenä lähtökohtana oli äänen antaminen alistetuille ja unohdetuille naisille (Ikonen & Ojala 2005, 18). Useat feministitutkijat ovat myös pyrkineet laajentamaan äitiyden kuvaa. Muun muassa Brid Featherstone (1999) korostaa, että on tärkeää puhua äitiyteen liittyvistä negatiivisistakin tunteista, niistä äitiyden puolista, jotka ovat ”ei-hyväksyttäviä” ihanteelliseen äitikuvaan nähden (Featherstone 1999, 52). Featherstone huomauttaa, että äitien tapa selviytyä muuttuvissa tilanteissa ja olosuhteissa on moninaista ja kompleksista. Featherstone korostaa äitien subjektiivutta ja sitä, että pitäisi tarkastella myös lasten vaikutusta äiteihin, ei pelkästään äidin vaikutusta lapseen (Featherstone 1999, 43).

2.2 Äiti-identiteetin murtumakohtia

Äitiys on naisen sosiaalinen rooli, jolla on merkittävä osuus naisen minäkuvan kehittämisessä. Äidin identiteetin kehittymiseen vaikuttavat kulttuuri, jossa äiti elää, ympäristö ja sen odotukset sekä äitimyytti (Hiltunen 2005, 11). Äitiyden myyttisyys perustuu vahvasti kristinuskon edustamaan kuvaan äitiydestä. Nousiainen (2004) mukaan Marian hahmoa pidetään äitiyden ja naiseuden esikuvana. Nousiainen toteaa kristinuskon naiskuvan liittävän yhteen äitiyden ja Neitsyt Marian hyvyiden ja puhtauden (Nousiainen 2004, 59). Eeva Jokinen (1996) viittaa Julia Kristevan (1992) näkemykseen siitä, että nykyajan äidit eivät tunnista kokemuksiaan Neitsyt Mariaan liittyvistä kuvauksista. Monipuolisia ja erilaisia äitiyden kuvauksia on Jokisen mukaan hyvin vähän tarjolla, ja keskustelut äitiyden ristiriidoista kiinnittyvät yhä olennaisesti myyttiseen Neitsyt Marian edustamaan kuvaan äitiydestä (Jokinen 1996, 12-13). Jos lähes ainut esikuva ja tavoiteltava ”oikeanlaisen äitiyden” malli pohjaa myyttiin, ei ole ihme, että äidit kokevat paineita ja syyllisyyden tunteita äitinä olemisessaan.

Nousiainen (2004) tutkii väitöskirjassaan lapsistaan erillään asuvia äitejä. Hän käsittelee paljon äidin identiteettiä, sen rakentumista ja muokkaantumista. Nousiainen toteaa, että äitiysidentiteetin rakentamisessa on merkityksellistä kokemus lapsena olosta ja suhteesta omaan äitiin. Oma kokemus vaikuttaa siihen, miten tapa olla äiti kulkee jatkumossa äideiltä tyttärille. Oman äidin tavasta toimia äitinä omaksutaan itselle sellaisia toimintatapoja, joista on jäänyt positiivinen muistijälki. Tällaisia ovat varsinkin tavat, jotka tulkitaan perinteisestä äitiydestä poikkeaviksi (Nousiainen 2004, 139-140). Äitiys on

yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme liittynyt kiinteästi naisen identiteettiin. Tällöin siihen liittyvistä arjen käytännöistä ja sosiaalisista suhteista, eli lapsen hoivaamisesta, luopuminen horjuttaa identiteettiä ja vaatii sen uudelleen rakentamista (Nousiainen 2004, 157).

Riitta Granfelt puolestaan on tutkinut kodittomia naisia, ja tutkimuksessaan ”Kertomuksia naisten kodittomuudesta” (1998) hän käsittelee myös äiti-identiteettiä ja äitiydessä epäonnistumisen aiheuttamaa kipua. Granfeltin tutkimukseen osallistuneista naisista ne, jotka olivat äitejä, olivat ainakin siinä merkityksessä menettäneet lapsensa, että lapset eivät enää eläneet yhdessä heidän kanssaan. Useimmiten lapset oli huostaanotettu ja sijoitettu perhehoitoon (Granfelt 1998, 119). Tutkimukseen osallistuneiden naisten kertomuksissa ”erityisesti äitiys näyttäytyi elämänalueena, jolla epäonnistuminen oli traumaattista ja itsearvostusta särkevää. Äitiydessä epäonnistuminen uhkaa naisidentiteetin perustoja ja siten ihmisarvoa” (Granfelt 1998, 117).

Nousiainen (2004) toteaa tutkimukseensa haastattelemistaan naisista, että he ovat joutuneet tilanteeseen, jossa heidän ei ole mahdollista toimia arjessaan äiteinä totuttujen tapojen ja normien mukaisesti. Tässä mielessä on kyse *erilaisesta äitiydestä*. Nousiaisen mukaan lapsistaan erillään asuvat naiset joutuvat rakentamaan omaa äitiyttään ja identiteettiään äitinä samassa kulttuurissa ja yhteiskunnassa kuin muutkin äidit, samojen eettisten ja moraalisten koodien ohjaamina (Nousiainen, 2004, 62). Kuitenkin vaikka kulttuuriset käsitykset keskukselta, normaaliksi ajatellusta, ja sen ulkopuolelle jäävästä marginaalista muotoutuvat pitkälti keskukselta käsin, keskuskaan ei ole yksi ja yhtenäinen (Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004). Ajatusta soveltaen keskiössä oleva, normeja mukaileva äitiys ei sekään ole yksiselitteistä ja yhtenäistä. Nykyään pidetään hyvinkin normaalina ja tavanomaisena, että pientenkin lasten äidit käyvät palkkatöissä. Ennen ainoana vaihtoehtona pidetty kotiäitiys on nykypäivänä harvinaista. Normaalin raja näyttäisi siis liikkuvan ja määrittelyt jonkin verran muuttuvan. Miten siis on loppujen lopuksi mahdollista tuomita jokin huonoksi äitiydeksi? Jos normaalistakin on erilaisia variaatioita, missä loppujen lopuksi kulkee raja ”normaalin” ja ”erilaisen” välillä?

Nousiaisen mukaan suomalaisen yhteiskunnan äitiyden kuviin ja kehykseen, jossa äitiys rakentuu, vaikuttavat ydinperheideologia ja psykoanalyttisen perinteen näkemys äidistä lapsen identiteetin kasvulle tärkeimpänä henkilönä (Nousiainen 2004, 62). Jaana Vuori

(2001) puhuu tutkimuksessaan *äidinhoivan diskurssista*, ja tarkoittaa sillä sellaista ymmärrystä äitiydestä, jossa kaikkien muiden ihmissuhteiden merkitys suljetaan äidin ja pienen lapsen suhteen ulkopuolelle, ja jossa miesten ja naisten välinen työnjako saa mielensä äidin hoivaroolista (Vuori 2001,126).

2.3 Äitiyden moraalikoodit ja -tunteet

Nousiainen (2004) puhuu *moraalikooeista*, jotka ovat käyttäytymisohjeita, joita noudatamme, mutta joita ei aina osata pukea sanoiksi. Nousiainen mainitsee esimerkiksi tällaisesta sanattomasta säännöstä sen, että äidin pitäisi aina olla läsnä ja saatavilla. Moraalikooeja sisältävät kulttuuriset kertomukset sisältävät myyttejä hyvästä ja pahasta äidistä. Kyseessä ovat sekä äitien ominaisuuksiin että toimintaan liittyvät tekijät. Äitiyteen liittyy sen myyttisestä ja kulttuurisesta perustasta johtuen vahvoja eettisiä periaatteita ja moraalikooeja, joiden oppiminen ja omaksuminen alkaa jo varhain. Nousiaisen mukaan esimerkiksi lapsuuden sadut ovat sellaisia kulttuurisia kertomuksia, joiden avulla opimme, mikä on oikein ja mikä väärin (Nousiainen 2004, 58-60.)

Syällisyys ja häpeä ovat keskeiset moraalitunteet. Sekä äitinä että naisena olemiseen liittyy Nousiaisen mukaan paljon moraalikysymyksiä, ja siksi hän pitääkin ymmärrettävänä, että lapsistaan erillään asuvien naisten kertomuksissa nämä tunteet ovat keskeisellä sijalla. Moraaliset kategoriat ”hyvä äiti” ja ”huono äiti” ovat jatkuvasti läsnä pohdittaessa äitiyttä. Kulttuuri ja sen kantamat uskomukset ovat hitaasti muuttuvia, ja se näkyy myös äitiyteen liittyvien uskomusten ja tapojen pitkäaikaisena säilymisenä muuttumattomina. Äiti halutaan nähdä tietynlaisen hyvänä, ja Nousiaisen mukaan äidit siksi joutuvat selittelemään ja puolustamaan tekemisiään (Nousiainen 2004, 155). Myös Clumpusin haastatteleminen, lapsistaan erillään asuvien (*non-custodial mothers*) äitien kohdalla suru, häpeä, masennus ja murhe olivat vahvasti esiin tulleita tuntemuksia liittyen vertailuun sosiaalisiin normeihin ja ”tavallisiin”, lastensa kanssa asuviin äiteihin (Clumpus 1996, 237–244).

Tulkinta äidistä lapsen ensisijaisena kasvattajana ja lapsen elämän avainhenkilönä on säilyttänyt asemansa vahvana. Näkemys äidin ensisijaisuudesta kasvattajana rakentuu yhtäältä traditiolle ja toisaalta näkemyksille äidin luonnosta tai biologiasta. Äitiyden korostamisella on usean vuosikymmenen perinteet psykologiassa ja psykiatriassa erityisesti psykoanalyttisen tradition kautta. Nykyisessä kehityspsykologisessa ja

lastenpsykiatrisessa keskustelussa muun muassa kiintymyssuhteen tarkastelu ja varhaisen vuorovaikutuksen tutkimus uusintavat äitiyden merkityksen korostamista (Alasuutari 2003, 16-18). Vallitseva näkemys voi siis olla lisäämässä äidin syyllisyyden tunnetta lapsen huostaanotosta. Jaana Vuori kuitenkin muistuttaa väitöskirjassaan (2001) että historiallisesti katsoen ei ole mikään itsestänselvyys, että lapsista pitävät huolta ja heitä kasvattavat samat naiset, jotka heidät ovat synnyttäneet. Ylemmissä yhteiskuntaluokissa suuri osa lasten hoitamisesta on kautta aikojen annettu palvelijoiden huoleksi. Köyhempien lapsista on äidin lisäksi tai sijasta pitänyt huolta esimerkiksi isompi sisarus, tai joku sellainen kotitalouden jäsen, joka ei kyennyt muuhun työhön (Vuori 2001, 125).

Nousiainen sanoo syyllisyyden esiintyvän tutkimuksensa kertomuksissa siten, että naiset itse syyllistävät itseään tai siten, että muut syyllistävät heitä. Tunne nousee esiin sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ja sitä ruokkivat erilaiset uskomukset äitiydestä. Nousiaisen mukaan syyllisyys liittyy myös relationaalisuuteen, jolla hän tarkoittaa oman identiteetin rakentamista suhteessa merkityksellisiin toisiin. Äitiyteen liittyen merkityksellisin toinen on oma lapsi. Lapsestaan erillään asuva äiti tuntee syyllisyyttä siitä, ettei asu lapsen kanssa. Nousiaisen mukaan usean hänen haastattelemansa naisen syyllisyyteen kiteytyy kysymys lapsesta huolehtimisesta ja hoivasta (Nousiainen 2004, 156). Nousiainen toteaa, että äidin ja lapsen välinen suhde on kaikista muista ihmissuhteista poikkeava ja erityinen siksi, että suhde alkaa jo lapsen ollessa vasta sikiö äidin kohdussa. Äidin ja lapsen suhde ei siis ole pelkästään sosiaalinen ja mentaalinen, se on myös ruumiillinen. Nousiaisen mukaan äiti-lapsi -suhteen erityisyyden vuoksi sillä on myös tärkeä merkitys äitiysidentiteetin rakentumisessa ja rakentamisessa. Nousiainen uskoo äideille olevan tärkeää, että lapsestaan erillään asuessakin yhteys lapseen säilyy kiinteänä. Jos äiti voi kokea, että lapsi rakastaa häntä edelleenkin, siitä huolimatta, että he asuvat erillään, se vahvistaa äidin kokemusta omasta itsestään ”hyvänä äitinä”. Tällöin on helpompi myös vastustaa muilta ihmisiltä mahdollisesti tulevaa syyllistämistä (Nousiainen 2004, 165). Myös Kielty (2006, 86) mukaan useista tutkimuksista (mm. Greif & Pabst 1988; Babcock 1997; Kielty 2004) on nähtävissä, että äiti todennäköisemmin kokee vahvempana identiteettinsä ”hyvänä äitinä” silloin, kun hän tuntee olevansa tärkeä lapselleen ja uskoo lapsen olevan onnellinen ja tyytyväinen elämäänsä, vaikka ei asukaan äidin kanssa. Tällöin äiti myös säilyttää varmemman suhteen lapseensa. Nousiaisen mukaan syyllisyyden ja häpeän tunteiden vastustamisessa on pohjimmiltaan kysymys siitä,

pystyykö äiti vastustamaan äitiyden tilan rajaavia kulttuurisia rajoja. (Nousiainen 2004, 165).

2.4 ”Erilaisen” äitiyden määrittelyjä

Käyn seuraavissa alaluvussa läpi käsitteitä, joita aiemmissa tutkimuksissa on käytetty kuvaamaan *erilaista äitiyttä*. Ymmärrän erilaisella äitiydellä tarkoitettavan äitiyttä, joka jollakin tavalla poikkeaa tavanomaisesta, normaalina pidetystä äitiydestä. Tuon tässä esille omat käsitevalintani, joiden katson parhaiten kuvaavan huostaanotetun lapsen äidin äitiyttä.

2.4.1 Marginaalin äitiys

Jotkut tutkijat ovat käyttäneet käsitettä *marginiaalinen äitiys* tutkiessaan jollakin tavoin ”poikkeavaa” äitiyttä. Lapsestaan erillään asuvat äidit nähdään äitinormiin verrattuna usein *’toisina’, epäsovivina, ja huonoina* äiteinä. Granfeltin mukaan hänen haastattelemiensa kodittomien naisten äitiyttä voi kutsua *näkymättömissä olevaksi, jaetuksi, särkyneeksi tai marginaalin äitiydeksi*, koska he ovat vaikean elämäntilanteensa takia joutuneet luopumaan mahdollisuudesta elää lapsensa kanssa. Lapsesta luopumisen prosessointi on vaikeaa, mutta jos luopuminen kuitenkin onnistuu, on mahdollista, että löytää uuden, tosin tavallisuudesta poikkeavan, mallin toteuttaa äitiyttään (Granfelt 1998, 123). Huostaanoton myötä käsitys ”hyvästä äitiydestä” tulee kyseenalaistetuksi. Mikä ylipäänsä on riittävän hyvää äitiyttä, on vaikea kysymys. Granfelt toteaa, että ”*riittävän hyvä äitiys*” voi ehkä olla kykyä luopua äitiydestä, jos katsoo, etteivät omat voimat riitä (Granfelt 1998, 129).

Myös Anna Kulmala ja Anni Vanhala puhuvat (2004, 98-114) *marginiaalisen vanhemmuudesta*. He ovat tutkineet asuntoloissa asuvia äitejä ja isiä. Haastatelluista osa asui erillään lapsistaan. Julkisesti vanhemmuuden kuvan luominen tapahtuu tiedotusvälineissä, kirjallisuudessa ja tutkimuksissa, joissa muun muassa kasvatus-, perhe- ja auttamistyön ammattilaiset esittävät näkemyksiään. Keskustelu painottuu usein kysymykseen hyvästä vanhemmuudesta, siitä, mitä se on. Noissa keskusteluissa syntyy kulttuurinen *vanhemmuuden mallitarina*. Osa mallitarinasta syntyy otettaessa kantaa siihen, onko vanhemmuus riittävän hyvää, jotta sitä voidaan vahvistaa tukemalla, vai niin huonoa, että keskustellaan huostaanotosta. Hyvän ja huonon vanhemmuuden rajoista

käydään neuvottelua. Ihmiset rakentavat omaa *henkilökohtaista tarinaansa* vanhemmuudesta suhteessa kulttuuriseen mallitarinaan (Kulmala & Vanhala 2004, 99). Vanhalan ja Kulmalan mukaan heidän tekemissään haastatteluissa kävi selkeästi ilmi sukupuolten välinen ero vanhemmuudesta kertomisessa: Miehet puhuivat vain vähän lapsista ja isyydestä, naisten haastatteluissa äitiyden teema nousi esille usein. Kulttuurisen mallitarinankin vanhemmuus on sukupuolittunutta. Miesten nähdään usein olevan naisia vapaampia perhevelvoitteista, lapsesta huolehtimisen ja hoivaamisen kulttuuriset odotukset liitetään naisiin (Vanhala & Kulmala 2004, 102).

Kulmala ja Vanhala poimivat haastateltaviensa puheesta kolme tapaa sovittaa yhteen kulttuurista mallitarinaa ja henkilökohtaista vanhemmuutta; henkilökohtainen vanhemmuus on tarinoissa rajalla olemista, jaettua sekä muistoissa elävää vanhemmuutta. *Rajalla oleva vanhemmuus* tasapainoilee tavoitellun ja tämänhetkisen tilanteen välillä. Rajan toiselle puolelle astuminen voi merkitä esimerkiksi lasten huostaanottoa ja siinä mielessä vanhemmuuden konkreettista loppumista, että huostaanotto voi rajoittaa lasten ja vanhempien tapaamista. Rajalla olemisen aika voi olla näytön esittämistä lastensuojelun viranomaisille: On osoitettava kykenevänsä mallitarinan mukaiseen suoriutumiseen työelämässä, asumisessa sekä lastenhoidossa. Kulmalan ja Vanhalan mukaan mallitarinan vanhemmuuden ahtautta ja joustamattomuutta kuvaavaa on, että lasten huostaanotto saatetaan nähdä vanhemmuuden totaalisenä menettämisenä.

2.4.2 Etä-äitiys ja jaettu äitiys

Jaettua vanhemmuutta ja etävanhemmuutta on tutkittu lähinnä liittyen vanhempien eroon ja siitä johtuvaan toisesta vanhemmasta erillään asumiseen. Yleensä kyseessä on isyyden toteutuminen tai toteutumattomuus äidin asuessa lapsen kanssa ja isän asuessa erillään lapsestaan. Kuten Kielty (2006, 74-94) toteaa, vallitsevien kulttuuristen normien mukaan äiti on se vanhempi, jonka tulisi asua lasten kanssa. Näistä normeista johtuen näyttäytyvätkin lapsistaan erillään asuvien äitien kokemukset erilaisena, harvinaisempana psykologisena ilmiönä, kuin lapsestaan erillään asuvien isien. Etävanhemmuuden ja jaetun vanhemmuuden käsitteitä käytetään kuitenkin myös kuvaamaan huostaanoton ja sijaishuollon myötä lapsistaan erillään asuvien vanhempien vanhemmuutta. Myös Nousiainen väitöskirjassa tulee esille *jaettu vanhemmuus* jaettuna äidin ja isän kesken.

Nousiainen kuitenkin huomauttaa, että vanhemmuus voitaisiin nähdä myös laajempaan, jolloin vastuu voisi jakautua myös muille aikuisille, esimerkiksi sukulaisille tai ammattilaisille (Nousiainen 2004, 61-62). Äitiys voi aikaa myöden olla jopa parempaa silloin, kun sen voi jakaa toisen kanssa.

Leena Valkosen (1995) mukaan perhehoidossa oleva lapsi on kaksien vanhempien lapsi, ja siksi perhehoidon asetelma haastaa kysymään vanhemmuuden perusteita sekä edellytyksiä lapsen ja vanhemman välisen tunnesuhteen syntymiselle ja säilymiselle (Valkonen 1995, 3). Virpi Kujala (2003) muistuttaa, että lapsen kannalta on tärkeää, että yhteys vanhempaan säilyy mahdollisimman hyvänä sijoituksen jälkeenkin. Kujalan mielestä `biologinen vanhemmuus´ ei kovin hyvin kuvaa sijoitettujen lasten vanhempien vanhemmuuden roolia, kuvaavampia sitä vastoin ovat käsitteet *etävanhemmuus* ja *jaettu vanhemmuus*. *Etävanhemmuus* kuvaa heidän vanhemmuuttaan siten, että he ovat lapsensa vanhempia, mutta vanhemmuuden roolit eivät toteudu kaikilta osiltaan jokapäiväisesti ja niin laajalaisesti kuin lapsensa kanssa samassa kodissa asuvan vanhemman vanhemmuuden roolit. Kaikkia vanhemmuuden osa-alueita voi kuitenkin toteuttaa myös etävanhempana jossain määrin. *Jaetun vanhemmuuden* käsite liittyy sijoitetun lapsen vanhempiin siten, että heidän lapsensa vanhemmuutta toteuttaa useampi henkilö.

Marjaana Kinnari (2005) tarkasteli pro gradu -tutkielmassaan etä-äitiyttä aineistonaan 33 etä-äidin kirjoittamaa omaelämäkerrallista kirjoitelmää. Kinnarin mukaan äidit kokivat vaikeimpana asiana etä-äitiydessään sen, etteivät voi olla lapsen arjessa mukana ympärivuorokautisesti kuten ennen erilleen muuttoa, tai etteivät he voi olla läsnä juuri silloin, kun lapsi tarvitsisi äitiään (Kinnari 2005, 54). Kuitenkin Kinnari on tutkimuksensa äitien kokemuksista löytänyt myös positiivisia puolia etä-äitiydestä. Äiti saattaa kokea olevansa parempi äiti asuessaan erillään lapsestaan, kuin mitä olisi, jos lapsi asuisi hänen kanssaan. samoin äiti saattaa huomata lapsen tärkeyden ja merkityksen ihan uudella tavalla lapsesta erillään asuessaan (Kinnari 2005, 56).

Jaettu vanhemmuus tulee Kulmalan ja Vanhalan mukaan esille joidenkin heidän haastattelemiensa vanhempien kertomuksissa siten, että haastatellut eivät koe menettäneensä vanhemmuuttaan vaikka lapset olisi otettu huostaan. He näkevät tällöin vanhemmuutensa jaettuna. He voivat yhä säilyttää kontaktin lapsiinsa ja pitävät sen säilymistä ja tapaamisten toteutumista tärkeinä. Kulmalan ja Vanhalan mukaan

vanhemmuus tuli *muisteluna* esille pääosin miesten haastatteluissa. Tällöin vanhemmuutta ei koettu enää niin konkreettisenä ja läsnä olevana. (Kulmala & Vanhala 2004, 109-113.)

Virpi Kujalan (2003) mukaan sijoitettujen lasten vanhempien vanhemmuuskokemuksia leimaa jossain määrin osallisuuden puute. Vanhemmat eivät tunne voivansa olla riittävästi osallisina lastensa elämässä. *Sosiaalista vanhemmuutta* toteuttavat pääasiassa sijaisvanhemmat huolehtimalla lapsen arkielämästä, hänen huolenpidostaan ja kasvatuksesta. Kujalan mukaan *Psykologista vanhemmuutta* kuvaa tunnesuhde; lapsen psykologinen vanhempi on se, jonka lapsi mieltää riittävän turvalliseksi, jonka kanssa lapsella on hyväksyvä lapsi-aikuissuhde ja jonka kanssa lapsi kokee, että hänen ja vanhemman välillä on kokemus välittämisestä ja arvostamisesta (Kujala 2003, 46-47). Perhehoitoon sijoitetun lapsen kohdalla biologinen, sosiaalinen ja psykologinen vanhemmuus kohtaavat toisensa; Mukana ovat sijaishuoltoon lapsensa luovuttavan vanhemman biologinen vanhemmuus, sijaisvanhemman sosiaalinen vanhemmuus sekä lapsen lisäksi tarvitsema psykologinen vanhemmuus. (Valkonen, 1995, 3). Kujalan mukaan psykologinen vanhemmuus voi kuulua erittäin suurella määrällä juuri biologiselle vanhemmalle, mutta se voi olla myös jaettua (Kujala 2003, 46-47). Peltonen (2004) taas näkee jaetun vanhemmuuden olevan yksi lastensuojeluun liittyvistä myyteistä. Hänen mukaansa lapset valitsevat vanhempansa; joillakin lapsilla biologiset vanhemmat säilyvät pääasiallisina vanhempina, mutta lapsilla, joiden kiinnittyminen biologisiin vanhempiin on ollut heikko, sijaisvanhemmat valikoituvat ”oikeiksi” vanhemmiksi (Peltonen 2004, 332. ks. myös Valkonen 1995, 103).

Mielestäni *jaettu äitiys* ja *etä-äitiys* ovat kuvaavia käsitteitä puhuttaessa huostaanotetun lapsen äidin äitiydestä. Jo sanoina ne kertovat, mistä on kyse: Kasvatusvastuun jakaa biologisten äitien kanssa joku muukin ja toisaalta he eivät asu lastensa kanssa, eli ovat arjessaan fyysisesti etäällä lapsistaan. Marginaalin äitiys on myös siinä mielessä kuvaava käsite, että se kertoo kyseessä olevan tavanomaisesta poikkeava äitiyden toteuttamisen tapa. Toisaalta se on kuitenkin mielestäni myös leimaava ja jollakin tapaa kuvastaa syrjäytymistä ja ikään kuin äidin sysäämistä toisarvoiseksi äidiksi.

Äitiyden ideaalikuva ja äitiyteen liitetyt vaateet luovat paineita kenelle tahansa äidille. Syyllisyys ja riittämättömyyden tunteet ovat varmasti tuttuja kaikille. Huostaanotetun lapsen äidilläkin on oma mielikuvansa *hyvästä äitiydestä*, ideaalista tavasta olla äiti.

Jokainen on rakentanut henkilökohtaisen *tarinan vanhemmuudesta* (ks. Kulmala & Vanhala 2004, 99). Huostaanoton myötä he joutuvat sopeutumaan erilaiseen, luultavasti omasta äitiyden mielikuvastaan poikkeavaan äitiyteen, ja luomaan uuden tarinan omasta vanhemmuudestaan.

2.5 Äiti erityisen kontrollin kohde?

Äitien katsotaan olevan pääasiallinen lapsista huolehtija. Tulkinta äidistä lapsen ensisijaisena kasvattajana ja elämän avainhenkilönä on säilyttänyt asemansa vahvana kautta aikojen (Alasuutari, 2003, 16–18). Daniel ja Taylor (2006, 435) toteavat, että sukupuoleen liittyvät oletukset ja ennakkokäsitykset näkyvät lasten laiminlyöntiä käsittelevillä areenoilla ehkä selkeämmin kuin millään muulla lastensuojelun ja lastenhoidon alueella. Äitiyden ja hoivan yhteenliittämistä harvoin kyseenalaistetaan. Toisaalta sukupuolten väliset erot jäävät huomiotta lastensuojelussa. Daniel ja Taylor nostavat esille ongelmia, joita liittyy siihen, että sukupuolten eroja ei tunnusteta ja huomioida lastensuojelussa. Heidän mukaansa erojen huomiotta jättäminen saattaa huonontaa käytäntöjä kolmella tavalla. Ensiksikin työntekijät saattavat jättää huomioimatta riskit, joita jotkut isät aiheuttavat lapsilleen, esimerkiksi perheväkivallan muodossa. Lähes aina perheväkivaltatilanteen kyseessä ollen lapsi on ollut, jos ei itse kohteena, niin näkemässä tai kuulemassa väkivaltatilanteita kotona. Toiseksi, sosiaalityöntekijät saattavat jättää huomiotta miehen merkityksen lapsen kehitykselle. Jotkut isät ovat tutkimusten mukaan pystyneet ottamaan aktiivisemmän huoltajan roolin laiminlyödyn lapsen elämässä. Viranomaiset voivat tukea isiä ”elämän suunnittelusta” ja voimaantumisessa (Daniel & Taylor 2006, 430–431). Isien olennainen rooli lasten elämässä olisi hyödyllistä tunnustaa, siinä missä äitienkin. Kolmas tärkeä huomio on, että viranomaiset eivät välttämättä huomaa äidin harteille asetettua vastuuntaakkaa lapsista huolehtimisessa. Vastuu saattaa muodostua liian raskaaksi äidille. Sosiaalipolitiikassa pitäisi ottaa laajemmin huomioon yhteiskunnan rakenteelliset seikat, jotta puuttuminen lasten laiminlyöntiin voisi olla tehokasta. Esimerkiksi köyhyyden ja lasten laiminlyönnin välillä on selkeä yhteys; köyhyys lisää riskiä lapsen laiminlyöntiin ja yksinhuoltajanaiset ovat todennäköisesti pienituloisempia ja siksi köyhempiä kuin miehet. Daniel ja Taylor toteavat, että on toki tärkeää, että siirrytään pois ajattelutavasta, jonka mukaan vain äidit ovat vanhempia, mutta tärkeää olisi myös varmistaa, että käytännöissä korostuisi sekä äitien että isien tarpeet ja

velvollisuudet, ja että vanhempien rooleissa huomioitaisiin rakenteelliset vaikutukset (Daniel & Taylor 2006, 433–434).

Featherstone kertoo artikkelissaan esimerkin äidistä, joka laiminlöi ja pahoinpiteli lastaan sillä seurauksella, että lapsi lopulta kuoli. Sosiaalihuollon toiminta tapaukseen liittyen nousi puheenaiheeksi, sillä äiti oli aiemmin toistuvasti vedonnut sosiaaliviranomaisiin, jotta he ottaisivat lapsen häneltä pois. Äiti tiedosti vaikeutensa pärjätä äitinä ja huolehtia lapsestaan, mutta häntä ei kuultu. Tapaus osoittaa sen, että vapaaehtoista äitiydestä luopumista pidetään lähes mahdottomuutena. Äidin pitää viimeiseen asti olla äiti, vaikka itse tuntisi, ettei siihen kykene. Featherstone toteaaakin, että selvästikin kyseisen äidin todellinen kuuleminen ja vakavasti ottaminen olisi voinut pelastaa lapsen. Featherstone pohtii syytä sille, miksei äitiä kuultu, ja arvelee muun muassa lapsen iän - lapsi oli 6-vuotias ja siksi vaikeammin sijoitettavissa kuin pienemmät lapset - voineen vaikuttaa. Merkittävä syy voi olla myös se, että sosiaalityöntekijät ovat usein naisia ja itsekin äitejä, ja tällöin heidän voi olla vaikea ymmärtää, että joku haluaisi luopua äitiydestään. Featherstonen mukaan naisten, jotka kasvatetaan ”selviytyjiksi”, on ehkä vaikea sulattaa toisten tarvitsevuutta ja riippuvuutta muista, ja he voivat siksi käyttäytyä rankaisevasti näitä ”heikkoja” naisia kohtaan. (Featherstone 1999, 43, 50–51.)

Feministiset tutkijat ovat kiinnittäneet huomion naisten kontrolloinnin erilaisiin muotoihin paitsi instituutioissa, kuten esimerkiksi kouluissa ja erilaisissa pakkolaitoksissa, myös nais erityisissä käytännöissä kuten äitiyshuollossa ja lastensuojelussa (Vuori 2002, 46–47). Äitiydelle asetetut normit vaikuttanevat paljonkin viranomaisten ja äitien kohtaamisessa. Hannele Forsberg (1994) on tutkinut sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden perhetulkintoja. Äitiys näyttää Forsbergin mukaan asiakastilanteissa tyypillisesti hyvin konkreettisenä vastuullisuutena toisista ihmisistä tai tämän vastuullisuuden kontrollista. Äiti hahmottuu nimenomaa lapsen edustajaksi asiakastilanteissa: Äidin edellytetään toimivan lapsensa arkielämään liittyvien rutiinien ja tapahtumien, esimerkiksi syömisen, nukkumisen, tunteiden ja kokemusten tulkkina. Täyttämällä tämän tehtävän, äiti voi osoittaa olevansa hyvä ja vastuullinen äiti. (Forsberg 1994, 110). Äidin toimiminen lapsensa edustajana on hyvin vahva kulttuurinen normi, joten asiakkaat eivät yleensä aseta sitä kyseenalaiseksi, päinvastoin. Monesti äidit osoittavat itsekin vastuullista äitiyttään kertomalla oma-aloitteisesti lastensa tekemisistä, kaveripiiristä, koulunkäynnistä ja erilaisista hankinnoistaan lapsilleen (Forsberg 1994, 111).

Forsbergin mukaan äitiydessä näyttäisi olevan jotakin erityisen raskasta ja ristiriitaista. Usein nainen, joka on äiti, saa erityistä yksilöllistä huomiota tuntevana ja kokevana ihmisenä. Kun sosiaalityöntekijä kohtaa asiakastilanteessa äidin, on useimmiten kysymys kahden naisen kohtaamisesta. Mikäli työntekijä on itsekin äiti, omia perhekokemuksia ”jaetaan” asiakkaan kanssa. Äitien kanssa vaikuttaisi olevan helppo puhua. Jos äiti poikkeaa hyvän ja vastuullisen äidin normista, joutuu hän säännönmukaisesti poikkeuksellisen kovan kontrollin alle. Tällöin muun muassa äidin elämäntavat, miessuhteet, työssäkäynti ja ystävät joutuvat varsin tiukkaan tarkasteluun. Vanhemmuuteen liittyvät normatiiviset vaateet paljastuvat selvimmin silloin, kun niitä selkeimmin loukataan, esimerkiksi tilanteissa, joissa lapsi jätetään vaille huolenpitoa. Näissä tilanteissa lapsen ja äidin/naisen intressien tulkinta joutuvat ristiriitaan keskenään, ja sosiaalityöntekijät asettuvat poikkeuksesta lapsen puolelle äitiä vastaan. Hyvän vanhemmuuden kriteerit ovat käytännössä sukupuolisidonnaisia: Jos perheen äiti syystä tai toisesta – sairauden, alkoholi- tai mielenterveysongelmien takia – ”ratkeaa”, aletaan heti puhua lastensuojeluperheestä tai ongelmaperheestä. Näin ei läheskään yhtä suoraviivaisesti tapahdu jos perheen isä esimerkiksi ”juopottelee” tai on vakavasti sairas (Forsberg 1994, 111-112). Forsbergin mukaan sosiaalityöntekijät usein suosittavat äideille erilaisia ammattilaisia - esimerkiksi kasvatusneuvolan palveluita, kodinhoitoapua ja päivähoitopalveluita - äitiyden vaatimuksista selviytymiseksi ja heikoksi ja haavoittuvaksi - tavalla tai toisella - määritellyn äitiyden tueksi. Joissakin tilanteissa tämä suositus on ehto, joka äidin on täytettävä ollakseen uskottava äiti (Forsberg 1994, 113). Myös Scourfield (2003) on tutkinut sukupuolen merkitystä ja näkymistä lastensuojelussa. Naisilta odotetaan Scourfieldin mukaan lähtökohtaisesti enemmän kuin miehiltä mitä tulee lapsista huolehtimiseen. Lastensuojelun asiakkaina naiset ovat miehiä ”enemmän asiakkaita”. Naisten katsotaan aina olevan vastuussa lapsen suojelemisesta, vaikka syiden vaikeaan perhetilanteeseen nähtäisiinkin johtuvan muista tekijöistä (Scourfield 2003, 82).

Äitien ja erilaisten lapsiperhetyön ammattilaisten kohtaamisissa näyttäisi vahvasti tulevan esille tukeutuminen ja vertaaminen äitiyden ihannekuvaan. Marjo Kuronen (1993) on tutkinut neuvolakäytäntöjä. Hänen mukaansa neuvolakäytännöissä elää vahvana ajatus kodista lapsen hoidon parhaana paikkana ja äidistä parhaana hoitajana. Kurosen mukaan neuvolan työntekijät ottivat hyvin itsestään selvänä asiana sen, että nimenomaa nainen jää kotiin hoitamaan lasta. Miehen vanhempainlomasta tai hoitovapaasta ei neuvolassa

keskusteltu. Kuronen toteaa myös naisasiakkaiden itsensä hallinseen ja käyttäneen puheessaan normia, jonka mukaan äidin tulisi olla kotona pienen lapsen hoitajana (Kuronen 1993, 92-93).

Featherstone (1999) näkee, että lisääntyvä kirjoittaminen äitiydestä ja äitiyden tutkiminen sallii vastakohtaisemman, äitiyden ristiriitaisuudet huomioivan äitiyden kuvan esiinnousun. Hän pitää tätä tärkeänä perhemallien muuttuessa ja muiden sosiaalityöhön vaikuttavien muutosten keskellä (Featherstone 1999).

3 ÄIDIT LASTENSUOJELUN ASIAKKAINA

Huostaanotto edellyttää lain mukaan kolmen ehdon täyttymistä. Lapsen etu on yksi niistä. Lapsen etu on huostaanoton keskeisin ja luultavasti myös vaikein asia (Saikku 1998, 68). On vaikea arvioida ja määritellä, mikä on lapsen etu kulloisessakin tilanteessa. Lapsen etu -käsitteen epämääräisyys mahdollistaa monia ja jopa keskenään täysin ristiriidassa olevia tulkintoja (Saikku 1998, 68). Suomelan (2004) mukaan lapsen etu -käsitteen löyhä määrittely antaa viranomaiselle rajoittamattomat tulkintaoikeudet perheen oikeuksien kustannuksella. ”*Kansalaisilla ei ole todellista oikeutta osallistua itseään ja perhettään koskevaan päätöksentekoon silloin kun viranomainen tekee intervention perheen asioihin*” (Suomela 2005, 37). Forsbergin ja Linnaksen (2004, 231) mukaan lapsen kokonaistilanne on kuitenkin ratkaiseva huostaanoton edellytyksiä arvioitaessa. Huostaanottoa ei saa tehdä yleisten oletusten tai ennakkointien perusteella, ja ennen lapsen huostaanottoon päättymistä on useimmiten takana pitkä lastensuojeluprosessi avohuollon tukitoimia käyttäen. Lisäksi huostaanottoa valmisteltaessa tarvitaan eri ammattilaisten, kuten lasten- ja aikuispsykiatrian, lastensairaalan poliklinikan ja osastojen, terveydenhuollon, päihdehuollon, päivähoiton sekä perheneuvolan, apua (mt. 231).

3.1 Vallankäyttö lastensuojelussa

Kun äidit ja isät kohtaavat ammattilaisia esimerkiksi terveyteen, toimeentuloon tai perheen sisäisiin suhteisiin liittyvien pulmien parissa, on kysymys kahden eri asemassa olevan toimijan kohtaamisesta jonkin instituution rajaamissa puitteissa. Asiantuntijoiden ja heidän toimiensa kohteiden valtasuhde on usein tulkittu kontrolliksi (Vuori 2002, 46-47).

Hyvinvointipalveluiden toteuttama auttaminen tähtää aina jonkinlaiseen muutokseen. Tavoitteena on erilaisten interventoiden, aktivoinnin, huolenpidon tai muunlaisen tuen kautta parantaa apua tarvitsevan tilannetta. Ammattilaisen ja asiakkaan väliseen kontaktiin liittyy usein myös hierarkiaa ja kontrollia (Pohjola 2002, 43–44.) Vanhala kertoo oman tutkimuksensa naisten tarinoissa viranomaislähtöisyyden liittyvän kertomuksissa läheisesti hyvinvointiyhteiskunnan hoivaavaan ja kontrolloivaan puoleen, viranomaisten vastuuseen huolehtia ihmisistä silloin kuin nämä eivät siihen itse kykene. Vanhalan tutkimuksen naisten kertomuksissa viranomaisten huolenpito ja hoiva saavat lähinnä positiivisen

merkityksen. Tilanteisiin liittynyt vaihtoehdottomuus herättää kuitenkin myös kritiikkiä ja kyseenalaistamista (Vanhala, 2005, 202-203).

Heinon (1997) mukaan sosiaalityöntekijä käyttää tehtävässään sekä asiantuntijavaltaa että päätöksentekovaltaa, joiden käyttöä valtio omine koneistoinen, profession edustajat ja kansalaisyhteiskunta valvovat. Lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on *erityisiä valtuuksia*. Hänellä on valtuudet valmistella ja päättää pakkotoimista, kuten huostaanotosta. Sosiaalityöntekijä paitsi valmistelee, myös päättää ja toimeenpääsee lastensuojelun asiakkuuspäätöksiä (Heino 1997, 368–370). Heinon mukaan tällöin ei olekaan ihme, että ilmiö näyttäytyy ristiriitaisena, ja että luottamus ja luotettavuus nousevat keskeiseksi teemaksi. Luottamuksen luominen ja ylläpitäminen keskenään erilaisia rooleja ja tehtäviä sisältävässä prosessissa on pulmallista (Heino 1997, 370-371). Peltonen (2004) pitää piilokontrollia eettisenä sudenkuoppana. Hän tarkoittaa kontrollilla kaikkea puuttumista; ”*neuvomista, ohjaamista, seuranta ja rajojen asettamista*” (Peltonen 2004, 329). Hänen mukaansa kontrollin tulisi olla avointa ja selkeää. Luottamus asiakkaan ja työntekijän välille syntyy helpoiten oikeista asioista puhuttaessa, vaikkakin tarvitaan myös yhteinen intressialue. Ikävistä asioista puhumisen välttely ei ole oikea tie luottamuksen syntymiselle, sillä asiakas kyllä vaistoaa, milloin ikävien asioiden puheeksi ottamista vältetään. Asiakassuhteen luottamuksen perusedellytyksenä ei välttämättä ole loputon ymmärrys ja myönteisyys (Peltonen 2004, 329).

Sauraman (2002) mukaan nykyaika on tuottanut uudenlaisen asetelman yhteiskunnallisen vallankäytön ja kansalaisten välille avaamalla kansalaisuuden myös lapsiväestölle. Lapsen näkeminen subjektina purkaa perinteisen kaksinapaisen hallitsija – alamainen, valtio – kansalainen -suhteen. Nyt on Sauraman mukaan kyse triangelistä, jossa kolmen subjektipisteen keskinäiset suhteet muodostuvat eri tavoin. ”*Kun kolmiodraama eskaloituu taisteluksi vanhemmuudesta, merkitsee se vuorovaikutustilanteen lukkiutumista kiistakolmioksi.*” (Saurama 2002, 36). Tätä lastensuojelun tilannetta Saurama luonnehtii myös suljetuksi triangeliksi: Soittimena triangelin yksi kulma on avoin ja resonoi, mutta jos triangeli on suljettu, yhteisvärähtelyä eli resonointia ei synny. Resonoimattomuus kolmion eri osien välillä merkitsee siis vuorovaikutuksen ja keskinäisen ymmärryksen puutetta. Kolmio rakentuu hyvinvointivaltioviitekehityksessä lastensuojelun työntekijöiden suhteena lapseen. Lastensuojelun ensisijaisena tehtävänä on ajatella ja edistää lapsen parasta. Sillä on seurauksensa lapsen perhekehitykseen huostaanottoon jouduttaessa. Jos

lastensuojelun työntekijöillä ei ole vuorovaikutuksellista suhdetta vanhempiin, voivat vanhemmat toimenpiteistä kiivastuneina kokea perusoikeuksiaan loukatun. Se voi ilmetä esimerkiksi siten, että vanhemmat alkavat aktiivisesti käyttää erilaisia vakuuttamisen ja vaikuttamisen keinoja hyväkseen ja vedota julkisuuteen. (Saurama 2002, 36-37).

Yhteiskunnan ja sen ammattilaisten kontrolli ja valta perheitä kohtaan ei aina ole ollut samanlaista. Vanhempien huollossa olevien lasten kohtaloihin ei lastensuojelutyö pystynyt puuttumaan ennen ensimmäistä lastensuojelulakia 1936, sillä siihen asti isän valta lapsiin oli yleensä rajoittamaton. Ensimmäisen lastensuojelulain tärkeimpänä merkityksenä on usein pidetty huostaanoton mahdollistamista. Tätä ennen se oli ollut mahdollista vain holhouslain perusteella ja silloinkin vain erittäin harvinaisissa tapauksissa. Nyt lastensuojelulain myötä tuli mahdolliseksi siirtää lapsi vanhemmilta viranomaisorganisaation huolenpidon ja päätösvallan alaiseksi, minkä on katsottu merkitsevän erittäin syvälekkävää puuttumista perheen autonomiaan. Huostaanotosta tuli myös edellytys sijaishuollon järjestämiselle (Pösö 1995, 79-81).

3.2 Huostaanotto ja biologisen vanhemman asema

Huostaanottomenettelyissä on varmistuttava siitä, että huostaanotolle on lainmukaiset edellytykset. Lapselle on tehtävä huoltosuunnitelma yhdessä lapsen ja hänen perheensä kanssa ja 12 vuotta täyttäneelle lapselle, vanhemmille, huoltajille sekä henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on tai on juuri ennen asian valmistelua ollut, on varattava mahdollisuus vielä tulla kuulluksi ja ilmaista mielipiteensä huostaanotosta ja sijaishuoltopaikasta. Heillä on myös oikeus tutustua asiakirjoihin. Lisäksi huostaanotosta ja sijoituksesta on tehtävä kirjallinen päätös ja se on annettava tiedoksi asianosaisille ja heillä on oikeus hakea siihen muutosta (Taskinen, 1999). Huostaanotto voidaan tehdä asianosaisten suostumukseen perustuen tai vastoin heidän tahtoaan. Lapsi voidaan ottaa huostaan myös kiireellisesti. Lastensuojelulain 18§:n mukaan, jos lapsi on 16§:ssä mainitusta syystä - jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet - välittömässä vaarassa tai muutoin kiireellisen huostaanoton ja sijaishuollon tarpeessa, voidaan hänet ottaa sosiaalilautakunnan huostaan alistamatta päätöstä hallinto-oikeuden vahvistettavaksi. Kiireellinen huostaanotto lakkaa viimeistään 14 päivän kuluttua päätöksen tekemisestä. Mikäli sosiaalilautakunnan alainen viranhaltija (sosiaalityöntekijä)

päättää ottaa asian huostaanoton valmisteluasiana käsiteltäväksi, jatkuvat kiireellisen huostaanoton oikeusvaikutukset. Näissä tilanteissa varsinainen lapsen huostaanottoa koskeva ratkaisu on tehtävä viimeistään 30 päivän kuluessa kiireellisen huostaanoton tekemisestä (Räty 2004, 26-27).

Huostaanoton myötä virallinen kasvatusvastuu siirtyy pois vanhemmilta. Vuonna 1984 voimaan tulleen lastensuojelulain (Lsl 1983) mukaan huostaanoton toteutuessa kasvatusvastuu siirtyy sijaisvanhemmille, mutta päätösvalta lasten asioista säilyy osin biologisilla vanhemmilla (Laurila 2003, 38-39). Sosiaalilautakunta vastaa lapsen huolenpidon järjestämisestä, mutta ensi sijassa yhteistyössä lapsen vanhempien, ja muiden huoltajien, kanssa (Heino 1998, 123). Lapsen huoltajien kanssa tulee mahdollisuuksien mukaan neuvotella lapsen elämän tärkeistä asioista ja ratkaisuista, erityisesti koulunkäyntiin ja terveydenhuoltoon liittyvissä asioissa. Ilman huoltajien suostumusta ei saa muuttaa huostaanotetun lapsen uskontokuntaa, nimeä eikä kansalaisuutta. Vanhemmilla on oikeus saada lapsen huostaanoton aikana tukea oman elämänsä kohentamiseksi erityisesti lapsen kotiuttamista silmällä pitäen (Taskinen 1999, 55). Huostaanottopäätös sisältää kuitenkin sen, että sosiaalitoimella on valta kaventaa vanhempien oikeuksia päättää lasta koskevista asioista. Sosiaalilautakunta voi myös päättää lapsen ja vanhempien välisestä yhteydenpidosta sekä tietyistä pakotteista tai rajoituksista, kuten rajoittaa yhteydenpitoa. Sosiaalilautakunnalla on oikeus päättää huostaanotetun lapsen hoidosta, huolenpidosta, kasvatuksesta, valvonnasta sekä olinpaikasta. yhdessä asianosaisten kanssa tehtävässä huoltosuunnitelmassa määritellään, mitä huostaanoton tarkoituksen mukainen toteuttaminen edellyttää (Heino 1998, 123).

3.3 Kuka muistaisi äitiä? Tuki huostaanoton jälkeen

Oli lapsen kodin ulkopuolelle sijoittamisen syy mikä tahansa, aiheuttaa tämä tapahtuma voimakkaan kriisin lapsen ja vanhemman elämässä. Lapsen hoidon ja huolenpidon järjestäminen on ensisijainen sosiaaliviranomaisten tehtävä. Myös kaikilla biologisilla vanhemmilla tulisi olla mahdollisuus saada pitkäkestoista tukea lapsensa sijoituksen aikana oman kriisinsä läpikäymiseen, voimavarojensa löytämiseen ja vahvistumiseen sekä etävanhemmuuteen. Vaikka lastensuojelutyöhön kuuluvat niin tuki kuin seurantakin (Forsberg & Launis 2004, 222), sijoituksen tapahduttua biologiset vanhemmat jäävät usein

vaille huomiota ja tukea (Kujala 2003, 9-12). Varsinkin tahdonvastaisessa huostaanotossa sosiaalityöntekijöihin kohdistuu vanhempien taholta usein aggressioita ja vihamielisyyttä, jolloin asiakkaan tukeminen ja kriisin käsittely vaikeutuu. Valitettavan usein yhteys vanhempiin vähenee tai katkeaa kokonaan, jolloin he jäävät kriisissä ilman apua (Jokinen 2006, 29). Myös lapselle olisi tärkeää tietoisuus siitä, että hänen vanhemmistaan pidetään huolta. Biologiset vanhemmat ja sosiaalityöntekijät ovat olleet yksimielisiä siitä, että vanhemmille tulisi olla tarjolla enemmän tukea (Kujala 2003, 9-12).

Kun huostaanottoon päädytään, on Kujalan mukaan takana pitkä kehityskulku ja joutuminen syviin, mahdollisesti useita elämänalueita koskeviin vaikeuksiin. Tästä johtuen sijoitushetkellä vanhemman voimavarat ovat usein todella vähissä (Kujala 2003, 27). Lastensuojelussa tehdään isoja ratkaisuja, jotka tuottavat usein kipua, syyllisyyttä ja häpeää ainakin jollekin osapuolelle. Käytäntö ei voi - tai ainakaan pitäisi - olla se, että lastensuojelun työntekijän rooliin ja ammattitaitoon kuuluu esimerkiksi päättäminen lapsen sijoittamisesta pois kotoaan, mutta ei sijoittamisen herättämien tunteiden läpikäyminen asiakkaan kanssa. Tai ettei sosiaalityöntekijän ammattitaitoon kuuluisi kohdata yhdessä asiakkaan kanssa niitä elämäkokemuksia, jotka ovat osaltaan olleet vaikuttamassa siihen, ettei vanhempi pysty huolehtimaan lapsestaan. (Möller 2004, 33).

Laakson & Saikun tutkimuksen haastatellut biologiset vanhemmat mainitsivat huostaanoton jälkeisen tilanteen yhdeksi pahimmista epäkohdista vanhempien yksinjäämisen. (Laakso & Saikku 1998, 25). Kysyttäessä parannusehdotuksia, tutkimuksen vanhempien mielestä kaikille huostaanoton kautta lapsensa menettäneille vanhemmille tulisi järjestää tukea ja apua. Heidän mielestään huostaanotto aiheuttaa monelle vanhemmalle sellaisen toimintakyvyttömyyden ja shokin, ettei siitä ole mahdollista päästä yli ilman ammattilaisten, esimerkiksi koulutettujen tukihenkilöiden, apua. (Laakso & Saikku 1998, 29-30).

Lapsen huostaanotto on vanhemmille kriisi. Kriisin eteneminen ja työstäminen voi noudattaa klassisia vaiheita (ks. Rutter, 1990) alkujärkytyksestä vastaanpanemisen ja epätoivon kautta sopeutumiseen. Yleisempää kuitenkin on, että suru lapsen menetyksestä on läsnä jatkuvasti ja samalla toivo lapsen palauttamisesta kotiin. Laurila (2003) vertaa huostaanotetun lapsen vanhempien kriisityöskentelyä lapsensa kuoleman kautta menettäneiden vanhempien kriisityöskentelyyn. Laurilan mukaan vanhemmilla on tapana

luoda mielikuvia lapsensa tulevaisuudesta, ja menettäessään lapsensa, he menettävät myös tämän tulevaisuuden. Se seikka kirpaisee aina uudelleen, kun lapsen oma ikäluokka kohtaa uusia vaiheita. Onkin sanottu, että lapsen kuolemasta ei toivu koskaan, mutta surun kanssa voi oppia elämään. Huostaanotettujen lasten biologisten äitien kohdalla voidaan puhua samantapaisesta ilmiöstä (mt., 44).

Lapsen kannalta on tärkeää, että yhteys biologiseen vanhempaan säilyy, mikäli se vain on mahdollista lapsen etu huomioon ottaen. Tähän liittyen on Kujalan (2003) mukaan lapsen edusta ollut vallalla erilaisia käsityksiä, mutta nykyinen lapsipsykologia tukee ajatusta, että lapsen kannalta on tärkeää säilyttää mahdollisimman hyvä yhteys biologiseen vanhempaan. Tällöin siis vanhemman tukeminen on myös lapsen etu. Omasta kriisitilanteestaan johtuvien voimattomuuden, syyllisyyden ja häpeän tunteidensa vuoksi lapsestaan luopumaan joutuneen vanhemman voi olla vaikeaa pitää yhteyttä lapseen. Myös lapsen kriisireaktioita, esimerkiksi vanhempaan kohdistuvaa takertuvaa, uhmakasta tai vetäytyvää käytöstä, voi olla vaikea kohdata. Vanhemmat saattavat myös ajatella, että lapsen kannalta on parempi pysytellä pois lapsen elämästä. Kujala kuitenkin toteaa, että on lapsen kannalta pahinta tulla vanhempien hylkäämäksi, vaikka se tapahtuisikin vanhempien taholta hyvässä tarkoituksessa (Kujala, 2003 27-28).

Biologisten vanhempien tukemiseen on vasta viime aikoina alettu kiinnittää enemmän huomiota. Esimerkiksi Sininauhaliiton Eevan perhe –projekti (2002-2005) pyrki osaltaan vastaamaan tuen tarpeeseen Jyväskylässä Naistentalolla järjestetyn sijoitettujen lasten vanhempien ryhmätoiminnan avulla. Ryhmätoiminnan tarkoitus oli paitsi tukea ryhmässä mukana olevia vanhempia, myös kehittää ryhmätoimintamalli, jota voitaisiin käyttää sijoitettujen lasten vanhempien tukemisessa mahdollisimman laajasti. Ryhmätoiminnalla oli kolme päätavoitetta: Lapsen kodin ulkopuolelle sijoittamisen aiheuttaman kriisin läpikäyminen, vanhempien oman elämän ja selviytymisen tukeminen sekä vanhemmuuden vahvistuminen ja sitä kautta lasten hyvinvoinnin lisääntyminen (Kujala 2003, 26.)

3.4 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimustehtävä

Tavoitteenani on tutkia huostaanotettujen lasten äitien kokemuksia lastensuojelun asiakkuudesta ja ennen kaikkea huostaanotto- ja sijaishuoltoprosessista, sekä sitä, millaista tukea äidit ovat saaneet ja kaipaavat lapsen huostaanoton jälkeen. Haluan myös tutkia, millaiseksi äitiys muodostuu, kun lapsi ei enää asu äidin kanssa, eli millaisena äidit kokevat oman äitiytensä lapsen huostaanoton jälkeen. Tarkoitukseni on kuulla ja tuoda esille äitien kokemuksia ja näkökulmaa.

Tutkimukseni lähtökohtana on aiempi ”erilaista äitiyttä” käsittelevä, pääasiassa feministinen, tutkimus. Käytän lähdekirjallisuutena feminististä tutkimusta, koska se kuvaa äitiyttä monipuolisesti ja myös kriittisesti. Pyrkimyksenäni on kuitenkin lähteä liikkeelle ilman etukäteisolettamuksia siitä, millaista huostaan otettujen lasten äitien äitiys on.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaisia ovat huostaanotettujen lasten biologisten äitien kokemukset lastensuojeluasiakkuudesta ja ennen kaikkea huostaanottoprosessista?
2. Miten äidit kertovat oman äitiytensä toteuttamisesta huostaanoton jälkeen?

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Lähestymistapa ja metodologiset lähtökohdat

Tarkoitukseni on tutkia lastensuojeluasiakkuuteen, lapsen huostaanottoon ja sijaishuoltoon liittyviä kokemuksia ja tunteita haastateltujen äitien kertoman mukaan. Pyrin tietoisesti tutkimusta tehdessäni välttämään etukäteisolettamuksia. Se, että aiempaa tutkimusta huostaanotettujen lasten äitien kokemuksista ei juuri ollut saatavilla, yhtäältä hankaloitti tutkimuksen tekemistä, mutta toisaalta pienensi riskiä ennako-olettamuksille.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa voi lähteä liikkeelle mahdollisimman puhtaalta pöydältä ilman ennakoasettamuksia tai määritelmiä. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa puhutaankin usein aineistolähtöisestä analyysistä, joka tarkoittaa pelkistetyimmillään teorian rakentamista empiirisestä aineistosta lähtien, ikään kuin alhaalta ylös. Laadullisessa tutkimuksessa hypoteesittomuus tarkoittaa sitä, että tutkijalla ei ole lukkoon lyötyjä ennako-olettamuksia tutkimuskohteesta tai tutkimuksen tuloksista. Havaintomme ovat tietenkin latautuneet aikaisemmilla kokemuksillamme, mutta näistä kokemuksista ei kuitenkaan muodosteta sellaisia asetelmia, jotka rajaisivat tutkimuksellisia toimenpiteitä (Eskola & Suoranta 1999, 19-20).

4.2 Hermeneuttis-fenomenologinen tutkimusote

Tutkimuksessani pyrin toteuttamaan hermeneutiikkaan perustuvaa ymmärtämistä ja fenomenologian tapaa antaa merkityksiä yksittäisille kokemuksille. Fenomenologis-hermeneuttinen metodi vaatii tutkijalta jatkuvaa perusteiden pohtimista tutkimuksen eri vaiheissa esiin tulevien ongelmien yhteydessä. Tuollaisia tutkimuksen perustana olevia filosofisia ongelmia ovat ennen kaikkea *ihmiskäsitys*, eli millainen ihminen on tutkimuksen kohteena, ja *tiedonkäsitys*, eli miten tuollaisesta kohteesta voidaan saada tietoa, ja millaista se on luonteeltaan. Fenomenologisessa ja hermeneuttisessa ihmiskäsityksessä tutkimuksenteon kannalta keskeisiä käsitteitä ovat *kokemuksen*, *merkityksen* ja *yhteisöllisyyden* käsitteet. Tietokysymyksistä olennaisiksi nousevat *ymmärtäminen* ja *tulkinta* (Laine 2001, 26-43; 26).

Laineen (2001) mukaan *fenomenologiassa* tutkitaan kokemuksia. Kokemus käsitetään siinä hyvin laajasti *ihmisen kokemuksellisena suhteena omaan todellisuuteensa*, maailmaan, jossa hän elää. Kokemus syntyy vuorovaikutuksessa todellisuuden kanssa. Kokemus muotoutuu *merkitysten* mukaan. Todellisuus ei ole edessämme jonakin neutraalina massana, vaan jokaisessa havainnossa kohde näyttäytyy havaittajan pyrkimysten, kiinnostusten ja uskomusten valossa. Merkitykset ovat fenomenologisen tutkimuksen varsinainen kohde. Merkitysten tutkimisen mielekkyys perustuu oletukseen, että ihmisten toiminta on, ainakin suurelta osin, intentionaalista, tarkoitusperäistä. Fenomenologinen merkitysteoria sisältää myös ajatuksen, että ihmisyksilö on perustaltaan yhteisöllinen ja merkitykset ovat intersubjektiiivisia, `subjektien välisiä` ja `subjekteja yhdistäviä` (Laine 2001, 26-28.)

Fenomenologisessa lähestymistavassa pyritään näkemään tutkittava ilmiö mahdollisimman pelkistettynä ilman etukäteisoletuksia ilmiön luonteesta (Eskola & Suoranta 1999, 147). Fenomenologiassa korostetaan, että ilmiön tärkein tehtävä tutkimuksessa on saada tutkija suoraan itse asiaan, ilman etukäteen lukkoon lyötyjä teorioita tai käsityksiä. Fenomenologiassa on pyritty eroon sellaisista tutkimuksen muodollisista piirteistä, jotka ovat omiaan johtamaan tutkijaa kiinnittämään huomionsa vain aiempaan teoreettiseen tai menetelmälliseen tietoonsa. Tutkijan olisi sen sijaan pyrittävä ennakkoluulottomaan havainnointiin, jossa ilmiö pääsisi näyttäytymään tutkijalle alkuperäisyydessään ja moninkertaisuudessaan. (Varto 1992, 86). Fenomenologisessa menetelmässä edetään yksittäisen ilmiön oivaltavasta havainnoinnista toisiaan seuraavien tutkimusvaiheiden kautta tilanteeseen, jossa on mahdollista nähdä ilmiöön liittyviä syvempiä merkityksiä (Eskola & Suoranta 1999, 147).

Yksittäisten ilmiöiden tutkiminen sisältää oivaltavan havainnoimisen, tämän erittelemisen ja näiden kuvaamisen. *Oivaltavuus* tässä menetelmässä tarkoittaa selkeää irtautumista ennakoasetuksista ja pyrkimystä katsella tutkittavaa avoimesti. Havaintojen erittelemisen ja saattaminen yhteensopivaksi ennakoasetusten kanssa pakottaa tutkijaa kuvailemaan ilmiötä usealla eri tavalla. Vasta kuvailemisen jälkeen on mahdollista lähteä tarkastelemaan, onko ilmiössä sellaisia piirteitä, jotka voidaan yleistää. Kun on tavoitettu se, mitä ilmiö on, on tarpeen tutkia kuinka se ilmenee. Ilmiön ilmeneminen voi olla kahdenlaista: Tutkija voi pakottaa ilmiön esille jollakin tutkijan päättämällä tavalla, esimerkiksi testeillä tai luokituksin. Fenomenologisen menetelmän mukaisesti tutkija sen

sijaan tutkii ilmiötä oivaltavan havainnoimisen kautta sellaisena kuin se itsestään ilmenee (Varto 1992, 87-88.)

Hermeneutiikalla tarkoitetaan yleisesti teoriaa ymmärtämisestä ja tulkinnasta. Fenomenologiseen tutkimukseen hermeneuttinen ulottuvuus tulee mukaan tulkinnan tarpeen myötä (Laine 2001, 29). Arkielämässämme toimimme luontaisen ymmärryksemme varassa. Sitä nimitetään hermeneuttisessa kirjallisuudessa *esiymmärrykseksi*. Tutkimuksessa sillä tarkoitetaan kaikkia tutkijalle luontaisia tapoja ymmärtää tutkimuskohde jonkinlaisena jo ennen tutkimusta. Sekä fenomenologisella että hermeneuttisella tutkimuksella on kaksitasoinen rakenne: Ensimmäisellä tasolla haastateltava kuvaa mahdollisimman luonnollisesti ja välittömästi omia kokemuksiaan ja niihin liittyvää ymmärrystä. Toisella tasolla tutkija pyrkii refleктоimaan, tematisoimaan ja käsitteellistämään ensimmäisen tason merkityksiä (Laine 2001, 30.)

Fenomenologiassa erityisen merkityksellistä on tutkimusta ennalta selittävien teoreettisten mallien tiedostaminen. Tutkimuskohdetta koskevat aiemmat tutkimustulokset ovat arkikokemuksemme lisäksi selkeimpiä kohteen ennaltamäärittäjiä ja siksi ne pyritään siirtämään syrjään tutkimuksen ajaksi. Niihin siis pyritään saamaan etäisyyttä siksi aikaa, kun tutkija tekee omia tulkintojaan tutkimusaineistosta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että ne mitätöidään (Laine 2001, 33.)

Laineen mukaan tutkija kohtaa jokaisessa tutkimuksen vaiheessa ns. *hermeneuttisen kehän ongelman*. Hermeneuttisella kehällä tarkoitetaan laajasti *tutkimuksellista dialogia tutkimusaineiston kanssa*. Tutkiva dialogi on kehämäistä liikettä aineiston ja oman tulkinnan välillä, jossa tutkijan ymmärryksen tulisi koko ajan korjautua ja syventyä. Tarkoituksena olisi, että tutkija vapautuisi oman perspektiivinsä minäkeskeisyydestä, mutta se on vain ihanne, jota kohti voidaan pyrkiä. Kehän kulkeminen on kuitenkin metodinen apu, sillä se pitää yllä tulkitsijan kriittistä tietoisuutta oman subjektiivisuutensa rajoittuneisuudesta (Laine 2001, 34.)

Oma tutkimusaineistoni on kerätty teemahaastatteluilla. Koska teemahaastattelu perustuu etukäteen mietittyihin aihealueisiin, joita tutkija haluaa haastattelussa käsiteltävän, en voi sanoa noudattavani täysin fenomenologis-hermeneuttista tutkimusotetta, jossa ihanteellisin aineistonkeruumenetelmä olisi avoin haastattelu. Katson kuitenkin, että haastatteluni eivät

rajoittuneet tiukasti noudattamaan etukäteen laadittua kysymysrunkoa ja pyrin siihen, että haastateltavat kertoisivat mahdollisimman vapaamuotoisesti tarinaansa.

4.3 Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Mietin erilaisia vaihtoehtoja aineiston keräämiselle hahmotellessani tutkimusaihetta, mutta oikeastaan jo hyvin alkuvaiheessa päädyin valitsemaan haastattelun menetelmäksi kerätä aineisto. Toisena vahvana vaihtoehtona mielessäni oli aineiston kerääminen kirjoituspyynnöllä, koska ajattelin, että näin arkaan aiheeseen olisi vastaajan ehkä helpompi tarttua kirjoittamisen kautta kuin puhumalla vieraille ihmiselle. Arvelin kuitenkin tutkimusaiheeni ja tutkimuskysymysten olevan sen verran laajoja, että niihin olisi hankala vastata kirjoittamalla. Kirjoitusten tutkiminen ei myöskään olisi mahdollistanut tarkentavien kysymysten tekemistä vastaajille, ainakaan kovin helposti. En kuitenkaan halunnut kenenkään tutkimukseen osallistumisesta kiinnostuneen karsiutuvan pois siksi, että olisi mieluummin kirjoittanut kokemuksistaan. Tämän vuoksi mainitsin haastattelupyynnössäni, että kirjallinenkin vastaaminen on mahdollista. Yhtään kirjoitusta en kuitenkaan saanut, vaan kaikki tutkimukseeni osallistuneet halusivat haastattelun.

Haastattelu on hyvin joustava menetelmä, ja siksi se sopii moniin erilaisiin tutkimustarkoituksiin. Haastattelussa ollaan suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa, ja tämä tilanne luo mahdollisuuden suunnata tiedonhankintaa itse tilanteessa. On myös mahdollista saada esiin vastausten taustalla olevia motiiveja (Hirsjärvi & Hurme 2001, 34.)

Tutkimushaastattelu rakennetaan pohjimmiltaan samoilla keinoilla ja samoihin kasvokkaista vuorovaikutusta koskeviin yhteisiin oletuksiin nojaten kuin muutkin keskustelut. Kysymme kysymyksiä, teemme oletuksia, osoitamme ymmärtämistä ja kiinnostusta tavoilla, jotka olemme omaksuneet kasvaessamme yhteisön jäseniksi. Toisin kuin arkikeskustelussa, tutkimushaastattelulla on kuitenkin erityinen tarkoitus ja erityiset osallistujaroolit: Haastattelija on tietämätön osapuoli, ja tieto on haastateltavalla. Haastatteluun on ryhdytty tutkijan aloitteesta, ja tutkija myös yleensä ohjaa tai vähintäänkin suuntaa keskustelua tiettyihin puheenaiheisiin. Haastattelut voivat muistuttaa spontaania keskustelua, mutta eroavat kuitenkin niistä aina institutionaalisuutensa vuoksi.

Institutionaalisuutta haastattelutilanteessa korostaa tallennus; haastattelija nauhoittaa ja/tai tekee muistiinpanoja. Haastattelun erottavat keskustelusta myös osallistujien roolit. Haastattelijalla on kysyjän, tiedonkerääjän rooli ja haastateltavalla vastaajan, tiedon antajan rooli. Haastattelulla on tietty päämäärä, johon haastattelun kautta pyritään; tutkimushaastattelua ohjaa tutkimuksen tavoite (Ruusuvuori & Tiittula, 2005, 22-23.)

Erilaisia haastattelutyyppejä ja haastattelutyyppejä on useita. Yksinkertainen jako saadaan ottamalla huomioon toisaalta kysymysten muotoilun kiinteyden aste ja toisaalta se, miten paljon haastattelija jäsentää haastattelutilannetta. Näillä kriteereillä saadaan jaettua haastattelut neljään tyyppiin: *Strukturoituun* haastatteluun, *puolistrukturoituun* haastatteluun, *teemahaastatteluun* ja *avoimeen* haastatteluun (Eskola & Suoranta, 1999, 86-87). Omat haastatteluni olivat teemahaastattelutyyppejä. Minulla oli etukäteen laadittu kysymysrunko tietyistä teemoista, jotka kävin läpi jokaisessa haastattelussa. Teemahaastattelussa haastattelun aihepiirit, teema-alueet, on määrätty etukäteen. Kysymykset eivät ole tarkassa muodossa ja järjestyksessä, kuten strukturoidussa haastattelussa tyypillisesti on. Etukäteen päätetyt teema-alueet käydään läpi, mutta niiden järjestys ja laajuus vaihtelee haastattelusta toiseen (Eskola & Suoranta, 1999, 87).

Hirsjärven ja Hurmeen mukaan teemahaastattelun käyttäminen aineistonkeruumenetelmänä on hyödyllistä useassa eri tilanteessa. Silloin, kun halutaan korostaa ihmistä tutkimustilanteessa subjektina ja halutaan antaa ihmiselle mahdollisuus tuoda esille itseään koskevia asioita vapaasti, on hyödyllistä käyttää haastattelumenetelmää. Lisäksi teemahaastattelu on mielekäs menetelmä, kun kysymyksessä on vähän kartoitettu, tuntematon alue ja tutkijan on vaikea tietää etukäteen vastausten suuntia. Samoin heidän mukaansa teemahaastattelua kannattaa käyttää silloin, kun tiedetään jo ennalta, että tutkimuksen aihe tuottaa monitahoisesti ja moniin suuntiin viittaavia vastauksia. Haastattelu on hyödyllinen myös haluttaessa mahdollisuus selventää vastauksia, ja kun halutaan syventää saatavia tietoja. Haastattelussa voidaan esimerkiksi pyytää perusteluja esitettyihin mielipiteisiin ja tehdä tarpeen vaatiessa lisäkysymyksiä. Haastattelu on hyvä menetelmä myös silloin, kun tutkitaan arkoja tai vaikeita aiheita. Tästä on kuitenkin tutkijoiden keskuudessa eri mielipiteitä; joidenkin mielestä kyselylomakkeella kerättävä aineisto olisi sopivampi, koska tutkittava voi tällöin jäädä anonyymiksi ja tarkoituksellisesti etäiseksi (Hirsjärvi & Hurme 2001, 34-35.)

Laineen (2001, 35-36) mukaan fenomenologisen tutkimusotteen mukaisesti haastattelukysymysten tulisi olla avoimia, mahdollisimman vähän vastausta ohjaavia. Fenomenologinen haastattelu on luonteeltaan mahdollisimman avoin, luonnollinen ja keskustelunomainen tapahtuma, jossa haastateltavalle pyritään antamaan mahdollisimman paljon tilaa. Kysymysten laadinnassa pitäisi pyrkiä konkreettisiin, kokemuksellisiin, toiminnallisiin, havainnollisen todellisuuden kuvailemiseen houkutteleviin kysymyksiin. Laineen mukaan teemahaastattelu ei ole hyvä tie kokemuksiin ja avoimessakin haastattelussa jokainen kysymys jossain määrin rajaa ja ohjaa haastateltavaa (Laine 2001, 35). Oman tutkimukseni haastattelut olivat teemahaastattelumuotoisia, ja tiedostankin sen toki rajaavan haastateltavan omaa tilaa ja itseilmaisua jonkin verran. Koen kuitenkin, että tekemäni haastattelut olivat myös keskustelunomaisia, ja hyvin paljolti haastateltavan kertoman mukaan eteneviä, vaikka huolehdinkin, että haastatteluissa käytiin läpi etukäteen laatimani kysymysrunгон teemoja. En kuitenkaan näe, että valmis kysymysrunko, teemakehikko, olisi suuresti rajoittanut haastateltavien mahdollisuutta kertoa tarinaansa ja painottaa kerronnassaan heille tärkeitä teemoja. Teemahaastattelun valintaa aineistonkeruumenetelmäksi perustelen myös sillä, että kokemattomana tutkimusentekijänä ja haastattelijana koin teemahaastattelun tuovan etukäteen kehikkoa ja rajoja, joita uskoin tarvitsevani kyetäkseen saamaan haastatteluista tarkoituksenmukaisia. Koin, että avoimempaan haastattelumuotoon olisi tarvittu kokeneempi haastattelija ja ehkä useampia haastattelukertoja saman haastateltavan kanssa.

Haastattelua ei kannata tehdä liian muodollisessa tai virallisessa tilassa, jossa haastateltava kokee olonsa epävarmaksi. Onkin melko vaikeaa keksiä mahdollisimman neutraali haastattelupaikka. Haastateltavien kotikentällä, esimerkiksi kotona, tehtävillä haastatteluilla on Eskolan ja Vastamäen mukaan suurempi mahdollisuus onnistua. Tila on haastateltavalle tuttu ja turvallinen, hänen oma valtakuntansa. Kutsu haastateltavan henkilön kotiin kertoo varmasti osaltaan, että hän on sitoutunut haastatteluun ja on valmis luottamaan tutkijaan (Eskola & Suoranta 1999, 27-28) .

4.4 Haastattelujen toteutus

Tein haastattelut loka-joulukuussa 2005. Käytin haastatteluissa nauhuria. Haastattelujen kestoissa oli melko suuriakin vaihtelua, lyhimät nauhoitukset olivat noin puolen tunnin pituisia, pisimmät puolestaan kaksituntisia. Keskimäärin haastattelutapaamiset kestivät noin puolitoista tuntia, ja suurimman osan ajasta nauhuri pyöri. Haastattelupaikka määräytyi lähinnä sen mukaan, miten sekä haastateltavalle että minulle sopi aikataulullisesti ja käytännön kannalta parhaiten. Pidin tärkeänä sitä, että haastateltava sai vapaasti valita, kutsuuko minut kotiinsa haastattelua tekemään, vai tapaammeko jossakin muualla. Suurimman osan haastatelluista tapasin heidän kotonaan. Olin positiivisesti yllättynyt sitä, miten avoimesti äidit kutsuivat minut kotiinsa, olinhan kuitenkin heille vieras ihminen ja tulossa heidän kotiinsa tekemään kysymyksiä arasta ja hyvin henkilökohtaisesta aiheesta. Koin, että minut otettiin hyvin vastaan ja tulooni oli varauduttu, esimerkiksi muutama äiti tarjosi kahvit tai lounasta haastattelun lomassa. Kukaan haastatelluista ei unohtanut tai muuttanut sovittua tapaamisaikaa. Osan haastatelluista tapasin julkisemmissa paikoissa, kuten kahvilassa, yksi äiti toivoi, että tulisin hänen työpaikalleen. Haastattelupaikka vaikutti mielestäni selkeästi haastatteluun monellakin tapaa. Joissakin haastatteluissa taustahäly häiritsi puheen kuulemista sekä haastatteluhetkellä että varsinkin jälkepäin, kun kuuntelin haastattelua nauhalta. Koen myös, että haastattelupaikka vaikutti haastateltavan avoimuuteen ja tapaan puhua; onhan luonnollista, että julkisessa paikassa, ulkopuolisten ihmisten läsnä ollessa, on omista henkilökohtaisista asioista puhuminen vaikeampaa kuin oman kodin rauhassa. En voi kieltää, ettei minua olisi etukäteen jännittänyt mennä haastateltavien kotiin. Enhän tiennyt heistä etukäteen mitään, olin vain lyhyesti puhunut heidän kanssaan puhelimesta tai ollut yhteydessä sähköpostitse.

Haastattelut onnistuivat kokonaisuudessaan mielestäni suhteellisen hyvin. Tosin itsestäni haastattelijana löydän melko paljonkin kritisoitavaa. Minulla ei ennen tämän tutkimuksen tekoa ollut juurikaan kokemusta haastattelemisesta, eikä haastattelukysymysten laatimisesta. Varsinkin ensimmäisiä haastatteluja jännitin kovasti ja se varmasti vaikutti haastattelun sujumuuteen. Koen kuitenkin, että loppua kohden haastattelujen tekeminen helpottui ja niihin tuli jo varmuutta. Haastateltavalla oli suuri rooli siinä, miten koin haastattelun onnistuneen. Puhelimaan haastateltavan kanssa oma jännitys hälveni nopeasti ja

henkilökohtaistenkin kysymysten esittäminen oli helpompaa. Huomasin kuitenkin, että joidenkin kysymysten kohdalla oli joka kerta vaikea löytää oikeanlainen tapa muotoilla kysymys niin, että se on ymmärrettävä mutta ei liian tunkeileva. Noudatin ensimmäisissä haastatteluissa ehkä liian orjallisesti etukäteen laatimaani kysymysrunkoa. Joistakin haastatteluista minulle jäi tunne, että kokeneempi haastattelija ja ehkä osuvammilla kysymyksillä olisi saanut enemmän irti, päässyt pintaa syvemmälle haastateltavan tarinaan. Näin jälkeempäin ajatellen sekä haastattelurungon sisältö että itse haastattelut olisivat luultavasti muodostuneet erilaisiksi, mikäli minulla olisi haastatteluhetkellä ollut työkokemusta lastensuojelun alalta. Olisiko kokemus auttanut tekemään osuvampia kysymyksiä ja saamaan enemmän irti aiheesta, sitä on vaikea sanoa. Toisaalta kokemuksen myötä minulla olisi saattanut olla sosiaalityöntekijän näkökulmaa tukevia vahvoja ennakkokäsityksiä, jotka olisivat ehkä ohjanneet tutkimusta liiaksi.

Ruusuvuoren ja Tiittulan (2005) mukaan haastattelutilanne täytyy aloittaa ja lopettaa erityisillä toimilla. Haastattelun alussa luodaan yhteistä maaperää ennen siirtymistä varsinaiseen haastatteluun, esimerkiksi saatetaan vaihtaa muutama sana säästä tai muusta neutraalista aiheesta, johon molemmat osapuolet voivat vaivatta osallistua. Haastattelija luo yhteistä maaperää myös siten, että hän selvittää keskustelukumppanilleen oman roolinsa ja tehtävänsä kertomalla tutkimuksesta ja sen tavoitteesta (Ruusuvuori & Tiittula, 2005, 24-25). Mielestäni jokaisen haastateltavan kanssa pääsimme suhteellisen helposti puhumisen alkuun. Kerroin aluksi, että minulla on haastattelua varten kysymysrunko, mutta sitä ei ole tarkoitus edetä tietyssä järjestyksessä, vaan toivon haastateltavan puhuvan vapaasti. Selvensin myös alussa sitä, millä tavoin olin haastattelupyynnöni toimittanut, sekä varmistin vielä, että haastateltavalle sopii haastattelun nauhoittaminen, josta olin kyllä maininnut jo haastattelupyynnötkirjeessä.

Samoin haastattelun lopettaminen vaatii erityistä ”lopettamistoimintaa”; haastateltavaa valmistellaan tilanteen lopettamiseen ja sovitaan, mitä jatkossa tapahtuu (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 24-25). Omien haastattelutilanteitteni lopuksi puhuimme yleensä siitä, milloin suurin piirtein pro gradu -tutkimukseni on tarkoitus valmistua, ja miten haastateltavat voivat saada sen luettavakseen. Lisäksi kehotin haastateltavaa ottamaan yhteyttä, mikäli hänelle tulee myöhemmin mieleen jotakin lisättävää tai kysyttävää ja varmistin, voisinko itsekkin vielä ottaa haastateltavaan yhteyttä, jos jotakin tarkistettavaa ilmenee. Moni haastateltava kysyi lopuksi myös muuta opinnoistani ja siitä, miksi valitsin

juuri tämän tutkimusaiheen. Ylipäänsä keskustelu ennen tapaamisen loppumista oli joka haastattelun jälkeen yleisluoteisempaa ja jotakin muuta kuin suoraan haastatteluaiheeseen liittyvää.

4.5 Tutkimukseen haastatellut äidit

Haastattelin tutkimustani varten kolmeatoista (13) äitiä, joiden lapset oli otettu huostaan 2000-luvulla (2000-2005). Alun perin haastattelusta oli kiinnostunut yhteensä 16 äitiä, mutta kaksi joutui perumaan sovitun haastatteluajan. Tuolloin sovimme, että he ottavat yhteyttä uuden ajan sopimiseksi, mutta näitä yhteydenottoja ei enää tullut. Yksi kauempana asuva, haastattelusta kiinnostunut äiti lupautui vastaamaan kysymyksiin kirjallisesti ja lähetin hänelle kysymykset postitse. Hän ei kuitenkaan palauttanut vastauksia.

Minua mietitytti kovasti etukäteen, kuinka vaikeaa olisi tavoittaa kohderyhmääni, eli huostaanotettujen lasten äitejä. Tiedostin aiheeni arkaluonteisuuden ja siksi pelkäsin, että saattaisi olla hyvin vaikeaa löytää äitejä, jotka suostuisivat haastatteluun. Sain äitien tavoittamiseen apua keskisuuren kaupungin ja sen pienempien lähikuntien sijoituksista vastaavalta yksiköltä. Hain kyseisen kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden keskukselta tutkimusluvan ja se mahdollisti sosiaalitoimen avun. Sijoituksista vastaava yksikkö lähetti laatimani haastattelupyyntökirjeen noin 110 huostaanotetun lapsen biologiselle äidille. Yksikkö toimitti kirjeeni äideille ja haastattelusta kiinnostuneet äidit ottivat minuun yhteyttä sähköpostitse tai puhelimitse. Sosiaalitoimi ei missään vaiheessa antanut minulle asiakkaittensa yhteystietoja tai mitään muitakaan tietoja, vaan kaikki tiedot, mitä sain, tulivat vasta haastatteluun suostumisen jälkeen ja suoraan haastatelluilta itseltään.

Kirjeitteni toimittamiseen liittyi pieni sekaannus, minkä johdosta sekä minä että pro gradu -tutkimukseni ohjaaja saimme muutaman hämmennyneen ja närkästyneen yhteydenoton kirjeeni saaneilta äideiltä sähköpostitse. Kirjeeni ohessa oli tarkoitus lähettää saatekirje sosiaalitoimelta, missä olisi selitetty, että kirjeeni on lähetetty sosiaalitoimen välityksellä, eikä minulle ole annettu vastaanottajien yhteystietoja tai muitakaan tietoja. Toimitin kirjeeni sähköpostitse sosiaalitoimen työntekijälle, ja tiedonkulun katkeamisesta johtuen kirjeet lähtivät sieltä ilman saatetta. En itsekään huomannut tarkistaa asiaa, näin jälkepäin ajatellen olisi pitänyt tarkemmin sopia asiasta. Pahoittelimme kirjeestä

pahastuneille äideille tapahtunutta ja selitimme tilanteen parhaamme mukaan. Haastatteluun suostuneiden äitien kanssa otin myös tapaamisen aluksi puheeksi kirjeeni ja tarkensin heille, millä tavoin kirje on heille toimitettu. Suurin osa haastatelluista kertoi olettaneensakin, että kirje on lähetetty sosiaalitoimen kautta, eikä ihmetelty asiaa. Sosiaalitoimen lisäksi otin yhteyttä huostaan otettujen lasten vanhempien ja muiden läheisten yhdistykseen. Kävin vierailemassa ja kertomassa tutkimuksestani yhdistyksen jäsenillä ja tiedustelemassa äitien kiinnostusta osallistua haastatteluun. Yhdistyksen kautta sainkin muutaman haastateltavan lisää.

Eskolan ja Vastamäen (2001) mukaan haastatteluun suostumisessa näyttäisi olevan ainakin kolme motivoivaa tekijää. Ensinnäkin haastateltavalle tarjoutuu *mahdollisuus tuoda esille mielipiteensä*. Tutkimushaastattelu tarjoaa ikään kuin kanavan tai foorumin, jonka kautta tavallisellakin ihmisellä on mahdollisuus saada äänensä kuuluville. Toisaalta halutaan ehkä *kertoa omista kokemuksista*. Kyseessä voi olla puhtaan narsistinen halu saada ajatuksensa muidenkin tietoon, toisaalta taustalla voi olla hyvinkin empaattinen toive, että omien kokemusten kertominen hyödyttäisi muita samassa tilanteessa olevia. Motivoiva tekijä voi olla sekin, että haastateltava on aikaisemmin osallistunut tieteelliseen tutkimukseen ja siitä on jäänyt hänelle hyvät kokemukset (Eskola & Vastamäki 2001, 25-26).

Olin melko yllättynyt siitä, miten hyvin ja suhteellisen helposti löysin haastateltavia. Äidit ottivat yhteyttä minuun erittäin nopeasti kirjeeni saamisen jälkeen, usea jo heti kirjeen saapumispäivänä. Motiiveja haastatteluun osallistumiselle heillä oli uskoakseni erilaisia. En suoranaisesti kysynyt haastatelluilta heidän motiiveistaan lähteä mukaan haastatteluun, mutta moni toi jollakin tapaa itse esille syitä haluunsa osallistua tutkimukseen. Haastattelemieni äitien motiiveja miettiessäni tunnistin Eskolan ja Vastamäen (mt.) mainitsemat motivoivat tekijät. Moni haastatelluista kertoi, että oli ilahtunut suuresti siitä, että ”joku on kiinnostunut tällaisesta aiheesta” ja halusi sen vuoksi osallistua tutkimukseen. Nämä haastatellut kokivat tärkeäksi sen, että huostaanotettujen lasten vanhempien näkökulmaa tuodaan esille, oli sitten kyseessä miten pieni tutkimus tahansa. Tähän liittyi voimakkaasti toive huostaanotettujen lasten biologisten vanhempien paremmasta huomioimisesta lastensuojelutyössä. Jotkut mainitsivat myös vahvat ennakkoluulot ja huostaan otettujen lasten vanhempiin liitetyt stereotypiat. Nämä haastatellut toivoivat oman tarinansa kautta pystyvänsä osoittamaan, että huostaanotettujen lasten vanhemmat eivät ole kaikki samanlaisia, yksi samanlainen ryhmä, ja että huostaanottoon johtaneet olosuhteet ja

syyt vaihtelevat tapauskohtaisesti ollen erilaisia eri perheitten kohdalla. He halusivat haastattelun kautta ehkä lieventää yleisiä ennakkoluuloja, mutta toivoivat myös sosiaaliviranomaisten kiinnittävän huomiota asiakkaiden yksilöllisyyteen. Uskoakseni yleinen motiivi haastatteluun suostumiselle oli myös yksinkertaisesti halu puhua jollekin ulkopuoliselle kaikesta lapsen huostaanottoon ja sijaishuoltoprosessiin liittyvästä. Tämä oletus perustuu osittain omaan tulkintaani ja mielikuvaani, mutta muutama haastattelemani äiti sanoi sen ääneenkin. Voisin uskoa, että joskus vaikeasta ja kipeästä aiheesta puhuminen jollekin, jota ei tunne ja joka ei ole asianosainen tai millään tavalla mukana asiassa, - esimerkiksi työntekijänä - auttaa ehkä ajattelemaan asiaa eri näkökulmista ja jäsentämään omia ajatuksia.

Läheittämissäni kirjeessä asetin rajaukseksi, että huostaanottotapahtumasta tulisi olla vähintään vuosi aikaa. Ajatukseni oli, että jos huostaanotosta on kovin vähän aikaa, ovat siihen liittyvät tunteet vielä hyvin pinnalla. Tällöin tapahtumia on ehkä vielä liian vaikea käsitellä ja niistä puhuminen voi olla hyvin vaikeaa äidille. Vaikka haastatellut äidit ja heidän kokemuksensa erosivat toisistaan osittain hyvinkin paljon, oli tarinoissa ja haastateltujen taustatiedoissa myös paljon yhtenevyyttä. En kysynyt haastatteluissa äitien omista taustoista, mutta osa toi niitä itse esille, esimerkiksi kertomalla olleensa itse lapsena lastensuojelun asiakkaana ja huostaanotettuna. Haastatelluista kolme (3) kertoi, että oli itse ollut huostaanotettu tai joku heidän sisaruksistaan oli ollut huostassa.

Haastateltujen äitien huostaanotettujen lasten iät (ikä huostaanottohetkellä) vaihtelivat 1-vuotiaasta 16-vuotiaaseen. Lasten iät jakautuivat tälle välille melko tasaisesti, mutta suurin osa (7) oli 13-16 -vuotiaita. Se, kuinka kauan lapsi oli haastatteluhetkellä ollut huostaanotettuna, vaihteli yhdestä viiteen vuoteen. Sijoituksista selkeästi vastentahtoisia oli yksi, muut oli tehty enemmän tai vähemmän yhteisymmärryksessä sosiaaliviranomaisten kanssa. Osa haastatelluista koki, että heidät oli painostettu suostumaan huostaanottoon, jotta asia etenisi nopeammin ja suuremmin. Viiden äidin lapsi oli aluksi otettu huostaan kiireellisesti, jonka jälkeen huostaanottoa oli jatkettu varsinaiseen huostaanottoon. Kiireellisesti huostaanotetuista kolmella oli taustalla aiemminkin tapahtunut kiireellinen huostaanotto. Osa kertoi itse hakeneensa apua lastensuojelusta. Itse apua hakeneista muutama katui avun hakemista, koska koki, että avun hakemisesta oli rangaistu ottamalla lapsi huostaan. Haastateltujen äitien lapset olivat sijoitettuna sijaisperheisiin (5 lasta), perhekoteihin (5 lasta), lastensuojelulaitokseen (2 lasta) sekä tukiasuntoon (1 lapsi). Osalla

haastatelluista oli useampi lapsi, mutta jokaisen haastatellun lapsista vain yksi oli sijoitettuna kodin ulkopuolelle.

Tutkimukseeni osallistuneiden äitien nykyiset perhemuodot vaihtelivat, mutta kaikilla heillä oli enemmän tai vähemmän epäselvä suhde lapsen isään; osa oli eronnut lapsen isästä jo ennen huostaanottoa, osa sen jälkeen, muutama ei ollut missään vaiheessa varsinaisesti elänyt yhdessä perheenä lapsen ja lapsen isän kanssa. Haastatelluista joidenkin kohdalla minulle jäi epäselväksi heidän nykyinen perhemuotonsa. Kaksi haastatelluista äideistä ei maininnut lapsen isää lainkaan haastattelun aikana. Haastatelluista äideistä viisi mainitsi aloittaneensa uuden parisuhteen huostaanoton jälkeen, neljä oli saanut lapsen tai oli parhaillaan raskaana. Epäselvä suhde lapsen isään huostaanoton tapahtuessa oli haastateltujen mukaan kahdella. Kolme haastatelluista eli yksin tai ei maininnut eläkö parisuhteessa vai ei. Neljä haastateltua mainitsi elävänsä nyt uusperheessä, jossa ei ole yhteisiä lapsia nykyisen puolison kanssa. Kolmella oli uusperhe, jossa on myös yhteisiä lapsia tai perheeseen odotettiin parhaillaan yhteistä lasta. Yksin asuvia äitejä, joilla on kotona asuvia lapsia sijoitetun lapsen lisäksi, oli haastatelluista kaksi. Yksi haastatelluista asui yksin ja hänellä oli sijoitetun lapsen lisäksi muita, jo aikuisia lapsia. Kaksi äideistä kertoi asuvansa yksin ja sijoitetun lapsen olevan ainut lapsi. Kahdella haastatelluista oli parhaillaan huostaanoton purkuprosessi meneillään, yksi huostaanotto oli haastatteluhetkellä käytännössä purettu ja lapsi oli palannut kotiin. Omista taustoistaan äidit eivät juuri kertoneet. Kolme äitiä mainitsi olleensa itse, tai että joku äidin sisaruksista oli ollut sijoitettuna kodin ulkopuolelle.

Timo Tuuralan (2006) mukaan sijaishuoltoon sijoitettujen lasten taustoja kartoittavissa tutkimuksissa yksinhuoltajuus nousee merkittävimmäksi yksittäiseksi lastensuojelutarpeen riskitekijäksi. Yli puolet keväällä 2005 Tampereella sijoitetuista lapsista oli yksinhuoltajaperheestä. Yksinhuoltajuus ei tietenkään sellaisenaan ole lastensuojeluongelma eikä yksinhuoltajia pidä leimata. Eri-ikäisten sijoitettujen lasten perhetaustat eroavat toisistaan. Tampereen vuoden 2005 selvityksen mukaan alle kouluikäisen lasten sijoitusten taustalla ovat vanhemman mielenterveys- ja päihdeongelmat. Kouluikäisten sijoitusten syitä olivat puolestaan perheristiriidat ja hoidon laiminlyönti (Tuurala, 2006). Nämä yhteydet lapsen iän, perhetaustan ja lastensuojeluasiakkuuden syiden välillä näkyivät myös omassa tutkimuksessani. Haastattelemieni äitien kertomat taustat lapsen huostaanottoon johtaneista syistä olivat

hyvin moninaisia. Tarinoissa tuli esille esimerkiksi jommankumman vanhemman päihdeongelmat, äidin mielenterveysongelmat, väsymys ja masennus, lapsen päihteidenkäyttö, lapsen itsetuhoisuus, aggressiivisuus tai mielenterveysongelmat, lapsen/nuoren kasvatusvaikeudet ja lapsen muut terveyteen liittyvät ongelmat.

4.6 Aineiston analysointi

Pertti Alasuutarin (1999) mukaan laadullinen analyysi koostuu kahdesta vaiheesta, *havaintojen pelkistämisestä* ja *arvoituksen ratkaisemisesta*. Käytännössä nämä kaksi kuitenkin nivoutuvat toisiinsa. Havaintojen pelkistämisessä aineistoa tarkastellaan vain tietyistä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta, ja tällöin kiinnitetään huomiota vain siihen, mikä on teoreettisen viitekehyksen ja kysymyksenasettelun kannalta olennaista. Näin analyysin kohteena oleva teksti pelkistyy hieman hallittavammaksi määräksi erillisiä ”raakahavaintoja”. Pelkistämisen toisessa vaiheessa karsitaan edelleen havaintomäärää yhdistämällä havaintoja. Erilliset raakahavainnot yhdistetään yhdeksi havainnoksi tai ainakin pienemmäksi havaintojoukoksi. Tähän päästään etsimällä havaintojen yhteinen piirre tai muotoilemalla sääntö, joka tältä osin pätee koko aineistoon (Alasuutari 1994, 39-40). Toinen vaihe laadullisessa analyysissä Alasuutarin mukaan on arvoituksen ratkaiseminen, joka merkitsee sitä, että pelkistämällä tuotettujen johtolankojen ja käytettävissä olevien vihjeiden perusteella tehdään merkitystulkinta tutkittavasta ilmiöstä (Alasuutari 1999, 40-46).

Aineistoni analysoinnin aloitin haastattelujen tekemisen jälkeen litteroimalla nauhat tietokoneelle. Litteroitua tekstiä kertyi keskimäärin 15 sivua/haastattelu (fonttikoolla 12 ja rivivälillä 1,5). Pyrin litteroimaan haastattelut mahdollisimman tarkasti, mutta osittain jätin pois puheessa esiintyneitä puhekielisiä täytesanoja, kuten `tota´ ja `niinku´. Joissakin haastatteluissa tuli nauhalle myös yleistä keskustelua, joka ei liittynyt varsinaisesti haastatteluaiheeseen. Tällaista keskustelua en litteroinut. Pääosin haastattelut onnistuivat teknisesti hyvin. Kolmen haastattelun kohdalla oli ajoittain erittäin vaikea saada selvää nauhoituksesta, nauhoitus oli huono esimerkiksi taustahälyn tai haastateltavan hiljaisen äänen vuoksi. Epäselvät kohdat kirjasin litterointivaiheessa ilmaisulla ”- - [ei saa selvää]”. Pitkät tauot puheessa ja kohdat, joissa haastateltava jäi miettimään, kuvasin tekstissä kolmella pisteellä (...). Jos haastateltava painotti erityisesti joitakin kohtia,

kirjasin painotetut sanat isoin kirjaimin ("EI MITÄÄN tukitoimia!"). Kirjasin ylös myös haastateltavan selkeät tunnelmaisut, kuten naurun, hymyilemisen tai kyyneliin liikuttumisen. Muilta osin keskityin vain itse tekstin litterointiin. Litterointivaiheessa annoin haastatelluille ja heidän mainitsemilleen muille henkilöille ja paikoille uudet nimet. Käyttäessäni tässä tutkielmassani suoria lainauksia haastatteluista, olen jokaiseen kohtaan vaihtanut nimen: Vaikka lainaisin samaa henkilöä useammassa kohdassa, olen monessa kohdassa maininnut hänet eri nimellä tai sekoittanut lainauksia ja nimiä tunnistamisen vaikeuttamiseksi. Jokaisen litteroidun haastattelun perään kirjasin itselleni muistiin myös omia kommenttejani ja tuntemuksiani kyseiseen haastatteluun liittyen. Tällaisia kommentteja oli esimerkiksi miltä haastattelun tekeminen oli itsestäni tuntunut, puhuiko haastateltava paljon, millainen haastattelupaikka oli ja niin edelleen.

Litteroinnin jälkeen luin ensin tekstejä läpi kokonaisuuksina. Tämän ajattelin auttavan minua saamaan kokonaiskuvan kaikkien haastateltujen tarinoista ja jo samalla osittain mielessäni etsimään yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia heidän tarinoistaan. Seuraavaksi aloin käydä tekstejä läpi kysymysrunгон kanssa poimien teksteistä eri teemoihin liittyviä asioita. Merkitsin eri teemat eri värein teksteihin, esimerkiksi alleviivasin punaisella kaikki kohdat, joissa haastateltava kertoo jotakin sosiaalityöntekijän toimintaan liittyvää, tai vihreällä ne kohdat, joissa kerrotaan lapsen sijaisperheestä. Merkitsin kohtia myös lyhyillä sanoilla tai merkeillä, kuten salamalla kuvaamaan asiaa, jota haastateltava piti epäkohtana ja johon hän ei ollut tyytyväinen. Vaikka pyrinkin välttämään etukäteisolettamuksia, käytin aineiston läpikäymisessä jonkin verran apuna haastattelurunkoa. Ikonen ja Ojala (2005) toteavat, että haastattelututkimuksessa haastattelijä vaikuttaa aina saamansa materiaalin sisältöön rajaamalla kiinnostuksen kohteet, keskustelunaiheet ja tarkemmat kysymykset, eikä analyysiäkään voi tehdä irrallaan tästä tosiasiasta. En silti koe takertuneeni pelkästään kysymysrunkoon ja pitäytyneeni vain etukäteen määritellyissä teemoissa, en haastattelutilanteissa tai myöskään analyysivaiheessa. Tein haastatteluista myös tiivistelmiä sekä taulukkoja taustatiedoista, esimerkiksi haastateltujen äitien perhemuodoista ja lasten sijoituspaikoista (perhekoti, laitos vai sijaisperhe). Näiden koontien ja tiivistysten perusteella aloin käymään aineistoa läpi tarkkaillen, millaisia asioita usea haastateltu mainitsi, ja miten niistä mainitsi. Alasuutari (1999) sanoo erojen eri ihmisten tai havaintoyksiköiden välillä olevan tärkeitä laadullisessa analyysissä. Hän kuitenkin toteaa, että keskittymällä vain aineiston loputtomaan moninaisuuteen, ei lopulta saa ilmiöstä mitään otetta. Alasuutarin mukaan kannattaakin suhtautua varovaisesti

erotteluiden ja tyypittelyjen tekemiseen; jos tehdään paljon erotteluja, on vaikeaa muotoilla sellaista poikkeuksetonta sääntöä, jolla erot liittyvät toisiinsa, niin kuin laadullisessa analyysissä tulisi tapahtua. Siksi laadullisessa analyysissä on Alasuutarin mukaan tärkeää pyrkiä pelkistämään raakahavainnot mahdollisimman suppeaksi havaintojen joukoksi (Alasuutari 1999, 42-43).

Pyrin toteuttamaan hermeneuttis-fenomenologista tutkimusmetodia aloittamalla aineiston läpikäymisen ”avoimin mielin”, välttämättä olettamasta mitään. Pyrin pitämään mielessäni sen, että tutkin näiden äitien subjektiivisia kokemuksia ja tällöin en voi kyseenalaistaa niiden totuudenperäisyyttä. Kyseessä on heidän totuutensa, ja se, mitä he ovat halunneet minulle kertoa. Kirjoitustyylini tutkielmassani on tämän vuoksi melko toteavaa ja käytän myös melko paljon lainauksia tuodakseni mahdollisimman suoraan äitien omaa puhetta näkyviin. Tämänkaltainen tutkimusote osoittautui hyvin haasteelliseksi. Huomasin, että on yllättävän vaikea pitäytyä omista olettamuksista ja todella kuunnella omaa aineistoaan. Toisaalta uskon tunnistavani hermeneuttisen kehän idean omien olettamusten muuttumisesta ja ymmärryksen kasvamisesta aineistoa läpikäydessä. Toivon, että olen osannut tuoda sitä esille myös tutkimusraportissani.

4.7 Tutkimuksen haasteet ja eettiset kysymykset

Kaikkiin tutkimuksiin liittyy eettisiä ratkaisuja. Ihmisiin kohdistuvissa tutkimuksissa mainitaan tärkeimpinä eettisinä periaatteina yleensä informointiin perustuva suostumus, luottamuksellisuus, seuraukset ja yksityisyys (Hirsjärvi & Hurme 2001, 19-20). Mäkelän (2005) mukaan tutkijalla on kolme erisuuntaista perusvelvollisuutta; velvollisuus tuottaa luotettavaa tietoa, velvollisuus pitää yllä tieteellistä julkisuutta ja velvollisuus kunnioittaa tutkittavien oikeuksia. Velvollisuudet saattavat joutua keskenään ristiriitaan. Tutkittavien oikeuksia ei saa loukata, mutta tutkittavien varjeleminen ei toisaalta saa johtaa tulosten vääristelyyn eikä tieteen julkisuusvelvoitteen rikkomiseen (Mäkelä 2005). Aloittaessani aineistonkeruuta hankin aluksi tarvittavat luvat, jotta sosiaalitoimen kautta tapahtunut kirjeitteni välittäminen lastensuojelun asiakasäideille mahdollistui. Ensimmäinen yhteydenotoni huostaan otettujen lasten äiteihin tapahtui siis välikäden, sosiaalitoimen, kautta ja kirjeitse, jolloin kirjeen saaneet äidit saivat rauhassa harkita suostumistaan

haastateltavakseni. Kirjeessäni selitin tutkimukseni sisällön, tarkoituksen ja toteuttamistavan sekä kerroin käsitteleväni aineistoa luottamuksellisesti.

Tutkimuksen tekemisen eettisiin periaatteisiin kuuluu, että informanttien henkilöllisyys suojataan (Nousiainen 2004, 25). Omassa tutkimuksessani olen pyrkinyt mahdollisimman hyvin suojaamaan haastateltujen äitien henkilöllisyyttä häivyttämällä tekstistä tietoja, jotka saattaisivat edesauttaa tunnistettavuutta. Olen muun muassa muuttanut tekstiini haastateltujen nimet sekä heidän puheessaan esiintyvien muiden henkilöiden nimet ja paikkakunnat. Olen tekstissäni sitaattien yhteydessä käyttänyt useita eri nimiä, eli antanut jokaiselle haastatellulle useamman eri nimen.

Nousiainen kirjoittaa väitöskirjassaan (2004, 25) pyrkineensä noudattamaan eettisenä periaatteenaan sitä, että vaikka tekeekin tutkimustaan opinnäytetyönä, niin tekee sitä myös halusta tuoda esille uusi näkökulma äitiyteen. Nousiaisen tutkimukseen osallistuneista äideistä usea koki tärkeäksi, että heidän äitiydestään tehdään tutkimusta. Samankaltainen kokemus on myös itselläni. Myös minun haastattelemistani äideistä usea mainitsi kokevansa tutkimukseni aiheeltaan tärkeäksi. Nousiainen sanoo (2004, 25-26) kokeneensa eettiseksi velvoitteeseen valita haastateltuja naisia kunnioittava analyysitapa. Kunnioittavan analyysitavan lisäksi pidän tärkeänä pyrkimystä kirjoittaa haastateltavia kunnioittavasti, mutta samalla rehellisesti ja kaunistelematta. Kortteisen (2005) mukaan haastatelluille tärkeää on tulla kuulluksi. Se, mitä he tällöin yrittävät välittää, on asioiden merkitykset. Voi olla jopa niin, että haastattelutilanteen toimivuus riippuu siitä, missä määrin haastateltava kokee tulevansa kuulluksi. Onkin olennaista, millä tavoin tutkija tavoittaa kertomusten merkitykset ja ymmärtää haastateltaviaan, ja missä määrin tätä voi arvioida (Kortteinen 2005, 27). Pyrkimyksenäni on tuoda julki äitien kokemuksia mahdollisimman aidosti sellaisina, miten he niistä minulle kertoivat. Käytän tekstissä melko paljon suoria lainauksia haastatteluista, sillä koen niiden tuovan paitsi elävyyttä tekstiin myös ennen kaikkea poistavan tulkinnanvaraisuutta. Tiedostan kuitenkin sen, että toisen kokemuksesta kirjoittamiseen liittyy aina tulkinnanvaraisuutta. Tutkielmani on siis minun tulkintani siitä, miten ja mitä äidit kertoivat kokemuksistaan. Pyrkimyksenäni on, etten tekisi liian vahvoja tulkintoja ja johtopäätöksiä haastattelujen perusteella, koska haluan haastateltuja äitejä kunnioittaen välttää vääriä tulkintoja arkaan aiheeseen liittyvistä henkilökohtaisista kokemuksista. Ajattelen myös, että pitkälle menevien yleistysten tekemiseen aineistoni ei ole tarpeeksi kattava.

Riitta Granfelt sanoo pohtineensa kodittomuutta käsittelevien tutkimustensa yhteydessä kärsimyksen hyväksikäyttöä, ”*oikeutta tunkeutua suurissa vaikeuksissa elävien ihmisten elämään ensisijaisena tarkoituksena akateeminen meritoituminen*” (Granfelt, 2002, 129). Granfelt on perustellut omia tutkimusvalintojaan sillä, että on tärkeää kuunnella haastateltavien – hänen tutkimuksessaan kodittomien naisten – omia tulkintoja elämästään ja tuoda heidän todellisuuttaan julkiseen keskusteluun. Samoin ajattelen oman tutkimukseni kohdalla; näen tutkimukseeni haastateltujen äitien oman äänen esille tuomisen olevan tärkeää ja hyvä peruste tutkimuksen tekemiselle. Granfeltkin kuitenkin toteaa, että tämän kaltainen tutkimuksen perustelu ei silti kokonaan poista eettisiä pulmia tutkimukseen liittyen (Granfelt 2002, 129).

Mietin ennen haastattelujen aloittamista paljon sitä, millainen kokemus lapsen huostaanotosta kertominen vieraalle ihmiselle mahtaa äideille olla. Enhän etukäteen tiennyt mitään esimerkiksi heidän tämän hetkistä elämäntilanteistaan tai siitä, millä tavoin he ovat työstäneet lapsen huostaanoton aiheuttamaa elämänmuutosta. Mietin sitä, että asioiden läpikäyminen ja niistä kertominen saattaisi olla hyvin tunteita pintaan nostava kokemus haastateltavalle. Päässäni pyöri monia kysymyksiä: Tajuaisinko, jos kokemusten läpikäyminen osoittautuisikin liian vaikeaksi haastateltavalle? Osaisinko tarvittaessa ohjata hänet jonkun avun piiriin? Olisiko minulla tarpeeksi kykyä kohdata äitien tunteenpurkauksia oikealla tavalla? Olenko astumassa nyt sellaiseen tilanteeseen ja asemaan, minkä hallitsemiseen minulla ei ole ammattitaitoa eikä kokemusta? Olin yllättynyt siitä, miten neutraalisti tutkimukseni äidit haastattelutilanteissa kertoivat kokemuksistaan. Tunteita ja tunnetiloja kuten liikuttuneisuutta, surua, ärtymystä, pettymystä, ikävää, lämpöä ja iloa välittyi äitien puheesta heidän kertoessaan lapsistaan ja kokemuksistaan, mutta suuria tunteenpurkauksia ja sillä tavalla vaikeita tilanteita ei syntynyt. Uskonkin, että haastatteluihin suostuneet äidit olivat työstäneet ja käyneet jollain tapaa läpi kipeitä lapsen huostaanottoon liittyviä kokemuksiaan ennen kuin lähtivät mukaan tutkimukseeni. Granfelt (2004) toteaa suhtautuvansa skeptisesti näkemyksiin haastattelujen terapeuttisuudesta informanteille. Tutkimushaastattelujen tarkoitus on Granfeltin mukaan tuottaa tutkijalle tietoa tutkittavasta ilmiöstä, ei auttaa haastateltavia heidän ehkä hyvinkin vaikeassa elämäntilanteessaan (Granfelt 2004, 147).

Tarja Pösö (2002, 108-126) käsittelee artikkelissaan ristiriitaista tilannetta, mihin sosiaalisista ongelmista kirjoittava tutkija voi joutua, kun on tarve puhua ongelmista, mutta

samalla on vaikeaa löytää oikeita sanoja ja jäsentää tutkittavaa ilmiötä (emt. 108-109). Granfeltin mukaan arvostava suhtautuminen ei estä kuvaamasta elämää karuudessaan ja rumuudessaan. Hyvässä kuvauksessa pahatkin teot saattavat tulla ymmärrettäviksi osana kokonaisuutta, monimutkaisissa yhteyksissä, vailla kaunistelua. Kirjoittamalla pienen ryhmän, tai vaikka vain yhden ihmisen kokemuksista, voidaan tehdä näkyväksi ilmiö, joka enemmän tai vähemmän koskettaa montaa muutakin (Granfelt 2002; 128, 137). Olen tutkimusta tehdessäni pohtinut paljon myös kirjoitustapaan liittyviä kysymyksiä. Tiedostan käsitteleväni arkaa aihetta, ja sellaisesta näkökulmasta, josta ei Suomessa ole kovin paljon tehty tutkimusta. Koenkin erityisen tärkeänä, että onnistuisin kirjoittamaan aiheesta kiinnostavasti, totuudenmukaisesti ja haastateltavia kunnioittavasti. *Empaattinen kirjoitustapa* merkitsee Granfeltin (2002, 129) mukaan pyrkimystä kirjoittaa siten, että lukija voi tietyssä määrin samastua tutkittaviin ja tällä tavoin paremmin ymmärtää tutkittavien elämää, ilman että kirjoittaja valmiiksi yliymmärtää, valikoi ja kaunistelee. Nousiainen puhuu tilan luomisesta naisille ja äideille. Hän sanoo pyrkimyksekseen paitsi tuoda julki naisten kokemuksia äitiydestä, myös tuottaa ymmärrystä siitä, ja tällä tavoin vaikuttaa muutosten syntymiseen kulttuurisissa äitiyskertomuksissa (Nousiainen 2004, 27).

5 LASTENSUOJELUN ASIAKKAAKSI

5.1 Lastensuojeluasiakkuuden alku

Oli kiinnostavaa huomata, että osan haastattelemistani äideistä oli helpompaa puhua huostaanottoa edeltäneistä tapahtumista kuin toisten. Eniten taustoista kertoivat ne äidit, jotka kokivat huostaanoton olleen oikea ratkaisu ja ne, joiden lapsi oli otettu huostaan lapsen käyttäytymisen, esimerkiksi runsaan päihteiden käytön tai itsetuhoisuuden, vuoksi. Yleisesti ottaen äidit pitäytyivät kertomisissaan lähinnä huostaanoton jälkeisissä tapahtumissa. Puhe sitä edeltäneistä ajoista, kuten lastensuojeluasiakkuuden alusta ja huostaanottoa edeltäneistä avohuollollisista tukitoimista, oli melko vähäistä. Usean kohdalla syyt lastensuojeluasiakkuuteen olivat moninaisia; ei ollut vain yhtä ainoa syytä, miksi huostaanottoon oli lopulta päädytty. Haastattelemieni äitien kertomuksissa kuitenkin tuli esille muun muassa lapsen päihteiden käyttö ja/tai muulla tavalla vahingollinen käyttäytyminen, perheenjäsenten keskinäiseen vuorovaikutukseen liittyvät vaikeudet, vanhemman päihteiden käyttö, vanhemman mielenterveydelliset ongelmat. Samankaltaisia lastensuojelun tarpeen syitä tuovat esille myös Tuurala (2006) sekä Forsberg ja Linnas (2004). Forsbergin ja Linnaksen mukaan viime vuosina ovat tulleet entistä enemmän esille myös yksinhuoltajien väsymykseen ja uupumiseen liittyvät tekijät. Nuoria sijoitetaan päihteiden käytön, rikosten ja koulunkäynnin laiminlyönnin vuoksi. Forsberg ja Linnas mainitsevat myös perheväkivallan näkyvän Helsingin kaupungin tilastoissa aikaisempaa enemmän lastensuojelutarpeen syynä (Forsberg & Linnas 2004, 221-222).

Osa haastattelemistani äideistä kertoi päätyneensä lastensuojelun asiakkaaksi haettuaan itse apua vaikeassa perhetilanteessa. Heidän kohdallaan oli usein kyse ristiriidoista murrosikäisen nuoren kanssa. Äidit kertoivat kokeneensa omat keinot riittämättömiksi nuoren kasvattamisessa. Useimmat itse apua hakeneista kokivat, että huostaanotto tehtiin yhteisymmärryksessä sosiaalitoimen kanssa ja pitivät huostaanottoa oikeana ratkaisuna siinä tilanteessa. Osa äideistä, jotka olivat alun perin itse hakeneet lastensuojelulta apua, kuitenkin koki, ettei saanut oikeanlaista apua, ja että heidät oli painostettu suostumaan huostaanottoon. Nämä äidit kokivat, että he eivät saaneet tarpeeksi avohuollon tukitoimia ja huostaanottoon päädyttiin liian hätiköiden, sijoituksen toteutukseen liittyi epäkohtia ja he olivat monelta osin pettyneitä lastensuojeluun. Äidit puhuivat siitä, että

avunhakemisesta ikään kuin rangaistaan ottamalla lapsi pois. Esimerkiksi Marika piti tässä suhteessa sosiaalityöntekijöiden toimintaa ”kaksinaamaisena”:

”Että mulle toisella kädellä sanotaan, että mä oon toiminu vastuullisena vanhempana kun oon hankkinu itselleni apua ja järjestäny Jonille hoitoa siks aikaa. Tai ensin hoitoa ja sitten hankkinu apua itelleni. Mut sitten toisaalta sanotaan, että ”sä oot niin kroonistunu ongelmiltas”. Tai sitten kiitellään, että mä pystyn hyvin keskustelemaan ja tekemään yhteistyötä, ja sitten seuraavassa lauseessa, jossakin kirjallisessa paperissa, sanotaan, että ”osaa puhua niin hyvin”, että niinku, he käänsi sen sillai, että mä oon niin hyvä puhumaan, että mä voin puhua asiat paljon paremmin, mitä ne on. En mä ois lähteny apua edes hakemaan, jos mä oisin halunnu piilotella niitä ongelmiani! Että semmosta kaksinaamasuutta mun mielestä esiintyy.”
(Marika)

Huostaanoton pitäisi olla viimesijainen lastensuojelullinen toimenpide (ks. esim. Rätty 2004). Ennen kuin huostaanottoon ryhdytään, tulisi selvittää mahdollisuudet avohuollollisiin tukitoimiin. Avohuollon tukitoimia ovat esimerkiksi keskusteluapu, tukiperhe tai tukihenkilö, perhetyö ja taloudellinen tukeminen. Haastattelemieni äitien kertomusten mukaan avohuollon tukitoimia ennen huostaanottoa oli heidän kohdallaan käytetty vaihtelevasti. Osa äideistä oli tyytymättömiä huostaanottoa edeltäneisiin tukitoimiin:

”No ne väittää, [sosiaalityöntekijät -sr] että meillä oli avohuollon tukitoimia, mutta se oli aina sitä, että kaks viikkoo, kolme viikkoo joku juttu kokeiltiin, ja kun se ei onnistunu, ni ”no ni, kokeiltu on, ei onnistunu!” (Lea).

”Nää avotukitoimenpiteet oli se, että ne [perhetyöntekijät tai kotipalvelun työntekijät, jäi epäselväksi kummasta oli kyse -sr] kävi jotakin leipomassa tai jotain tekemässä. - - - Ja mä sanoin, että nää ei riitä nää tälläset tukijutut. - - - Jos on tommoset 13-vuotiaat tytöt ja sinne mennään leikkimään! Ei se semmonen tuki riitä!” (Elina).

Haastattelemistani äideistä suurin osa kertoi lapsensa olleen avohuollollisesti sijoitettuna muutamia kertoja ennen varsinaista huostaanottoa. Avohuollolliset sijoitusjaksot vaihtelivat pituudeltaan parista päivästä muutamiin kuukausiin. Avohuollollisen sijoituksen jälkeen lapsi palasi kotiin, kunnes ongelmat taas kärjistyivät. Joidenkin kohdalla huostaanottoon päädyttiin lopulta siksi, että nuori oli karannut (eli ”hatkannut”) laitoksesta avohuollollisen sijoituksen aikana. Äideille oli kerrottu, että avohuollollisesti sijoitettuja lapsia ei aktiivisesti etsitä virkavallan toimesta, huostaanotettuja poliisi sen sijaan etsii. Kolmen haastatellun äidin lapsi oli ollut ennen huostaanottoa avohuollon sijoituksena turvakodissa muutaman eri kerran. Turvakotisijoitusajat vaihtelivat muutamasta päivästä kahteen viikkoon. Viiden haastatellun lapsi oli otettu kiireellisesti huostaan ja sen jälkeen huostaanottoa jatkettiin varsinaisena huostaanottona, loput huostaanotoista oli valmisteltuja.

Huostaanottoa edeltäneistä lastensuojelun puuttumiskeinoista osa haastatelluista mainitsi heillä olleen perhetyötä avohuollon tukitoimena. Kahdella lapsella oli ollut tukihenkilö, yhdellä tukihenkilö ja sen jälkeen myös tukiperhe. Jotkut kertoivat saaneensa taloudellista tukea lastensuojelulta. Muutamalla oli myös perheneuvolakontakti jo ennen lastensuojeluasiakkuutta. Osalle haastattelemistani äideistä oli epäselvää, olivatko he saaneet avohuollon tukitoimia, tai he eivät tienneet, mitkä laskettiin tukitoimiksi:

”No avohuollon tukitoimena oli muun muassa päiväkotia, jossa Aapo oli. Eikä siellä päiväkodissa tiedetty, että he olis jokin tukitoimi! - - Mut se on kirjattu sinne kumminkin, että se oli niinku avohuollon tukitoimi” (Katja).

Tutkimuksessani mukana olleista äideistä muutama oli sitä mieltä, että huostaanotto oli tehty liian vähäisin perustein. Avohuollollisia tukimuotoja olisi kaivattu enemmän. Äidit uskoivat, että pitkäjänteisemmällä avohuollon työskentelyllä, huostaanotto olisi voitu välttää.

Monen lapset oli otettu huostaan avohuollollisen sijoituksen jatkeena. Jotkut haastatelluista olivat kuitenkin kokeneet huostaanoton erillisenä tapahtumana ja kertoivat yksityiskohtaisemmin myös tuosta huostaanottotapahtumasta. Omaan tunnetilaa tuolla hetkellä kuvattiin esimerkiksi ilmaisuilla ”järkyttynyt” ja ”olin kuin sumussa”.

”Tuntui ihan semmoiselta...Kun ajattelee, että kun ihminen halvaantuu, niin varmasti tapahtuu samanlainen, että alkaa niinku päästä mennä voima, katoaa kaikki...” (Leena).

Äidit, joiden lapsi oli otettu kiireellisesti huostaan, olivat huostaanottohetkellä siinä uskossa, että lapsi otetaan huostaan vain väliaikaisesti. Heillä oli tällöin takanaan aiempi kiireellinen huostaanotto tai avohuollollinen sijoitus, joiden jälkeen lapsi oli palannut kotiin. Se, että tällä kertaa tilanne ei ollutkaan sama ja edessä oli varsinainen huostaanotto ja lapsen sijoittaminen, oli yllätys suurimmalle osalle äideistä. Jotkut kuvailivat huostaanottotapahtumaa hyvin dramaattiseksi. Eräs äiti kertoi poliisien hakeneen lapsen kotoa. Kritiikkiä sai myös tapa, miten huostaanotosta oli osalle ilmoitettu:

”Mä olin kaupassa käymässä, ni mulle soitettiin, sosiaalityöntekijä soitti, että hän on nyt päättänyt, että poika lähtee tonne X:n nuorisokotiin, että siellä on yks paikka ja huomenna klo 9 tullaan hakemaan. - - - Pojalle hän soitti kouluun ja pyysi käymään, ja kertoi tämän jutun hänelle siinä. - - - Siinä se oli. Näin se ilmoitettiin.” (Meeri)

5.2 Yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa

Sosiaalityössä on olennaista, että asiakkaan ja työntekijän kesken löytyy yhteinen huoli ja sitä kautta tarve muutokseen. Olisi tärkeää, että asiakas voisi luottaa työntekijään. Vastentahtoisiakin toimia toteutettaessa ihminen kohtaa ihmisen (Forsberg & Launis 2004, 222).

Yhteistyöstä sosiaalityöntekijöiden kanssa haastatelluilla äideillä oli kirjavia kokemuksia. Osalla yhteistyö oli toimimatonta kauttaaltaan, toiset puhuivat joidenkin työntekijöiden kanssa yhteistyön sujuneen, toisten taas ei. Työntekijöiden vaihtuvuus ja kiireisyys tulivat eniten esille haastateltujen puhuessa yhteydestä sosiaalityöhön.

5.2.1 Työntekijän kiirettä ja vaihtuvuutta

Sosiaalityöntekijöiden kiireinen työtahti ja suuret asiakasmäärät näkyvät asiakkaiden tyytymättömyytenä sosiaalityöltä saamaansa apuun. Vaikuttaisi siltä, että sosiaalityöntekijöillä ei ole aikaa paneutua asiakkaiden asioihin aina asiakkaiden toivomalla tavalla. Myös työntekijöiden vaihtuvuus on suurta. Lähes jokainen haastateltu äiti mainitsi epäkohtana lastensuojelun toiminnassa sosiaalityöntekijöiden tiheän vaihtuvuuden ja vaikean tavoitettavuuden. Monet mainitsivat rasitteeksi sen, että työntekijä saattoi lyhyen ajan sisällä vaihtua useaan otteeseen. Kenelläkään haastatelluista ei ollut pysynyt sama sosiaalityöntekijä koko prosessin ajan. Työntekijöiden vaihtuessa tiheään, äidit joutuivat käymään samat asiat läpi moneen kertaan, selittämään tilanteet aina uudestaan uudelle työntekijälle:

” Meillä ei oo ollut tapaamisia sosiaalityöntekijän kanssa, ja sehän se varmaan se ongelma on, tai on hirveen usein, että sosiaalityöntekijät vaihtuu aina. Ja mä en viitti enää edes, mulla ei oo nimet muistissa eikä mulla oo naama muistissa, että. Kun ne vaihtuu aina, just kun on älynny, että tää on nytten niinku tän niminen, ni sitten se vaihtuu! Ja sitten tuli viimeks ihan hölmö olo, kun tää nuori sosiaalityöntekijä ei ollu ehtiny Julian papereihin tutustua, eikä tienny siitä paikasta mitään, missä Julia on sijoitettuna. Niin siinä tuli kyllä vähän sellanen hölmö olo, että eikö täällä kukaan tiedä mistään mitään! Se oli taas kerran vaihtunu se työntekijä...” (Terhi).

”Että kun menee tapaamiseen - - - niin siellä aina aloitetaan aatamista ja eevasta ne tapahtumat, musta tuntui välillä tosi ärsyttävältä. - - - aina jos tuli joku uus työntekijä sinne mukaan, ni aina alotettiin alusta kaikki nää asiat. - - - Että ois luku paperit jo ennen kuin tulee sinne!” (Veera).

”Ett se on tietysti se kurja puoli, kun, että jossaki vaiheessa mä ajattelin, että mä kirjotan niinku sellasen tiivistelmän A4:lle, että lukekaa tuosta! Ei niitä jaksa aina uusille ihmisille selittää kaikkia juttuja...” (Emilia).

Samojen asioiden kertaamisessa saattoi lisäksi painaa rasitteena vielä asioiden herättämät tunteet; asioiden läpikäyminen ja niistä puhuminen uudelleen ja uudelleen saattaa repiä

auki huostaanoton aiheuttamia kipeitä haavoja, ja olla siksi henkisesti hyvin rankkaa äidille. Työntekijöiden vaihtumisen koettiin myös estävän luottamuksen syntymistä äidin ja työntekijän välille.

Myös sosiaalityöntekijän tavoitettavuus, tai pikemminkin tavoittamattomuus, oli esillä äitien puheessa. Jokainen haastatteleman äiti mainitsi, että sosiaalityöntekijään on ollut todella vaikea saada yhteyttä. Monen kokemus oli, että lukuisista yhteydenottoyrityksistä ja soittopyynnöistä huolimatta sosiaalityöntekijä on jättänyt vastaamatta tai ottanut takaisin päin yhteyttä vasta pitkän ajan kuluttua:

”Että yks semmonen perusongelma on, että eihän sosiaalityöntekijään saa juuri koskaan yhteyttä...” (Veera).

” Sitte mä oon niinku yrittäny saada sinne yhteyksiä, ja se on ihan tuskaa! Että monta viikkoakin on saattanut joutua odottamaan, jos mä olen jättänyt vaikka soittopyynnön tai tekstiviestin tai vastaajaan viestin, että mulla ois tällöinen asia, ja mä haluaisin tavata, tai näin. Ni että siihen edes vastataan, ni siihen menee tosi kauan.” (Marika).

Äidit tiedostivat sosiaalityöntekijöiden kiireisyyden ja työn tiukat resurssit. Joiltakin äideiltä riitti siihen ymmärrystä, mutta toisten mielestä kiireeseen vedoten ei saisi lakaista maton alle vanhempienkin huomioimisen ja tukemisen tärkeyttä:

”En mä usko, että heilläkään [sosiaalityöntekijöillä -sr] on resursseja mitään vanhempia, hyssytellä.” (Veera).

”Meijät jätettiin kyllä ihan niin, niin kerta kaikkiaan ulkopuolelle koko asiassa. Että laps otettiin pois, eikä sit enää välitetty mitään, mitä meille kuuluu, vanhemmille. - - - Jätetään niinku vanhemmat tällai ihan oman onnen nojaan. Että kun heillä [sosiaalityöntekijöillä -sr] on kauheesti kiireitä, että hyö ei jouda! Että heidän pitäis sitte jatkuvasti olla niitten vanhempien kanssa jos... Musta se ei oo mikään peruste.” (Päivi)

Osa äideistä koki, että sosiaalityöntekijät selittivät kiireellä liian paljon viivästyviä asioita. He pitivät sosiaalityöntekijän suhtautumista välinpitämättömyytenä:

”Että semmoset asiat mua niinku hermostuttaa, että jos on jotakin sovittu, ja sitten ne onkin [sosiaalityöntekijän toimesta] unohdettu! - - - Että varsinkin silloin toukokuussa, kun minä soitin, ni mulle tuli sellanen olo, että ikään kuin minä olisin joku, joka muistuttelee Tiinaa [sosiaalityöntekijä -sr] sen töistä. Mulla oli lista asioista, joita mun piti kysyä, mutta mulla meni pasmat heti niinku ihan sekasin, kun selvis, että se ei muistanu koko asiaa!” (Emilia).

”Kyllä mun mielestä on ehkä pikkusen liian pitkä aika, jos se on niinku helmi-maaliskuussa ollu se tapaaminen [huoltosuunnitelmapalaveri -sr] ja kesäkuussa saa siitä sen kirjallisen...Ja kun joutuu siitä ite muistuttelemaan. Siitä tulee niinku semmonen olo, että en olekaan asiakas, vaan joku, joka muistuttelee sosiaalityöntekijää, että tee työsi!” (Linda).

5.2.2 ”Sitä tietoo ois kaivannu”

Jotkut haastatelluista sanoivat, että lapsen huostaanotto tuli heille yllätyksenä. Nämä äidit kokivat, ettei asioita selitetty heille, eikä heitä pidetty ajan tasalla lastensuojelun suunnitelmista heidän perheensä suhteen. Kokemus oli tällöin, että äitien kanssa ei pyritty yhteistyöhön, vaan heidän perhettä koskevat päätökset ja suunnitelmat tehtiin heidän selän takanaan ja kysymättä heidän mielipiteitään.

Monien äitien kertomuksista tuli esille, että he olisivat kaivanneet tuen lisäksi enemmän konkreettista tietoa kaikesta lapsen huostaanotto- ja sijoitusprosessiin liittyen, esimerkiksi mitä huostaanotto ylipäänsä tarkoittaa, vanhemman oikeuksista huostaanoton jälkeen ja mahdollisuudesta hakea huostaanoton purkua. Joillekin oli epäselvää, kuinka kauan huostaanotto on voimassa tai miten usein saa lastaan tavata.

”SE mulle oli yllätys, tää pitkä aika. Että mä luulin, että se on ehkä niinku vuoden siellä, ja sitten, that’s it, että siinä niinku, paranee hänen

maailmansa. Ja ehkä tää, siis niinkun, ehkä vielä vois sanoo, että turha vastustaa viranomaisia, niinkun.” (Veera).

”Että niinku tietoo siitä laillisesta puolesta ois kaivannu, että mitä se huostaanotto on. - - - Ja kun mäkään en yhtään tienny tapaamisoikeuksista ja näistä mitään. Kyllä mulle kerrottiin, että mulla tulee oleen tapaamisoikeus, mutta aika paljon joutui ite penkomaan asioita selville”(Pirjo).

”Joskus tuntui, että asiakkaana pitäis niinku TIETÄÄ etukäteen mitä pitäis osata kysyä - - - jos et sää ite jotenki älyä purkaa sitä auki, ni sitä ei sitten niinku välttämättä osata kertoa, että mitä se käytännössä tarkoittaa...”(Emilia).

Toisaalta osalla äideistä oli kokemus siitä, että heitä kuunneltiin ja päätökset tehtiin yhteisymmärryksessä ja ne perusteltiin ja selitettiin heille. Lähes jokainen kuitenkin mainitsi, että mielipiteiden kysyminen ja kuunteleminen loppui huostaanottoon. Kun lapsi oli sijoitettu pois biologisesta perheestä, ei biologisen perheen huomioimista nähty enää tärkeänä lastensuojelussa:

”Kyllä mua kuunneltiin aika paljonki, varsinki näissä avohuollollisissa asioissa, mutta sitten ei enää kuunneltu, sitten kun se päätös oli siellä tehty, niin sitten ei enää kuunneltu.” (Mira).

”Meijät jätettiin kyllä ihan niin, niin kerta kaikkiaan ulkopuolelle koko asiassa” (Päivi).

5.2.3 Lastensuojelun toimintatavoista

Haastatteluissa tuli esille monen äidin kokemana epäkohtana se, että sosiaalityöntekijöiden työssä ei ole selkeätä linjaa toimintatavoissa. Äitien kokemus oli, että kohtelu ja asioiden kulku oli hyvin riippuvainen työntekijästä; eri työntekijöiden kesken saman asian

hoitamisessa oli eroja. Yhtenäisyyttä kaivattiin selkeyttämään lastensuojelun koko toimintaa ja huostaanottoa sen yhtenä osana.

”Semmoinen niinku yhtenäisyys puuttuu, että toinen sosiaalityöntekijä voi olla toisenlainen kuin toinen. Että ne ohjeistukset pitäis olla niin aukottomat ja selkeät, että siin ei ois niinku esimerkiks jollain pästäkertomella tai ihmisen luonteella vaikutusta siihen huostaanottopäätökseen” (Marika).

Äideillä oli kokemus siitä, että asioihin suhtautumisessa saattoi olla suuriakin sosiaalityöntekijäkohtaisia eroja; toinen työntekijä saattoi toimia hyvin eritavalla kuin toinen:

”Meillä oli silloin sen aikaisemman työntekijän kanssa, että se ei suvainnu ollenkaan, että poika tulis kotiin, kotona käymään lomilla. - - - Se on mun siskon luona käynyt sitten. Ni nyt sitten, kun tää sosiaalityöntekijä vaihtui, niin se ite ihmetteli sitä, että miten se on voinu olla näin se asia, että tottakai silloin kun poika tulee lomalle, niin se tulee kotiin! Ja nyt se on käynyt sitten kotona.”(Liisa).

”Silloin alkuun tosiaan se yhteistyö viranomaisten kanssa on sujunut oikeesti ihan hyvin, mutta nyt tän Joonaksen viimeisimmän työntekijän kanssa jotenkin, ollaan puhuttu toistemme ohi, tai jotenkin” (Emilia).

Haastattelemani äidit kaipasivat yhdenmukaisuutta lastensuojelun toimiin, selkeätä linjaa, joka ei jättäisi tulkinnanvaraisuutta, ja johon ei vaikuttaisi sosiaalityöntekijöiden persoonakohtaiset erot. Äidit toivoivat toimintakäytäntöjä, joita kaikki työntekijät noudattaisivat, he kokivat, että sellaista ei heidän asiakkuutensa kohdalla ollut. Toisaalta haastatteluissa korostettiin yksilöllisyyden huomioimisen olennaisuutta, ja sitä, että lastensuojelun jokainen asiakasperhe tulisi nähdä erityisenä. Sosiaalityöltä kaivattiin kykyä myös joustaa ja nähdä, ettei kaikkien perheiden kohdalla toimi samantyyppiset auttamiskeinot. Tällöin tulisi voida muokata yksilölliset auttamiskeinot tapauskohtaisesti.

”Sen pitäis olla semmosta pitkäjänteistä, ja oikeesti semmosta perhelähtöistä, TÄMÄN PERHEEN, ei niin, että ”meidän kunnassamme on tarjolla tätä”, kun kaikki ei käy kaikille.” (Lea)

Kritiikkiä sai myös ongelmakeskeisyys työskentelyssä. Äidit kokivat, että sosiaalityöntekijät kaivavat esille vain ongelmat ja huonot asiat jättäen huomiotta perheen vahvuudet. Äidit kokivat tämän paitsi vääryytenä myös loukkaavana.

”Että se pitäis lähteä se perheiden auttaminen sieltä VAHVUUKSISTA. Mutta kun se on aina, kun katsoo sosiaalitoimen papereita, niin siellä lukee vaan ne kaikki ongelmat, mitä perheellä on.” (Asta)

Haastatteluissa äitien mieliä kuohuttaneena epäkohtana nousi esille sosiaalityöntekijöiden laatimat asiakasdokumentit. Useaa äitiä suututti tapa, jolla asiakirjoihin on kirjattu tietoja heistä. Asiakasdokumentteja pidettiin harhaanjohtavina, yksipuolisina ja jopa virheellisinä.

”Se mistä mä yllätyin, ni oli se, että miten ne oli kirjannu kaikkia asioita sitten näihin papereihinsa, plus varsinki niihin lausuntoihinsa, mitkä meni sitten eteenpäin. Eli sieltä oli se kaikki hyvä, mistä mua oli niinku kiitetty ja kannustettu ja kehuttu - - - Niin niistä hyvistä asioista ei ollu siellä mainintoja, niistä meidän perhe-elämää tukevista asioista, mitkä mä olin niinku tavallaan järjestäny.” (Elisa)

- - - Että sieltä oli niinku haluttu kaivaa nää negatiiviset tapahtumat, ja se antoi mun mielestä hirveen yksipuolisen kuvan meidän perheestä ja musta äitinä. - - - Ne ei oo ikinä esimerkiks soittanu mulle ja kysyny, miten lapsen tapaaminen meni. ja siellähän joka kerta kysytään sijaisperheeltä, että miten ne tapaamiset on menny. - - - Että se lapsen biologinen suku ei näy edes siellä [asiakaspapereissa -sr] millään tavalla. - - -Ja monesti niistä asioista sanotaan aina vaan se negatiivinen puoli. Ett niitä lukemattomia hyviä asioita ei siä millään tavalla mainita. - - - Ja sitten kun mä oon lukenu sitä asiakaskertomusta, niin siin kerrottiin niinku muka sosiaalityöntekijän toimina asioita, joita mä itse olen tehnyt! - - - Asioita, jotka on mun elämää, niin ikään kuin se olis ollu HEIDÄN keksintöö!” (Katja).

Myös Manu Kitinoja (2005) kiinnittää huomiota sosiaalitoimen asiakirjoihin, ja toteaa niille olevan ominaista ongelmakeskeisyys. Asiakirjoja lukiessa tulee tunne, että niihin on ikään kuin kaivamalla kaivettu kaikki ne asiat, jotka todistavat lastensuojelun toimien tarpeellisuuden. (Kitinoja 2005, 200-201). Asiakastietojen kirjaamisessa tulee jälleen esille sosiaalityöntekijän valta asiakkaaseen nähden. Myös Aino Kääriäinen (2004) on tutkinut sosiaalityöntekijöiden asiakasdokumentteja, ja hänen mukaansa puhujakategorioiden käyttö on tehokas retorinen vaikuttamisen keino. Kirjoittaja voi päättää, kenelle antaa puheenvuoron. Kääriäinen toteaa, että sosiaalityöntekijät antoivat muistiinpanoteksteissään puheenvuoron asiantuntijoille. Asiantuntijan tehtävänä oli tuoda tekstiin totuutena pidettävä arvio. Näin sosiaalityöntekijän ei itse tarvinnut ottaa kantaa asiaan muuta kuin toimimalla kirjaajana. *Kahden totuuden strategialla*, eli vuorottelemalla asiakkaiden ja muiden toimijoiden puhetta, sosiaalityöntekijä voi Kääriäisen mukaan välittää lukijalle voimakkaita viestejä asiakastapaamisista. Sosiaalityöntekijä esimerkiksi kirjaa tekstin alkuun asiakkaan oman näkemyksen, ja perään esimerkiksi A-klinikan työntekijän kuvauksen asiakkaan ”*todellisesta*” tilanteesta. ”*Tekstistä välittyy tällöin viesti tilannettaan kaunisteleavasta asiakkaasta ilman että sosiaalityöntekijän on tarvinnut kirjata sitä näkyville*” (Kääriäinen 2004, 98). Kääriäinen muistuttaa, että asiakastyöstä kirjoitetut tekstit ovat merkittäviä asiakkaan kannalta; Niissä osoitetaan, kuvataan ja ”annetaan ymmärtää” erilaisia asioita asiakkaan tilanteesta (Kääriäinen 2004, 103).

5.2.4 Vallankäyttöä vailla empaattisuutta?

Äidit kertoivat kokeneensa sosiaalityöntekijän empatiakyvyn puutteellisena. Monet äidit peräänkuuluttivat sosiaalityöntekijältä kykyä kohdata vanhempien tunteenpurkauksia lapsen huostaanottoon liittyen. Heidän mielestään se kuuluu sosiaalityöntekijän ammattitaitoon. Äitien mielestä heillä on oikeus ilmaista tunteitaan ja tuoda julki mielipiteensä, mutta kokemus kuitenkin oli, ettei sitä sallittu. Lapsen huostaanotto on vaikea ja kipeä asia, joka herättää äidissä vahvoja tunteita. Osa haastatelluista koki, ettei heitä ja heidän tunteitaan ymmärretty:

”Siis se niinku pitäis tajuta siellä, että se perheen tukeminen on sitä, että sä et pilkkaa etkä naura, vaan sä tajuat, että sillä perheellä on oikeus sanoa

mielipiteensä. Se voi tulla huutona tai raivona. - - - Ne [lastensuojelun asiakkaat -sr] purkaa omaa pahaan oloaan, ei ne oikeesti sitä tarkoita. - - - Kun tehdään pakkohuostaanotto, niin harva taputtaa käsiään. Sen täytyy sen sosiaalityöntekijän olla niin vahva, että se kestää vanhemman tunteenpurkauksen. Tai sit hakee työnohjausta tai vaihtaa alaa” (Lea).

Haastatteluissa tuli esille myös se, että äidit olisivat kaivanneet sosiaalityöntekijän toimintaan tilannetajua ja sensitiivisyyttä. Muutama äiti mainitsi, että heille oli esimerkiksi kerrottu huostaanotosta puhelimitse. Äidit toivat haastatteluissa esille, että heidän kokemuksiaan on vähätelty eikä ole ymmärretty, miten kova koettelu lapsen huostaanotto äidille on.

”Mä kysyin siltä sosiaalityöntekijältä, että kuinka he ajattelevat, että minä tai minun muut lapseni, että kuinka me niinku selvitään?! Että täähän on pahinta, mitä ihmiselle voi tapahtua. Sosiaalityöntekijä sanoi, että ”no et sä voi kokea noin. Sä oot kokenu paljon pahempiakin, että tää nyt, tää huostaanotto nyt ei oo sulle mitään!” - - - Että sosiaalityöntekijä arvotti niinku minun tunteitani, tai niitä juttuja, mitä minä saan tuntea!” (Leena).

Aiemmista tutkimuksista esimerkiksi Vanhalan (2005) tutkimuksen naisten kertomuksissa vallankäytöstä puhuttiin positiiviseenkin sävyyn, mutta asiakastilanteissa vaihtoehdottomuus herätti kritiikkiä ja kyseenalaistamista (Vanhala, 2005, 202-203). Äitien kokemusten vähättely saattaisi osittain liittyä muun muassa Featherstonen (1999) esille tuomaan ”heikkojen” naisten rankaisemiseen: Koska naiset kasvatetaan selviytyjiksi, naissosiaalityöntekijän voi ehkä olla vaikea ymmärtää toisen naisen avuntarvetta ja tulee tällöin vähätelleeksi toisen kokemusta.

Tekemissäni haastatteluissa sosiaalityöntekijöillä nähtiin olevan paljon valtaa. Sauraman (2002, 36-37) esille tuoma kiistakolmion käsite näkyy mielestäni haastattelemieni äitien puheessa vallankäyttöön liittyen. Kun sosiaalityöntekijä asettuu lapsen etuun vedoten äitiä vastaan, ja kun sosiaalityöntekijän ja äidin näkemykset lapsen parhaasta eivät kohta, on kiistakolmio valmis. Valta koettiin jopa musertavana ja oma olo voimattomana sen rinnalla.

”Kyllä siinä niinku äitinä on aika tavalla kakkosena, että sosiaalityöntekijöillä on tavattoman suuri valta. Se, miten osaa itseensä puolustaa, tai perhettään puolustaa, tai saada tietoo näistä asioista, ni se on semmosessa tilassa olevalle vanhemmalle aika vaikeeta. Että kyllä siinä semmoinen kuilu on olemassa. Että vaikka mäkin niinku tiedän asioista paljon ja oon korkeasti koulutettu, niin siitä huolimatta tavallaan sen tajuaminen siinä arkielämässä, että jollain muulla ihmisellä on näin tavattoman suuri valta mun elämään tai siihen perheeseen.” (Elisa)

Ennen huostaanottoa, avohuollon asiakkaina ollessaan, äidit kokivat olleensa valvonnan ja seurannan alla. Huostaanoton ja lapsen sijoittamisen jälkeen lähes kaikki kontakti sosiaalitoimeen loppui. Haastatteluissa tuli esille se, että äidit olisivat huostaanoton jälkeenkin kaivanneet jonkinlaista työskentelyä ja seurantaa ajatuksenaan, että vain sen kautta heidän olisi mahdollista osoittaa voimiensa kasvu ja kotiolojen muuttuminen. Äidit olisivat myös toivoneet selkeitä määrittelyjä sille, miten kotiolojen tai heidän vanhemmuutensa tulisi muuttua, mikä olisi *riittävän hyvää* vanhemmuutta, jotta esimerkiksi lapsi pääsisikin kotilomille sen sijaan, että tapaamiset olisi rajattu vain sijaispaikassa tapahtuviksi, tai että huostaanotto voitaisiin jopa purkaa ja lapsi voisi palata kotiin:

”Mä näkisin sillei, että sosiaalitoimen pitäis olla niinku antennit pystyssä myöskin sen sijoituksen jälkeen. Että jos sillä perheellä rupeekin menemään hyvin, niin ei oo mun mielestä mitään järkeä esimerkiks kieltää sitä, ettei vois kotona olla näitä tapaamisia. Että mun mielestä pitäis kyllä olla sellasta aktiivisuutta, että ne vois luottaa siihen, että siellä kotona tosiaan on kaikki hyvin, ni vaatiihan se vähän enempi sellasta seurantaa tai yhteydenpitoa” (Mira).

Huostaanotto tehdään toistaiseksi voimassa olevaksi. Äitien mukaan heidän oli kuitenkin annettu ymmärtää, että käytännössä huostaanotto on lopullinen, sen purkautumisesta ei juurikaan annettu toivoa eikä purkamisen hakemismahdollisuuksista juuri keskusteltu.

5.3 Tuen tarve huostaanoton jälkeen

”Mä oisin halunnu, että ois ollu enemmän jotakin. Mutta kun ei ollu.” (Mira)

”Mistä sitä [tukea -sr] löytää – jos ajattelee, että se on ihan sama, kun joku kokee jonkun läheisen menetyksen tai muun, niin sitä vartenhan justiin on nää tämmöset Rikoksen uhrit, ja muut, niille on omat järjestöt ja muut, jotka niinku auttaa ja sanoo. Koska silloin ihminen on voimaton ja kykenemätön itse etsimään apua. Mutta että ei mulla ollu ketään eikä mitään.” (Meeri).

Lastensuojelun tutkimuksessa ja myös käytännön työssä korostetaan perhekeskeistä työtettä, ja koko perheen huomioon ottamista työskentelyssä. Monet lastensuojelun avohuollon tukitoimista ovat koko perhettä koskevia ja koko perheen huomioivia. Ulottuuko perhekeskeisyys ja perheen huomioon ottaminen sitten myös huostaanoton jälkeiseen aikaan?

Useat haastatelluista äideistä kokivat, että heitä kuultiin avohuollollisia tukitoimia toteutettaessa, mutta huostaanoton jälkeen ei enää kysytty heidän mielipiteitään eikä kuultu heidän tarpeitaan. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä on ennen kaikkea lapsen työntekijä, ja tämä näyttäisi korostuvan varsinkin silloin, kun lapsi otetaan huostaan ja sijoitetaan sijaishuoltoon. Sosiaalityöntekijä huolehtii sijoituspaikan etsimisestä ja muusta sijoitusprosessista ja pyrkii tällä tavalla turvaamaan lapsen edun. Kun lapsi on sijoitettu, ei aktiivista työskentelyä, esimerkiksi tapaamisia, perheen kanssa useinkaan enää ole. Koko perheen huomioiva työote ei tunnu jatkuvan enää huostaanoton jälkeen. Aineistoni perusteella useimmiten ainoat tapaamiset ja yhteydenpito biologisen perheen ja sosiaalityöntekijän kesken ovat sijoitetun lapsen huoltosuunnitelmapalaverien yhteydessä, 1-2 kertaa vuodessa. Yhteydenpito on lähes täydellisesti äitien yhteydenoton varassa. Usea haastatelluista äideistä toivoi sosiaalityöntekijän ottavan joskus yhteyttä huoltosuunnitelmapalaverien välilläkin. Monen äidin mielestä olisi mukavaa, jos joku välittäisi heidänkin kuulumisistaan.

Haastattelemillani äideillä oli kokemus olemattomasta tai hyvin vähäisestä tuen saamisesta huostaanotokriisiin. Työskentely jätettiin ikään kuin puolitiehen, kun biologinen perhe

jätettiin oman onnensa nojaan ja avun hakeminen heidän omille harteilleen:

”Ei se riitä, että se lapsi otetaan pois, kyllä sitä tukee tarvii, niinku, sekä se lapsi että sijaisperhe että sitten biologiset vanhemmat. En mä voi sanoo, että mä oisin saanu mitään tukee” (Marika).

”- - - Kun mä sanoin sille sosiaalityöntekijälle, että mun käsityksen mukaan teidän pitäis olla munkin työntekijöitä. Ni se sano mulle: ”me ollaan lapsen sosiaalityöntekijöitä, meillä ei ole aikaa olla sinun sosiaalityöntekijöitäsi!” - - - Että siinä pitäis olla, että ois niinku oma sosiaalityöntekijä sille biologiselle perheelle” (Katja).

Marika mietti myös syitä sille, miksi sosiaalityöntekijän kiinnostus äidin pärjäämistä kohtaan loppui huostaanoton myötä. Hän mietti, onko negatiivinen käyttäytyminen sosiaalityöntekijää kohtaan ainut tie saada huomiota:

”Sen sosiaalityöntekijän kanssa, joka tän pisti tavallaan - sanotaanko päätökseen vai sitten alulle, mä en tiedä kumpaa sanaa pitäis käyttää - nii ei oltu missään tekemisissä sen[huostaanoton -sr] jälkeen” - - - ”Nii tota, se yhteistyö...No, siinä sitten määriteltiin nää huoltosuunnitelmapalaverit ja näin. Mutta tota, se on ollu tosi olematonta, ja mä en tiedä, mikä siihen vaikuttaa - - - Mä oon ollu ilmeisesti niin hirveän helppo tapaus biologisena äitinä, että muhun ei oo tarvinnu pitää yhteyttä...” (Marika).

Olematon tarjottu tuki oli kaikkia haastattelemani äitejä yhdistävä kokemus, mutta sen sijaan jonkin verran vaihtelua ilmeni siinä, olisiko tukea ja apua todella kaivattu vai ei. Jotkut äidit kertoivat kipeästi kaivanneensa tukea jostakin. Osa näistä tukea kaivanneista yritti itse aktiivisesti etsiä apua, toiset taas kertoivat, etteivät huostaanoton aiheuttaman lamaantuneen olotilan ja surun keskellä jaksaneet ja kysyneet aktiivisesti etsimään itse apua, vaikka olisivat sitä todella kaivanneet. Toisaalta haastateltujen joukossa oli muutamia äitejä, jotka sanoivat, ettei heillä ollut tarvetta sille, että sosiaalitoimi olisi järjestänyt heille ulkopuolista apua. Näillä äideillä oli kuitenkin kahta lukuun ottamatta kaikilla jokin muu, jo aiemmin olemassa ollut tukikontakti, kuten esimerkiksi terapia tai tapaamiset mielenterveystoimistossa.

5.3.1 Vertaistukea vai ammattiapua?

Vaihtelua oli myös jonkin verran mielipiteissä siitä, keneltä äidit olisivat toivoneet tukea ja apua, ja millaista avun olisi pitänyt äitien mielestä olla. Osan mielestä lapsen huostaanoton ja sijoituksen hoitaneen sosiaalityöntekijän olisi pitänyt kiinnittää huomiota myös biologisen perheen tukemiseen, ja että apu huostaanottokriisin käsittelyyn olisi pitänyt tulla nimenomaa sijoituksen tehneeltä sosiaalityöntekijältä:

”Että kun ne on ollu yks taho, joka on tavallaan riistänyt multa sen pojan, ni ois toivonu, että ne ois sit tukenu kestävään sen - - ois antanu mulle tukea sitten kestää se ja oppia siihen...” (Siiri).

Suurin osa äideistä kuitenkin toivoi, että tuki olisi tullut jonkun muun, kuin lapsen huostaanottaneen sosiaalityöntekijän taholta:

”Se ei välttämättä oo oikee ihminen se sosiaalitoimi tukemaan. He tekevät sen käytännön työn, mutta sitten siinä ois toivonu jotakin...[mieltii] tuota noin...semmosta ihmistä, joka tavallaan olis toiminu välikätenä siinä sosiaalitoimen ja minun välissä. Joka olis niinku selventäny, mitä mikäkin tarkoittaa, ja mitä tulee tapahtumaan, ja niin päin pois” (Hanna).

*”Mä oisin sitäki toivonu, että olis ollu joku sellanen, niinku tavallaan vertainen, kelle ois käyny samalla tavalla, ni ois vaihdettu niitä ajatuksia. - -
- ”kun ei ite, kun jotenkin oli niin typeryyny iteki siihen tilanteeseen ja siihen elämään, ettei osannu hakeekaan tukea...”* (Päivi).

Haastatelluista äideistä muutama kertoi saaneensa sosiaalityöntekijän kautta tiedon huostaanotettujen lasten vanhemmille tarkoitetusta ohjatusta vertaistukiryhmästä. Ryhmiä ei kuitenkaan ollut toiminnassa joka hetki; vain joidenkin vanhempien kohdalle huostaanottotapahtuma ajoittui vertaisryhmää ylläpitävän projektin toimintavuosille. Jokunen oli itse selvittänyt tukiryhmän olemassaolon ja ilmoittautunut ryhmään. Kokemukset ohjatusta vertaistukiryhmästä vaihtelivat ja toisaalta saman henkilönkin ajatukset ryhmän toimivuudesta ja onnistuneisuudesta olivat ristiriitaisia. Hanna kuvaili vertaistukiryhmää sananmukaisesti vertaistukea antavaksi:

”Kyllähän siellä sai uusia näkökantoja asioihin...Ensinnäkin oppi sen, että tota, sijaisperheitä on monenlaisia. Siellä kun oli muitakin, joilta oli lapset otettu huostaan - - - Sit siellä oli näitä yleisiä juttuja, että minullakin on oikeus olla äiti, vaikka lapsi onkin sijoitettu muualle. Ja... Sitten tätä sijaisperheen ja biologisten vanhempien yhteistoimintaa, että kuka saa sanoa missäkin, että mitä tehään, ja tällöisiä asioita käsiteltiin. - - - Vertaistukihan on nykyään semmoinen, melkein muotiasana joka alalla! [nauraa], mutta sitä sieltä sai. Huomas, ettei oo ainoa, ja muillakin on samanlaisia ongelmia.” (Hanna).

”Se ryhmä avas avas just semmosia ajatuksia, että ”hyvänen aika, miten tärkeä mä oon!” Ja, että enhän mä voi ajatella, että mä oon totaalisesti epäonnistunu, että mä oon epäonnistunu vain jossakin asiassa.” (Mira).

Moona koki vastaavan ryhmän hiukan eri tavalla:

”No mä koin sen toisaalta hyvänä mutt toisaalta huonona. Siinä jonkun verran näkyi se uskovaisuus, ja mä en oo uskovainen, tai sillee... Mun mielestä se niinku [mietti], sai ihmiset käyttäytymään sillei, kun uskovaiset, tai sillei niinku uskonnollisissa tapahtumissa. Se oli vähän häiritsevää. Ja sit semmoinen, kun siinä noudatettiin niinku semmosta surun kaavaa, tavallaan, niinku minkälaisia vaiheita ja portaita biologinen vanhempi elää kun lapsi on huostaanotettu. Ja mä en asettunu yhdellekään niistä, niille portaille! - - - Ja se, että siä sanottiin, että ”teidän tulee jossakin elämänvaiheessa hyväksyä tämä huostaanotto, ja päästää lapsi niinku tavallaan irti, kasvamaan siellä sijaisperheessä. - - - Oikeesti siellä ei niinku, muka siitä tiedosta ja semmosesta, mitä siellä annettiin, ni niistä oikeestaan yhtään en kokenu itselleni hyödylliseksi.” (Moona).

Miralla oli selkeä mielipide, miksi ohjattu vertaisryhmä ei välttämättä onnistu toivotulla tavalla tukemisessa ja auttamisessa:

”Siinä pitäis olla jo niin paljon etäisyyttä siihen asiaan, että siihen pystyis sitoutumaan. Siinä on voimavarat NIIN pienet sen huostaanoton jälkeen, ja se prosessi [huostaanotto ja sen jälkeiset tapahtumat -sr] - - - on niin kuluttava, että se niinku vaatii ihmiseltä tosi paljon, että se kykenee työskentelemään jossakin tollasessa ryhmässä. Että siinä kävi sitten niin, että aluks siihen tuli, oisko meitä ollu puolisen tusinaa, ja sitten se [osallistujamäärä -sr] hiipui ja hiipui...” (Mira).

Jotkut haastatelluista äideistä olivat käyneet huostaanotettujen lasten vanhempien ja läheisten yhdistyksen kokouksissa, ja kokivat saaneensa sieltä tukea. Osalla äideistä oli muu hoitokontakti, esimerkiksi mielenterveystoimistoon tai AA-kerhoon, ja he kokivat voitavansa käydä siellä läpi myös huostaanottoon ja lapsen sijaishuollossa elämiseen liittyviä tunteita riittävällä tavalla. Muita mainittuja tuen saamisen tahoja olivat muun muassa ystävät, omat vanhemmat ja/tai sisarukset, työkaverit, oma elämäkumppani sekä sijoituspaikka, joko laitoksen henkilökunta tai sijaisperhe.

Suurin osa haastatelluista äideistä kertoi toivoneensa, että sosiaalityöntekijä olisi selkeästi neuvonut heidät jonkin tuen piiriin. Harva kertoi saaneensa selkeää tukea ja haastatteluissa tuli esille vahvasti yksin ja tyhjän päälle jäämisen kokemus. Jotkut äidit olisivat olleet hyvillään edes hyvin pienestäkin huomioimisesta:

”Jos olis edes sen verta, että olis käyny kysymässä, että: ”mitä teille kuuluu?”! Sekin ois jo tuntunu joltain! Mutta ei mitään! Ei mitään. Se oli ihan yks lysti hänelle [sosiaalityöntekijä -sr] juodaanko me molemmat ittemme hengiltä vai tapetaanko me ihtemme, ei sillä oo mitään väliä. Kunhan vaan poika on saatu pois.” (Päivi).

Joillekin tarjolla olleesta ammattimaisesta tuesta oli siis ristiriitaisia kokemuksia. Millaista tukea äidit sitten olisivat kaivanneet?

”Että semmonen joku järjestelmällinen, joku taho, mikä järjestäis jotain tämmöstä elämänhallintaa ja just sitä kriisistä selviytymistä. - - - Semmosen etävanhemmuuden tukeminen olis myös sitte tän prosessin läpikäymisen ohella tärkeätä. Että mikä vanhempi mä oon kun mä oon etävanhempi, ja

mitä tärkeitä ja mitä hyvää siinä on. - - - Ja sit semmosen syyllisyyden, esimerkiksi, läpikäymiseen tarttis ulkopuolista apua. Koska se sellanen syyllisyyden verkko on niin hirveä...” (Marika).

”Mä oisin kaivannu, että mulla ois ollu joku sellanen ihminen, joka ois selittänyt tämän asian paremmin, koska sosiaalityöntekijällä ei ollut mahdollisuutta tai taitoa, tai halua, selittää asioita” (Meeri).

Moni äiti toi esille sen, että huostaanottoasian käsittelyyn kaipaisi erilaista tukea työstämisprosessin eri vaiheissa. Uudenlaiseen tapaan toteuttaa äitiyttä oltaisiin oltu valmiita opiskelemaan vasta jonkin ajan kuluttua, kun asioihin on jo saanut vähän etäisyyttä. Heti huostaanoton jälkeen moni olisi toivonut jonkinlaista kriisiapua. Tuen tarve heti huostaanoton jälkeen ilmeni myös niiden äitien puheessa, jotka eivät kokeneet enää myöhemmässä vaiheessa tarvitsevansa tukea:

” Ehkä siinä tilanteessa ois, voi olla, että siinä tilanteessa ois voinut olla joku semmonen keskustelupaikka, että. Lähinnä kun pelottaa just tämän syyllisyyden niinku, että tarviiko mun olla kauheen syyllinen siitä, että mun lapsi vietiin pois. Mutta, että silloin kun tää tapahtu, ni ois ehkä tarvinnutkin, mutta ei jälkeinpäin.” (Veera).

5.3.2 ”Mä oon aika vahva ihminen”

Haastatteluista jäi vaikutelma, että selviytymistä edesauttaneita asioita oli vaikea määritellä ja pukea sanoiksi. Ne eivät välttämättä olleet mitään konkreettisia asioita sinänsä, vaan äidit uskoivat esimerkiksi luonteensa ja elämäkokemuksensa auttaneen asiaan suhtautumisessa:

”Mä ajattelen, että, mulla on varmaan luonteessa, että mä oon taistelijaluonne. Että mä tiijän, että mä oon selviytyny niin semmosista asioista, mistä aika monikaan ei selviytyis, ja mulle on niinku tapahtunu enemmän kuin keskimäärin ihmisille tapahtuu. Että mulla on semmonen

onnistumisen kokemus, selviytymisen kokemus aikaisemmista asioista. Mä niinku luotan siihen, että MÄ SELVIYDYN.” (Marika).

”Mä olen aika päättäväinen, aika vahva ihminen kun terveenä olen, mä olen päättäväinen ja aikaansaava. Mikä on toisaalta myös mun heikkous; mun PITÄÄ aina olla vahva...” (Katja).

Selviytymisessä auttaneina asioina äitien puheessa tuli esille myös läheiset ja ystävät, työ, harrastukset ja vertaistuki.

” Työkaverit on seissy mun tukena. Ne on seissy niin vahvasti mun rinnalla, että mulle on tullu sellanen, että haluun näyttää niille, että minä pärjään, seison omilla jaloillani. Kiitokseksi siitä, miten ne on tukenu - - - Ja mä teen nyt hirveästi töitä. Että mä saan sitten meidän lomamatkoja, semmosta, pääsee pois siitä jatkuvasta miettimisestä. Koska jos mä oisin kotona, ni mä kävelisin siellä ja miettisin, että, multa puuttuu tästä joku...” (Kirsti).

Katja toi haastattelussa myös esille sen, että elämän on kuitenkin jatkuttava, suruun ei voi jäädä makaamaan:

”Että normaalissa arjessa saattaa olla montakin päivää, että mä niinku kieltäydyn ajattelemasta näitä asioita. Että mä ajattelen niinku tavallisia arjen asioita - - - En ikuisesti elä sitä, että ”voi, kun se Aapo!” ja ”voi, kun mä oon sen Aapon äiti ja voi kun tää elämä on kohdellu meitä näin julmasti”, tai jotain.” (Katja).

Myös ajatus siitä, että huostaanotettu lapsi ja perheen muut lapset tarvitsevat äidin tukea, ikään kuin pakotti selviytymään. Äidin vastuu ja lapsesta huolehtimisen halu nousi vahvasti esille tässä yhteydessä.

”Minä mietin, että se on mun tyttäreni, että jos minä uppoisin vielä tässä, niin...Se toi sitä taisteluhenkä.” (Elina).

Moni äiti mainitsi, että oivallus siitä, ettei ole ainut äiti, jonka lapsi on otettu huostaan, auttoi eteenpäin. Lapsen huostaanotto itsessään on kriisi, mutta sen lisäksi monet äidit joutuvat kamppailemaan muidenkin ongelmien kanssa, etsimään selviytymiskeinoja ja reittiä ulos myös niistä pulmista, joiden vuoksi lapsen huostaanotto ylipäänsä tapahtui. Esimerkiksi masennuksesta, muista mielenterveysongelmista tai päihdeongelmista toipumisen prosessi oli osalla haastatelluista äideistä meneillään samanaikaisesti huostaanotto-prosessin työstämisen kanssa. Äidit puhuivat haastatteluissa osittain päällekkäin näistä elämäkokemuksista. Katson tässä olleen kyse kokonaisvaltaisesta elämänmuutoksesta ja sen työstämisestä. Siksi onkin vaikea eritellä, mitkä asiat sinällään ovat apukeinoja huostaanottokriisistä selviämiseen, ja mitkä muuhun elämänhallintaan. Uskoisin, että osittain nämä kietoutuvat yhteen, ja askel eteenpäin kummassa tahansa auttaa myös toisen asian käsittelyssä.

6 ÄITIYS HUOSTAANOTON JÄLKEEN

6.1 Mikä äiti minä nyt olen?

Huostaanotosta huolimatta huoltajuus säilyy biologisilla vanhemmilla. Käytännössä kuitenkin monet arkiseen huolenpitoon liittyvät asiat siirtyvät sijaisvanhempien tai sijoituspaikan henkilökunnan toteutettaviksi. Arjen vanhemmuus siirtyy, ainakin osittain toisaalle. Uudenlaiseen tilanteeseen sopeutuminen vie aikaa, sekä lapsella, vanhemmilla että sijaisvanhemmilla. Haastatteluissani tuli äitien kertomana esille se, että joskus sopeutuminen onnistuu, mutta joskus taas vanhempien on hyvin vaikea tottua uuteen tilanteeseen ja löytää uudenlainen tapa toteuttaa vanhemmuuttaan. Sopeutumiseen näyttäisi haastattelemieni äitien kohdalla vaikuttaneen muun muassa se, onko huostaanotto ollut äidin mielestä oikeudenmukainen, onko äiti ymmärtänyt ja hyväksynyt, miksi huostaanottoon päädyttiin. Myös suhteella sijoituspaikkaan, suhteen toimimisella tai toimimattomuudella, näkisin olevan vaikutusta etä-äitiyteen sopeutumiseen.

Kun lapsi huostaanotetaan ja sijoitetaan sijaiskotiin, sekä biologiset vanhemmat että sijaisvanhemmat voivat toimia prosesseissa lasta haavoittavasti, mutta asemastaan johtuen eri tavoin. Lapsi voidaan sitoa olemaan huolestunut biologisesta vanhemmasta vielä sijaisperheessä eläessäänkin, varsinkin, jos vanhempi kertoo lapselle ongelmistaan. Sitominen sijaisperheessä taas voi liittyä tarpeeseen ”synnyttää” lapsi perheen omaksi lapseksi ja kieltää tämän menneisyys, yksilöllisyys ja oikeus olla biologisten vanhempinsa lapsi. Toisaalta sijaisperheessä voidaan kiintymisen pelossa pitää lasta ikään kuin vieraana, vaikka lasta kohdeltaisiinkin hyvin (Laurila 2003, 44.)

Haastattelujeni perusteella huostaanotettujen lasten äitien äitiyteen liittyy monia erilaisia piirteitä verrattuna lastensa kanssa asuvien äitien äitiyteen, kuten *osittainen äitiydestä luopuminen* ja *äitinä toimimisen kieltäminen*. Äitiydestä luopuminen voidaan nähdä siinä, että äiti itse kokee olevansa keinoton tai kykenemätön huolehtimaan lapsen hyvinvoinnista syystä tai toisesta, ja näkee itse parempana vaihtoehtona lapsen sijoittamisen sijaishuoltoon.

”Mä en saanu sitä kuria sille oikein, se pääsi niskan päälle - - - Mutta mä oon kumminki saanu apua sieltä [lapsen sijoituspaikasta –sr] Että mä en kahestaan sen kanssa pärjää. Sillein se täytyy ajatella sitten.” (Raisa)

Toisaalta äitiydestä luopuminen voi olla totaalisempaa, kokonaan äitiydestä luopumista huostaanoton myötä. Totaalisesta äitiydestä luopumisesta ei kenenkään haastattelemani äidin kohdalla mielestäni ollut kyse. Äitinä toimimisen kieltämisestä ajattelen olevan kyse silloin, kun huostaanotetun lapsen äiti kokee, ettei enää huostaanoton jälkeen saa ja voi olla lapselleen äiti sillä tavoin kuin haluaisi. Tällöin ulkopuolelta asetetaan rajat äitinä toimimiselle ja siten estetään äitiyden toteuttaminen äidin toivomalla tavalla. Äitiyttä rajoittaa jo pelkästään fyysinen etäisyys, lapsesta erillään asuminen. Näkisin, että haastateltavieni kohdalla oli kyse äitinä toimimisen kieltämisestä, silloin kun äiti koki tyytymättömyyttä tämänhetkiseen äitiyteen ja mahdollisuuksiin toteuttaa äitiyttä.

”Äitiyttäni en siis hirveesti oo saanu toteuttaa, koska siis olen ollu vahdittavana joka paikassa” (Katja).

6.2 ”Oikea” vai ”toinen” äiti?

Nousiainen (1999) kertoo oman tutkimuksensa naisten puheen äitiydestä olleen valtaosin puhetta lapsesta. Äitiyden määrittely oli naisille jokseenkin vaikeaa. Nousiaisen haastatteleminen naisten tarinoihin äitiydestä liittyi puhetta äidin osallistumisesta lapsen arkeen, tapaamisista sekä siitä, millaiseksi arki on käytännössä muodostunut lasten asuessa muualla (Nousiainen 1999, 25). Samantapaista äitiyspuhetta tunnistan myös omasta aineistostani. Äitiyden konkretisointi tuntui olevan vaikeaa, ja monilla äitiydestä kertominen tapahtui esimerkiksi lapsen tapaamisten tai lapseen kohdistuvasta ikävästä puhumisen kautta. Etä-äitiyden käsite kuitenkin tuli esille äitien puheessa. Esimerkiksi Marika viittasi omaan äitiyteensä puhuessaan siitä, millaista tukea olisi kaivannut:

” Semmosen etävanhemmuuden tukeminen olis myös sitte tän prosessin läpikäymisen ohella tärkeitä. Että mikä vanhempi mä oon kun mä oon etävanhempi, ja mitä tärkeitä ja mitä hyvää siinä on.” (Marika)

Vaikka oman äitiyden määrittelyminen tuntui olevan melko vaikeaa haastatelluille äideille, erottui haastatteluissa selkeästi se, että jotkut äidit muita enemmän kokivat oman roolinsa epäselväksi. Näiden äitien puheessa tuli esille se, että sijaisperheen äiti on heidän mielestään tällä hetkellä, olosuhteiden vuoksi, se ”aito” äiti lapselle, ja biologisen äidin osaksi oli tullut jokin muu, ehkä aikuiskaveruutta muistuttava suhde lapseen:

”Kyl se alkaa enemmän lipsumaan sinne, että se sijaisperheen äiti on se todellinen, reaalinen äiti, ja se läsnä oleva, semmonen oikee äiti.” (Moona)

Luonnollisen äitisuhteen ylläpitämistä ja toteuttamista esti joidenkin äitien kokemuksen mukaan se, että he tapasivat lastaan vain valvotusti ja tapaamispaikkana oli jokin muu kuin kotiympäristö. Katja koki valvottujen tapaamisten muuttavan lapselle hänestä välittyvän kuvan vääristäväksi ja vieraaksi:

”Äitiyttäni en siis hirveesti oo saanu toteuttaa, koska siis olen ollu vahdittavana joka paikassa, niin en ole ollut siinä se luonnollinen minäitse. Ja kun se tapaamispaikka on semmonen - - - niin enhän mä normaalisti oo semmosessa ympäristössä, että mä oon normaalisti täällä kotona, pesen pyykkiä ja laitan ruokaa, ja keitän aamupuuroa, niinku normaalisti äidit tekee. - - - Siis semmosen äidinhän Aapo tuntee.” (Katja)

Myös muunlaisia syitä sille, että äiti koki olevansa *toinen äiti* eikä ensisijainen ja ainut, tuli esille äitien kertomana. Lapsen iällä huostanotto- ja sijoitushetkellä osoittautui tekemieni haastattelujen perusteella olevan suurtakin merkitystä siihen, millaiseksi äiti-lapsi –suhde lapsen ja biologisen äidin välillä muotoutuu. Erityisenä ryhmänä haastatelluista äideistä erottuivat ne äidit, joiden lapsi oli sijoitettu hyvin nuorena, 0-5 -vuotiaana. Pienten lasten äidit vaikuttivat olevan epävarmempia omasta asemastaan äitinä ja kokevan ristiriitaisia tunteita äitiydestään suhteessa sijaisperheen äidin äitiyteen. Vauva-ikäisenä sijoitettujen lasten äitien kohdalla tuli erityisenä piirteenä esille äitien suru siitä, että he olivat vain lyhyen aikaa saaneet elää ”normaalia” äitiyttä:

”Kun oli kuitenkin kaikki ne omat haaveet ja unelmat...” (Lena)

Pienten lasten äidit muita enemmän kertoivat oman roolinsa olevan tietyllä tavalla *toinen* äiti, tai aikuiskaveri lapsen elämässä. Nämä äidit kokivat muita haastateltuja vahvemmin, että sijaisperheen äiti on tällä hetkellä Äiti heidän lapselleen:

”No se tilannehan on se, että Lotta sanoo Arjaa [sijaisperheen äiti -sr] nimenomaa äidiksi. Ja minä olen Hanna. Että tota... mä en tiedä, muodostuuko se sit semmoseks, että mä oon enemmän vaan Lotalle niinku kaveri. Aikuiskaveri, ja Arja on sitten se äiti...”(Hanna).

Haastattelemani äidit tekivät melko selkeästi eron äitiyden ja kaveruuden välille; ”kaveriäiti” ei ole se ”oikea” äiti, vaan jotakin vähempiarvoista. Kuitenkin monien äitien kuvaksissa, esimerkiksi yhteydenpidostaan lapsensa kanssa tai tekemisistä tämän kotilomilla, tuli esille mielestäni kaveruuteen liittyviä piirteitä; yhteydenpito sähköpostitse, yhdessä ulkona syömässä käyminen, elokuvissa käyminen. Kaveriäidin käsitteessä on ehkä negatiivinen, väheksyttävän toimintatavan kaiku, mutta Nousiainen (1999) muistuttaa, että monet äitiyteen liittyvät käsitteet ovat vanhentuneet. Arkipäivän äitiys on Nousiaisen mukaan monessa suhteessa erilaista kuin aikaisempien sukupolvien äitiys. Nousiainen näkee kaveriäitiyden hänen haastattelemiensa äitien kohdalla pikemminkin ilmentävän sitä ristiriitaa, joka äitiyden muuttuvien arvojen ja käytäntöjen sekä äitiyden kulttuurisen kuvan välillä vallitsee. Nousiaisen mukaan kaveriäitiys ilmentää enemmän äidin ja lapsen tasaveroista suhdetta, jossa äidin tehtävänä on edelleen huolehtia lapsen hyvinvoinnista ja tarpeista, mutta äidin ei kuitenkaan tarvitse uhrata omia tarpeitaan ja hyvinvointiaan. Nousiainen arvelee kaveriäitiyden olevan yksi tapa jäsentää uudenlaista äitiyden kuvaa (Nousiainen 1999, 26).

Emilia kertoi siitä, miten oman ikävänsä ja surunsa keskellä tuli ajatelleeksi, miten tärkeää olisi lapselle, että tällä olisi joku, jota kutsua äidiksi:

”Kun me oltiin mietitty, että kun lapsi siellä alkaa opetteleen puhumaan - - - että ketähän se sitten sanois aitiksi ja isäksi, että mitenkä se sitten niitä Simoa ja Ilonaa [sijaisvanhemmat -sr] alkaa kutsumaan, ni sitten mä soitin niille, että tota, ”olkaa te nyt äiti ja isä sitten”... - - - Että mulle tuli semmonen, alkoi itkettään se, että kun se opettelee puhumaan, ni sillä ei oo ketään, ketä se sanoo äidiks...” (Emilia).

Näkisin, että tässä konkreettisessa, pienessä mutta toisaalta merkittävässä asiassa, piilee syvempikin merkitys; se, että oma lapsi kutsuu toista naista äidikseen, oli Emilialle hyvin surullista ja haikeaa oman äitiyden kannalta. Toisaalta hän kuitenkin katsoi lapsensa parhaaksi antaa lapselle ikään kuin lupa kiintyä sijaisvanhempiin, ja myös sijaisvanhemmille luvan kiintyä lapseen. Laurilan (2003) mukaan biologinen äiti voi antaa lapsen ymmärtää, että häntä loukkaa, jos lapsi kiintyy sijaisäitiin (Laurila 2003, 44). Tällöin lapsen sopeutuminen sijaisperheeseen ja myös äidin sopeutuminen lapsesta erillään asumiseen saattavat vaikeutua.

Varsinaista äitinä korvautumisen pelkoa eivät haastatellut äidit sanoneet tuntevansa. Kaikki äidit kertoivat tapaavansa lastaan säännöllisesti, ja tämä ehkä vaikuttaa paljon siihen, että lapsi ei kovin herkästi vieraannu äidistä. Muun muassa Marika kertoi tilanteesta, joka hetken ajan vihlaasi äidin sydäntä, mutta tuo toisaalta esille sen, ettei äiti pelkää oman äidin asemansa olevan uhattuna:

”Noo, Jonihan sanoo esimerkiksi äidiksi tätä Marjaa [sijaisperheen äiti -sr], ja tietysti ekalla kerralla se kolahti mun korvaan aika... Ja sit se [Joni -sr] kattoki mua tälle näin niinku säikähtäneenä, että ups, mitä lipsahti! Mutta mä vaan sanoin, että niin, sulla on kaks äitiä - - -ei se mua haittaa, sano vaan äidiksi ihan reilusti. Että annoin niinku sille tavallaan sellasen siunaukseni (naurahtaa) - - - Että ei se niinku siihen yhteen äiti-sanaan kaadu, että kyllä mä pidän niinku niin vankkana meidän välistä suhdetta Jonin kans, että siihen mahtuis vaikka viis äitiä!” (Marika).

Äiti-sana nousi haastatteluissa hyvin voimakkaasti esille tunteita herättävänä ja merkityksellisenä sanana. Äidit kokivat tärkeäksi, että sanan merkityksestä oltaisiin yhtä mieltä sijaisperheen kanssa. Päivin mukaan sijaisperheen vanhemmat olivat toivoneet, että hänen poikansa kutsuisi sijaisvanhempia äidiksi ja isäksi:

”Vaikka sehän mua kauheesti kismitti silloin, kun poika meni sinne sijaisperheeseen, ni heitä piti kutsua äidiksi ja isäksi. Mä olin vähän niinku, että” ai, minkä takia?! ”, miksei se voi olla niinku Taina ja Risto, niinku he on?! He toivoi siellä, että täytyy kutsua... Mutta kyllä Jaakko tiedostaa hyvin,

että täällä on sen äiti... - - Se on muodostunu sillä lailla, että kun ollaan sen sijaisperheen kanssa, kun mä oon käymässä siellä, ni on 'ykkönen' ja 'kakkonen'; 'ÄitiYkkönen' ja 'ÄitiKakkonen'! Mä oon se Ykkönen ja sitten sijaisäiti on Kakkonen (naurahtaa -sr)." (Päivi)

Varmimpia omasta asemastaan lapsen ensisijaisena ja ainoana oikeana äitinä olivat haastatelluista äideistä ne, joiden lapsi oli sijoitettu lastensuojelulaitokseen. Laitoksissa ei ole yhtä selkeästi vanhempilahmoja, sijaisäitiä ja -isää, kuin sijaisperheessä. Tämän uskoisin olevan suurin syy sille, että laitosta henkilökuntineen ei koettu äitiyttä uhkaavaksi. Toisaalta lapsen iällä voi olla merkitystä sille, kuinka paljon äiti pelkää oman äitiytensä korvautuvuuden puolesta; mitä nuorempi lapsi on, sitä suurempi on riski, että lapsi ”unohtaa” biologisen äidin äitinä eläessään arkea toisessa perheessä, toisen aikuisen kanssa.

6.3 Suhde sijoituspaikkaan

Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastattelemani äidit sanoivat heidän huostaanotetun lapsensa olleen koko ajan samassa sijoituspaikassa. Äiti, jonka lapsi oli sijoitettu lyhyen ajan jälkeen uuteen sijaispaikkaan, kertoi että sijoitus ensimmäiseen lastensuojelulaitokseen ei onnistunut monista syistä. Äidin toiveesta lapsi sijoitettiin uuteen paikkaan, ja tähän paikkaan äiti kertoi olevansa tyytyväinen. Vaikka osa äideistä olikin tyytymättömiä moneen huostaanottoon liittyvään asiaan ja osa piti itse huostaanottoakin vääränä ratkaisuna, suurin osa kuitenkin piti suhdetta lapsen sijoituspaikkaan, sijaisvanhempiin tai laitoksen henkilökuntaan hyvänä ja toimivana. Joitakin epäkohtia ehkä oli, mutta pääpiirteissään sijoituspaikka ja äidit olivat samoilla linjoilla kasvatusasioissa ja tulivat toimeen. Äidit kokivat, että heitä arvostetaan ja heidän näkemyksensä ja toiveensa huomioidaan sijoituspaikassa:

”Kyllä mä koen semmosta luottamusta, koen, että ne siellä arvostivat minua kuitenkin äitinä ja antoivat sellasen vaikutelman, että he ovat asiantuntijoita ja he tekevät kaikkensa lapsen eteen ja lapsen ja perheen välien säilyttämiseksi. Että ei oikeastaan siitä ole mitään huonoa sanottavaa” (Eeva).

”Sijaisperheeseen on tosi hyvät välit. Kaikista on pystytty sopimaan ja neuvottelemaan ja puhumaan” (Marika).

Myös lapsen tapaamiset oli suurin osa äideistä saanut sovittua mielensä mukaisiksi sijoituspaikkojen kanssa. Kaikki eivät kuitenkaan kokeneet sijaispaikkaa onnistuneeksi valinnaksi. Venlan kokemus oli että sijaisvanhemmat eivät kasvata hänen lastaan kuten hän haluaisi:

” Itse asiassa se on ihan hirvee paikka! (naurahtaa -sr) Ja ihan hirvee perhe, että me ei tulla ollenkaan toimeen keskenämme. - - - Eikä tällä hetkellä niinku edes ne sijaisperheen vanhemmat puhu mulle.

- - - Mä oon koittanu puhuu niille näitä asioita, että miten mä haluaisin, että mun lasta kasvatettais. Ja mä tiedän, että sijaisperheen pitäis olla sillä lailla, että siellä on samanlainen arvomaailma kuin siinä lähtöperheessä. Niin mun tapauksessa tää ei oo toteutunut” (Venla).

Haastatteluissa mainittuja epäkohtia sijoituspaikkaan liittyen oli edellä esittämäni Venlan erilaiseen arvomaailmaan liittyvän näkemyksen lisäksi muun muassa joustamattomuus äidin ja lapsen tapaamisiin liittyen ja eriarvoinen kohtelu sijaisperheen biologisiin lapsiin verrattuna. Liisa kertoi esimerkin, miten hän koki lastaan kohdeltavan eriarvoisesti:

”Että kun ruokapöydässä istutaan, ni heidän oma poika, sehän on kuin pieni sika! Se ei osaa niinku käyttäytyä ruokapöydässäkään, ei ollenkaan! Ni sit jos minun poika tai se toinen sijaispoika jotakin sattuu tekemään, vaikka vahingossakin, niin herran jestas, kun ne, kauhee huuto! Niitä niinku komennetaan, näitä sijaislapsia, mutta sitten omaa poikaa ei! Sen mä oon huomannu kyllä.” (Liisa).

Osa äideistä koki sijoituspaikan suhtautumisen äitiä syyllistävänä, ja etteivät sijaisvanhemmat kestä palautetta äidiltä:

He (sijaisperhe -sr) ei niinku nää sitä mun näkökulmaa millään tavalla. Että he on sanonu, että he HYVÄÄ HYVYYTTÄÄN tekee KAIKEN mun lapsen

parhaaks, ja miten mä KEHTAAN niinku heitä kritisoida, kun ”sä ITSE et oo omasta lapsestas pystyny huolehtimaan!”. - - - Että siinä ei niinku todellisessa elämässä oikein löydy sitä empaattisuutta” (Katja).

Suurin osa haastattelemistani äideistä näki lapsen kannalta tärkeänä sen, että äiti ja sijoituspaikan ihmiset tulevat keskenään toimeen, ja että yhteistyö sijaista paikan kanssa toimii:

”Mä en oo omaa tuskaani siirtäny niinku heihin - - - Enkä mä oo halunnu siis vaikeuttaa Kimin sopeutumista sinne, enkä oo katkera enkä kateellinen. Oon aatellu vaan sillee, että mitä paremmin me tullaan juttuun, ni sitä parempi Kimin on olla siellä” (Mira).

6.4 Tapaamiset

Suurin osa äideistä kertoi tapaavansa lapsia kotonaan, osalla heistä lapsi käy kotona ja äiti myös välillä vierailee sijoituspaikassa. Kolme äitiä kertoi tapaavansa lastaan muualla kuin kotona. Lapset menevät yleensä äidin luo, kotiin, viikonlopuksi ja lomilla pidemmiksi ajoiksi. Yleisin tapaamistiheys, kuuden äidin kohdalla, oli noin kerran kuussa. Tapaamistiheys riippui paljon siitä, kuinka kauas lapsi on sijoitettuna ja myös siitä, tapaako lapsi säännöllisesti myös toisaalla asuvaa toista vanhempaansa. Kahden äidin kohdalla kodin ja sijoituspaikan välimatka oli niin suuri, että tapaamiset olivat suhteellisen harvoin, vain muutamia kertoja vuodessa. Myös sijoitetun nuoren oma käytös vaikuttaa välillä tapaamistiheyteen; jotkut äidit mainitsivat, että mikäli nuori oli esimerkiksi rikkonut laitoksen sääntöjä tai kotilomilla jäänyt kiinni alkoholinkäytöstä, saattoi laitos määrätä nuoren lomakieltoon ja evätä nuoren pääsyn kotilomalle. Näissä tilanteissa äidit kokivatkin ristiriitaisia tunteita:

”Oon mä joskus, jos se on pahemmin lipsunut säännöistä, silloinhan mun on pakko ottaa yhteyttä siihen sijaiskotiin. Sitten se menettää lomaa. Mutta tässä on se ristiriita, että sit jos jotain, jos se on vähän juonut, niin en mä sitten oo ottanut yhteyttä, koska en minäkään halua, että se lapsi menettää lomaa. Että se on just tämmönen vähän ristiriitainen” (Veera).

Suurin osa äideistä mainitsi, että haluaisi nähdä lastaan useammin ja pidempiä aikoja kerrallaan. Osa oli esittänyt toiveita tapaamisiin liittyen, esimerkiksi tapaamistiheyteen ja siihen että lapsi pääsisi kotilomille, jos alkuun tapaamiset oli sovittu vain sijoituspaikkaan. Useimman kohdalla toiveet olivat jonkin ajan kuluttua huostaanotosta toteutettukin. Äitien puheessa kotilomat olivat ”normaalia lapsiperheen elämää”. He kokivat tapaamiset itsessään juhlahetkiksi, tapaamisille ja kotilomille ei kukaan yleensä järjestänyt mitään kovin erityistä tekemistä. Äidit pikemminkin toivat esille normaalin arjen tärkeyden. Äidit ymmärsivät lasten haluavan esimerkiksi tavata myös ystäviään kotilomillaan, vaikka äidit mieluusti olisivatkin viettäneet koko kotiloman lapsen kanssa:

”Ei mitään Esko Ahon ”laatuaikaa”!, eikä tämmöstä, minusta ne on ihan hölynpölyä - - - Minusta lapselle riittää hirveen hyvin se, että se saa olla kotona.” (Eeva).

” - - -Luetaan, pelataan, vuokrataan videoita - - - ja mejän omaisia ja kavereita oon vieny tapaamaan, vaikka se ois lyhyenki aikaa. - - - Vaikka mä haluaisin olla ite sen kanssa koko ajan [naurahtaa –sr], mutta mä tiedän, miten tärkeitä ne on Jonille ne kaverit. - - - Musta tuntuu, että molemmat sitten taas niinku lataa akkuja sitten seuraavaa kuukautta ja seuraavaa tapaamista varten. - - - Meillä on tosi, TOSI hienoja ne tapaamiset! Että ne on ihan elintärkeitä.” (Marika).

”Se menee hyvin pitkälti Lotan ehdoilla. Että...jos on huono sää, ollaan sisällä, piirretään tai katsotaan videoita. - - - Ja sitten kierretään leikkihuoneita. Se on sitä.” (Hanna).

Sijoitettujen nuorten äidit toivat esille kotilomiin liittyen myös pelkoja ja huolia:

”On se ehkä vieläkin sellasta niinku vähän jännittämistä, kun hän lähtee käymään siellä kaupungissa. Että kyllä sitä aina mieltii, että tuleeks hän takaisin silloin, kun sovittiin.” (Terhi).

6.5 Äidin suhde lapseen

Suurin osa kouluikäisten sijoitettujen lasten äideistä oli sitä mieltä, ettei suhde lapseen ollut muuttunut sijoituksen myötä ainakaan huonompaan suuntaan. Moni nuoren, 11-17 – vuotiaan, äiti sanoi suhteen päinvastoin parantuneen sijoituksen myötä. Joidenkin mielestä välimatka on tehnyt äiti-lapsi –suhteelle hyvää. Kun tavataan suhteellisen harvoin ja lyhyitä aikoja kerrallaan, ei riitoja ehdi syntyä, eikä kumpikaan toisaalta halua käyttää yhdessäoloaika riitelyyn.

”Toi välimatka on tehny kummallekin hyvää, ainakin se on mulle tehny hyvää. Just kun miettii niin... ne riidat meni jotenkin niin älyttömiks, että en mäkään osannu suhtautua yhtään, niinku aikuisen tavoin, että hirveesti provosoiduin kaikesta, mitä Julia teki. Että se on kyllä auttanu, toi välimatka. - - - Ehkä sekin vaikuttaa, että viikonloppu on lyhyt aika, että ei ehdi tulla niitä siivoamisesta riitelyitä ja näitä. - - - Että tällä hetkellä varmaan on hyvä se suhde.” (Terhi).

Nuoren sijoitukseen oli yleensä päädytty, kun äiti koki, ettei hänellä ole enää keinoja selvittää vanhempansa nuorelle. Sijoituksen jälkeen monen nuoren äiti koki, että on nyt itse varmempi ja vahvempi äitinä kuin ennen sijoitusta. Nuorten sijoitukset pääosin johtuivat haastattelemieni äitien kohdalla nuoren omasta käyttäytymisestä, kuten päihteiden käytöstä ja/tai itsetuhoisuudesta. Haastatellut äidit kokivat saavansa sijoituspaikalta - joka yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikkien nuorten kohdalla oli laitos tai perhekoti – tukea ja neuvoja omaan vanhemmuuteensa:

”Musta on kiva, kun ne kuuntelee muakin siellä ne ohjaajat, kysyy, mitä mä haluan, ja, se on musta tärkeätä. - - - Mä sitten aina niille[nuorisokodin ohjaajille] sanon, että ne aina kyselee siitä, että miten meillä menee, niinku miten nyt on mennyt viikonloput, ja sillee. Ja sitten jos tulee kauheen hankalaa, ni mä soitan ja kysyn, että mitä pitää tehdä. Että pysyy kyselemään niiltä. - - - Nehän on ammatti-ihmisiä, ni ne osaa paremmin käsitellä näitä asioita kuin minä” (Tuula).

Kaikkien äitien, mutta erityisesti nuorempina sijoitettujen lasten äitien puheessa tuli esille haikeuden ja surun kokemus siitä, etteivät äidit voi olla mukana lapsen arjessa täysipainoisesti:

”Että kun ei saa olla niinku arkipäivässä läsnä. Ja kaikissa niissä kouluasioissa ja harrastusasioissa se päätävävalta tavallaan siirtyy jollekin toiselle. Sillä tavalla tuntuu, että joutuu luopumaan jostakin sellasesta oikeudesta, mikä kuuluis mulle” (Mira).

6.6 Häpeän peitto ja muita tunteita

”Mun mielestä siis lapsen kuolemakin ois ollu helpompi! Että mun lapsi ois kuollu. Kuin se, että joutuis elämään semmosen suunnattoman häpeän kanssa, kuin nyt mä joudun elämään. - - - Niin, se häpeän peitto, ja sen häpeän semmonen verho tai kaapu, on niin painava ja raskas, että mä en niinku jaksa kannatella sitä niin paljo, niinku jokaisessa arkisessa kanssakäymisessä jokaisen ihmisen kanssa. Että mä haluan niinku, tavallaan vaikka mulla ois aika hyvä ja syvällinenkin kohtaaminen jonkun ihmisen kanssa, ni mä en halua niinku jokaikisessä kohtaamisessa käydä sitä asiaa läpi.” (Katja).

”Se sellanen syyllisyyden verkko on niin hirveä ja sitten siinä hämärtyy ne rajat sille, että mikä on tervettä syyllisyyttä ja milloin se menee niinku yli.” (Marika)

Kaikissa haastatteluissa näkyi, että lapsen huostaanottoon liittyy paljon erilaisia tunteita, laidasta laitaan. Vahvimmin kaikki haastatellut äidit toivat puheessaan esiin surun, ikävän, häpeän ja pettymyksen. Useissa aiemmissa tutkimuksissa (esim. Nousiainen 2004, Granfelt 1998, Clumpus 1996) on nostettu esiin syyllisyys ja häpeä ”erilaisen äitiyden” keskeisinä tunteina. Niitä kutsutaan *moraalitunteiksi*, jotka liittyvät moraalisia kysymyksiä sisältäviin asioihin (mm. Nousiainen, 2004). Äiti halutaan nähdä tietynlaisen hyvänä, ja Nousiaisen mukaan äidit siksi joutuvat selittelemään ja puolustamaan tekemisiään (Nousiainen 2004, 155). Myös Clumpusin haastatteleminen, lapsistaan erillään asuvien (*non-custodial mothers*)

äitien kohdalla *suru, häpeä, masennus* ja *murhe* olivat vahvasti esiin tulleita tuntemuksia liittyen vertailuun sosiaalisiin normeihin ja ”tavallisiin”, lastensa kanssa asuviin äiteihin (Clumpus 1996). Lapsestaan erillään asuvat äidit tuntevat syyllisyyttä siitä, etteivät asu lapsen kanssa. Nousiaisen (2004) mukaan syyllisyyden tunne aiheutuu sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ja sitä ruokkivat erilaiset uskomukset äitiydestä.

Surua haastatelluissa äideissä herätti se, että sijoitukseen oli ylipäänsä päädytty ja he sen myötä joutuvat tottumaan erilaiseen äitinä olemiseen. Moni äiti myös kertoi ikävöivänsä lastaan paljon. Lapsen poismuuton myötä lapsiperheen arki muuttui, monen kohdalla yksinelävän aikuisen arjeksi. Pettymystä ja epäonnistumisen tunteita tuotti paitsi kokemus epäonnistumisesta äidin tehtävässä, myös pettymys lapsen käytökseen. Näiden myös lapseen pettyneiden äitien tilanteissa oli kyse heidän lastensa, teini-ikäisten nuorten, omista käyttäytymisongelmista. Näiden sijoitettujen nuortenkin äidit kokivat epäonnistumista myös vanhempana. Pettymys siitä, ettei pärjää rajojen asettajana ja vanhempana oman lapsensa kanssa, oli kova. Kokemus epäonnistumisesta oman elämän hallinnassa ja sitä kautta epäonnistumisesta äitinä ruokki häpeää.

”Kyllä siinä oli kauheen pettyny itteensä ja sitten siihen lapseen kanssa. Kun, ajatteli kuitenkin ite mielessään, että sillä oli hyvä koti ja hyvä lapsuus, että, minkä takia. Mutta sitten sitä mielti ite, että mitä minä nyt oon tehny väärin, ja. Mä oon ollu yksinhuoltaja ja mä oon tehny vuorotyötä, ja, voi, voi, se on joutunu olemaan liian paljon yksin, ja kaikkee tämmöstä. Että kyllähän se niinkun, hirvee pettymys sitten... Ja kauhee suru. 8 Vuotta me asuttiin kahestaan, että oli hirveen omituista yhtäkkiä olla yksinään. Se oli siinä alkuvaiheessa tietenkkin, olin mä kauheen vihanenkin. Että kun se keksi kauheesti kaikennäkösiä tempauksia ja huolta ja surua ja murhetta tuottanu, ja viis veisas siitä, (naurahtaa -sr) että on huolissaan...” (Terhi).

Syyllisyyden tunteesta on vaikea päästä eroon. Nousiaisen (2004) mukaan syyllisyydestä eroon pääsemisessä auttaa, jos on pystynyt vakuuttamaan itsensä siitä, että on tehnyt oikean ratkaisun sekä itsensä että lapsensa kannalta. Syyllisyyden tunteesta voi Nousiaisen mukaan vapautua, mikäli voi jotenkin hyvittää vääräksi kokemansa teon. (Nousiainen 2004, 164).

6.6.1 ”Ooksmä kauheen huono äiti...”

Häpeän tunne ja leimautuminen vaikuttivat tulevan aineistossani esille keskeisesti silloin, kun äidit puhuivat muiden ihmisten suhtautumisesta itseensä ja omasta suhtautumisesta muihin huostaanoton jälkeen. Lapsen huostaanotosta ei mielellään kerrottu ihmisille.

”Aika rajallisesti on ihmisiä, keiden kanssa haluaa keskustella, tai ylipäänsä sanoa, että (lapsi on otettu huostaan). Kyllä mä puhun mun lapsesta, mutta en mä sano, niinku että...” (Riina).

Omasta asennoitumisesta muihin sekä kokemuksista muiden asenteesta kerrottiin sekä positiivisia että negatiivisia kokemuksia. Osassa haastatteluja äidit puhuivat siitä, miten läheisverkosto oli pienentynyt lapsen huostaanoton jälkeen, ystäviä oli kaikonnut ympäriltä ja ihmisten koettiin suhtautuvan ymmärtämättömästi. Muutama äiti kertoi, että lähisukulaiset eivät yllättäen olleetkaan ymmärtäneet tapahtunutta ja olivat hylänneet. Hyväkin ystävyys oli joidenkin kohdalla joutunut puntariin huostaanottokokemuksen myötä.

Myös aiemmissa tutkimuksissa on käsitelty syitä leimautumiseen. Nousiaisen (1999) mukaan äitimyytin antama kuva empaattisesta, omat tarpeensa unohtavasta ja lapsen kehityksen kannalta elintärkeästä ihmisestä elää yhä vahvana länsimaisessa kulttuurissa ja pitää yllä käsitystä siitä, että äidin kuuluu elää yhdessä lapsensa kanssa. Tällöin nainen, joka ei asu lapsensa kanssa, tulee herkästi leimatuksi ”huonoksi äidiksi”. Nousiainen toteaa leimautumisen olevan ristiriitainen kokemus, koska hänen tutkimuksessaan naiset eivät itse kokeneet olevansa huonoja äitejä. Sama näkyi myös minun tutkimuksessani; äidit kyllä kertoivat pohtineensa paljon sitä, että ovatko he nyt huonoja äitejä ja kokeneensa syyllisyyden tunteita, mutta kukaan ei varsinaisesti sanonut kokevansa itseään huonoksi äidiksi. Tuula kuitenkin kertoo tarvinneensa ulkopuolisen vahvistuksen uskoakseen olevansa hyvä äiti:

”Silloin ensimmäisen [avohuollollisen -sr] sijoituksen aikaan tuli itelle se, että oonks mä kauheen huono äiti, etten pysty mihinkään. Semmonen. Mutta loppujen lopuks, nyt ei oo ollu, etten mä sitten ookaan niin huono äiti! (nauraa), loppujen lopuks. Semmosta sattuu, etten oo ainut. - - - Kun kävi

tämmösiä vanhemmuuskursseja ja sai sitä tukea, ni kyllä mä nyt huomaan, että mä oon hyvä äiti. Että mä niinku pärjään lapseni kanssa. Vaikka ei niinku ookaan sitä normaalia ja pelottaa ja sillä lailla, mutta kumminki.”
(Tuula)

Nousiainen toteaa, että tunne leimattuna olemisesta on kuitenkin vahva ja aiheuttaa muun muassa sen, että lapsen asumisesta muualla ei puhuta. Myös Nousiaisen tutkimuksen naisilla oli katkennut hyviäkin ihmissuhteita, ja sen koettiin johtuvan nimenomaa siitä, että oli tullut leimatuksi huonoksi äidiksi (Nousiainen 1999, 32).

Yleisesti ottaen haastateltujen kokemus kuitenkin kertoi, että hyvät ystävät olivat pysyneet rinnalla eikä leimaamista ja hyljeksintää muidenkaan ihmisten taholta oltu koettu. Kiitollisuus hyvien ystävien ja läheisten tuesta kuului monen äidin puheesta heidän kertoessaan muiden suhtautumisesta itseensä. Osan lähipiiri ei ollut muuttunut lainkaan huostaanoton jälkeen, eikä negatiivisia kokemuksia muiden suhtautumisesta mainittu.

”Mä en kyllä muista siis negatiivisia asenteita ollenkaan. Että, Julia on saanu ite valita, että onks se kertonu kavereillensä sen, ja kyllä mäkin oon aika suoraan kertonu ihmisille sen. Sukulaiset nyt tietenkä tietää, ja. Ei kyllä oo negatiivista suhtautumista ollu. Ei oo sanottu ainakaan suoraan! [naurahtaa –sr]” (Tea).

Vertaistuen merkitys nousi myös syyllisyyskysymyksen kohdalla esille. Tieto siitä, että on muitakin äitejä, joiden lapsi on otettu huostaan, oli monen kohdalla vähentänyt syyllisyyden tunteita ja auttanut siinä, ettei äiti kokenut olevansa ”huono äiti”. Asia tuli haastatteluissa esille myös niin päin, että äidit olisivat toivoneet vertaistukea juuri siinä toivossa, että se olisi vähentänyt syyllisyyden ja leimautumisen tunnetta.

6.6.2 ”Mehän ei olla sillain tyypillinen huostaanottotapaus”

Huostaanotto on vahvoja mielikuvia herättävä sana ja ihmisillä on siihen liittyen paljon ennakkokäsityksiä. Äitien haastatteluissa tuli esille lapsen huostaanottoon ja sijaishuollossa elämiseen liittyen äitien tapoja käsitellä asian herättämiä tunteita, uskomuksia muiden

ihmisten käsityksistä liittyen heihin, huostaanotetun lapsen äiteihin, sekä omia ennakkokäsityksiä ja niiden suhteuttamista omaan tilanteeseen. Oli mielenkiintoista huomata, miten stereotypiat siitä, millainen on ”tyypillinen lastensuojelun asiakastapaus”, elävät lastensuojelun kanssa tekemisissä olevienkin äitien mielikuvissa, ja miten äidit halusivat erottaa itsensä ”tyypillisestä lastensuojelun asiakkaasta”. Haastateltujen puheista kävi ilmi, että tyypillisenä huostaanottotapauksena pidetään vanhemman/vanhempien päihteiden käytön ja vakavan lapsen heitteillejätön takia tapahtunutta huostaanottoa. Kun oma lapsi sitten on otettu huostaan, joutuu äiti kohtaamaan näitä omia ennakkokäsityksiään ja toisaalta myös toisten ihmisten ennakkoluuloja. Pohdinkin, voisiko yksi syy oman tilanteen erilaisuuden, stereotypiasta poikkeamisen korostamiseen, olla myös se, että tätä kautta omia surun ja häpeän tunteita on ehkä helpompi käsitellä. Myös leimautumisen pelko on ehkä suuri.

”Mä koen olevani itse kuitenkin aivan erilainen biologinen äiti. Siinä asemassa, että jos mä oisin ITSE ollut ns. kykenemätön hoitamaan lapseni, jos itse oisin narkkari, jonka kaks vuotias lapsi viedään pois, se on ihan erilainen se. Ja siinä varmaan sillä äidillä on vielä enemmän itsesyytöksiä ja tämmösiä. Ja kumminkin mä toivon, oon mä parhaani mukaan koittanu niinku, AUTTAA sitä lasta.” (Veera).

Toisaalta muutama äideistä mainitsi joutuneensa mielestään epäasiallisesti kohdelluksi sosiaalityöntekijän taholta ja koki ehkä siksi tarvetta selittää asiakkuuttaan ja tehdä eroa ”hänen tapauksensa” ja ”muiden tapausten” välille. Muutama äiti kertoi kokeneensa nöyryyttävänä, loukkaavana ja epäasiallisena, kun sosiaalityöntekijät olivat kysyneet heidän alkoholinkäytöstään tai ihmissuhteistaan. Osa kertoi tuhtuneesti siitä, miten heistä oli näihin asioihin liittyen myös kirjattu, heidän mukaansa virheellisiä tietoja, asiakasdokumentteihin:

”Mut on niinku niin kauan niputettu sellaseen joukkoon: huostaan otettujen lasten vanhemmat. Eikä mua oo nähty, eikä mun lasta oo nähty niinku yksilöinä...Että kaikki niputetaan; sä oot toi huumeitten käyttäjä, ”sä oot toi alkoholisti, sä oot toi mielenterveysongelmainen”. Sit kun mulle on sovitettu myöskin alkoholistin ja huumeidenkäyttäjän viittaa harteille, jota mä en todellakaan oo! - - - Tai jotain kysytty, että ”käytätsä huumeita?” En

todellakaan! - - - Ja mä en edes polta tupakkaa, en oo ikinä polttanu. Ja tavallaan niinku koska sä oot epäonnistunu, ni sä oot sitten joka tavalla, joka muotoa epäonnistunu! Että tottakai sussa on nää kaikki!” (Riina).

”Ja kun mehän ei olla sillain tyypillinen huostaanottotapaus, että meillä olis niinku, mä en käytä päihkeitä, oon absolutisti mä en käytä tupakkaa en huumeita, en mitään. Mä en vaihtele miehiä, vaikka sosiaalityö on kirjottanu moneen paperiin, että mullahan oli valtava määrä niissä papereissa miehiä! Että mä jouduin oikeudessa todistaan sitten näitä miessuhteita, mä en löytäny kyllä yhtään! (naurahtaa -sr)” (Lea).

Myös *katkeruus* liittyi joidenkin äitien lapsen huostaanottokokemukseen, nimenomaa niiden äitien, jotka kokivat tulleen väärinkohdelluiksi sosiaalityöntekijöiden taholta. Katkeruutta koettiin esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden käyttäytymistä asiakassuhteen hoitamisen epäkohtia kohtaan sekä siitä, että oli käytetty äidin mielestä liian vähän avoimuuslollisia tukitoimia.

6.7 Kokemuksen työstäminen

Sit miettii, että miks juuri mun lapsi?! Kyllä meillä niinku, periaatteessa meillä oli kaikki ihan ok, kaikki oli hyvin, mutta... Se tuntui kohtuuttomalta.”
(Veera)

Veeran kysymys kiteyttää uskoakseni kaikkien haastateltujen äitien ajatuksia ja tunteja. Kysymys ilmentää myös tunteiden kirjoa, joka huostaanotetun lapsen äiti kokee, surua, pettymystä, ikävää, katkeruuttakin. Huostaanottokokemusten erilaisuus näkyi myös siinä, miten äidit puhuivat kokemusten ja tunteiden läpikäymisestäään. Osa oli selvästi miettinyt paljon sitä, miksi näin kävi ja tehnyt työtä, jotta voisi ymmärtää ja hyväksyä tilanteen ja sopeutua elämään sen mukaisesti. Äitien oli vaikea nimetä asioita, mitkä olisivat auttaneet asian prosessoinnissa ja lapsen huostaanottoon sopeutumisessa. Ajan kulumisen ja usko siihen, että on toiminut lapsen kannalta oikealla tavalla, tulivat äitien puheissa esille heidän pohiessaan selviytymistään ja sopeutumistaan.

”Se on varmaan se aika kun on auttanut. Ja just se, että on yrittänyt niinku kauheesti ite uskoo, että on kuitenkin toiminu oikein, että tää huostaanotto oli hyvä ratkaisu, ja nyt eletään tän mukaan, ja. Onhan sekin tietenkin vaikuttanut, että omassa elämässä on paljon muutakin tullu ajateltavaa, että parisuhde ja lapsi, tämmöstä, että... Sekin on vaikuttanut kyllä. Jos oisin yksinään vieläkin edelleen, ni ois ollu paljon enemmänkin ikävä, ja... Että aikakin varmaan auttaa. Ja totta kai sekin, että näkee, että se muutos tapahtuu, että ollaan sinnepäin menossa kuin pitikin. Eikä asiat oo menny huonompaan suuntaan ainakaan.” (Tea).

Myös usko siihen, että lapsella on hyvä olla sijaispaikassa, auttoi äitiä omassa huostaanoton aiheuttamassa surutyössä. Jotkut äidit mainitsivat myös oman elämänsä muiden muutosten vaikuttaneen positiivisesti. Uusi elämänkumppani, muut lapset, oman elämänhallinnan selkiytyminen olivat asioita, joista äidit kokivat saavansa iloa ja voimia.

6.8 Sopeutajat ja vastaanastelijat

Lapsen huostaanotto on vanhemmille kriisi. Kriisin eteneminen ja työstäminen on yksilökohtaista. Se voi noudattaa klassisia kriisin vaiheita (ks. Rutter, 1990) tai kuten Laurila (2003) kirjoittaa, voi suru lapsen menetyksestä olla koko ajan läsnä. Tällöin elää myös toivo lapsen palauttamisesta kotiin.

Äitien kertomuksista kävi ilmi, että selkeästi yhteisymmärryksessä tehty huostaanotto ja sen myötä sijoitus olivat kokonaisuudessaan äidin mielestä onnistuneempia kuin vastentahtoisesti tehty huostaanotto ja sijoitus. Onnistuneisuudella tarkoitan sitä, että suurimmalla osalla niistä äideistä, jotka itse olivat hakeneet apua, oli heidän mukaansa suhteellisen hyvät suhteet sijaispaikkaan ja sosiaaliviranomaisiin. He kokivat saavansa tukea sijaispaikasta myös omaan vanhemmuuteensa ja he vaikuttivat sopeutuneen etävanhemmuuteen paremmin kuin taas ne, jotka selkeästi vastustivat huostaanottoa tai kokivat tullessa painostetuiksi siihen. Myös sijoituspaikalla näyttäisi aineistoni perusteella olevan jonkin verran merkitystä sopeutumiseen; laitoksiin sijoitettujen lasten äidit vaikuttivat sopeutuneemmilta tilanteeseen kuin perhehoitoon sijoitettujen. Kaikkien kohdalla tämä jako ei kuitenkaan pitänyt paikkaansa. Tyytyväisyys lapsen sijoituspaikkaan

ja tunne siitä, että lapsi on turvassa ja voi hyvin tuntui olevan tärkeä tekijä siinä, että äiti kykeni sopeutumaan lapsesta erillään asumiseen ja etä-äitiyteen. Huostaanotosta ja lapsen kanssa erillään asumisesta selviytymisen kannalta näkisin Nousiaisen (1999) tapaan ratkaisevaa olevan miten, hyvin äiti pystyy hyväksymään vallitsevan olotilan, ja näkeekö äiti ratkaisun lapsen kannalta oikeaksi.

Suurin osa haastattelemistani äideistä kertoi, että oli ajan kuluessa sopeutunut tilanteeseen, että lapsi asuu muualla. Muutama äideistä piti lapsen muualla asumista helpottavanakin asiana. Nämä äidit miettivät pelonsekaisin tuntein sitä mahdollisuutta, että lapsi palaisi vielä ennen täysi-ikäistymistään äidin luo asumaan. Näistä pelontunteistaan äidit kokivat myös syyllisyyttä. Joillekin äideille lapsen sijoittaminen muualle oli siis osoittautunut myös heille itselleen hyväksi ratkaisuksi. Nämä äidit olivat sopeutuneet hyvin etä-äitiyteen.

”Mä en tiedä, onks se itsekästä, mutta en mä toisaalta sitä [lasta -sr] niinku kaipaa. Me ollaan kuitenkin melkein päivittäin tietokoneella yhteydessä”
(Reija).

”Tietysti oisi hirveen kiva, jos pärjäis lapsen kanssa, ettei tarvis sitä menettää sillä tavalla. Mutta sitten vaan on sopeuduttava tähän tilanteeseen. Loppujen lopuks tää on auttanu meitä hirveen paljon.” (Tuula)

Suurin osa haastattelemistani äideistä koki, ainakin kun jonkin verran aikaa huostaanotosta oli kulunut, hyväksyneensä lapsen sijoituksen. Osa oli haastatteluhetkellä kuitenkin sitä mieltä, että huostaanotto oli väärä ratkaisu viranomaisten taholta. Se, ettei äiti ole missään vaiheessa hyväksynyt huostaanottoa ja lapsen sijoitusta kodin ulkopuolelle, on vaikeuttanut äidin suhdetta sijoituspaikkaan ja sosiaaliviranomaisiin. Äitien kertoman mukaan tällöin tilanne vaikuttaa myös lapseen, hänen suhteeseensa ja sopeutumiseensa sijaiskotiin. Näistä äideistä jotkut olivat sitä mieltä, että he eivät tule kuulluiksi lapsensa asioissa, ja että viranomaiset käyttävät valtaansa väärin. Näistä tapauksista suurimmassa osassa koko lastensuojeluasiakkuus oli jo lähtökohtaisesti äidin mielestä epäonnistunut. Onnistuneen sijoituksen yhtenä lähtökohtana näyttäisikin siis olevan se, miten äidit kokevat tullessa kuulluiksi ja ymmärretyiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden taholta.

”Oisin toivonu kyllä, että olisivat jollakin tavalla, jotakin tukitoimia ensin, ennen tätä huostaanottoa. - - - Ei niinku mitenkään perusteltu sitä, että miksi [huostaanotto -sr]. - - - Kylmästi sanottiin yhtäkkiä, että me ollaan hoitamassa tätä asiaa, että etitään Jarkolle [lapsi -sr] uutta perhettä! Eikä mitään kysyty, ei minkäänkokoista neuvottelua!” (Päivi).

Äidit, jotka eivät hyväksyneet huostaanottoa, kokivat, että huostaanoton sijaan olisi pitänyt käyttää avohuollollisia tukitoimia laajemmin, kuin mitä heidän tapauksessaan oli käytetty. Näiden äitien mukaan heidän toiveitaan ei kuunneltu ja he tunsivat itsensä voimattomiksi lastensuojelun vallankäytön alla. Heidän kokemuksessaan sosiaalityöntekijän valta näyttäytyi rajattomana ja sitä vastaan ei pystynyt taistelemaan.

”Se on rajaton kuitenkin se sosiaalityöntekijän valta, että hän voi kyllä sitten tehdä halutessaan minkälaisia päätöksiä vaan. Ja se olis hirvu tärkeätä, että sosiaalityöntekijä kokis niinku vastuuta, inhimillistä vastuuta. Hän kuitenkin tekee ihmisen koko elämän, tai eliniän, vaikuttavia päätöksiä ja ratkaisuja.”
(Meeri)

Aineiston perusteella olen tehnyt jonkinlaista jakoa kahteen erilaiseen tyyppiin, *sopeutujiin* ja *vastaan taistelijoihin*. Mielestäni tämä jako tulee esille haastateltujen äitien kertomuksissa kauttaaltaan. Kahtia jakaminen ei kuitenkaan ole ihan yksiselitteistä ja selkeää, sillä osa haastatelluista äideistä oli jonkinasteisesti hyväksynyt huostaanoton, ja ymmärsi miksi se oli tehty, mutta ei hyväksynyt kaikkia siihen liittyneitä menettelyjä. Osa halusi nyt myöhemmin määrätietoisesti muutosta tilanteeseen, esimerkiksi hakemalla huostaanoton purkua tai toivomalla, että lapsi sijoitettaisiin toiseen sijaiskotiin.

”En mä missään tapauksessa ole hyväksynyt sitä [huostaanottoa ja sijoitusta -sr] ja mä taistelen viimiseen oljenkorteen asti siitä, että se niinku loppus. Ja kun lapsi sais niinku jollakin tavalla elää niinku – vaikka se ei ikinä palais kotiin -, mutta mä haluisin sille paremman, elämän, tavallaan tulevaisuuden. Ja sillei, että sitä oikeesti autettais, koska sitä ei oo viä autettu, sitä mun lasta - - - Se sijaisperhe ei kykene sitä auttamaan. Ja musta sen tiedon kanssa eläminen joka päivä on aika kauheeta.” (Katja).

Ajattelen kuitenkin, että ne äidit, jotka kokivat huostaanoton olleen silloisessa tilanteessa oikea ratkaisu, kuuluvat huostaanottoon sopeutujien ryhmään. *Sopeutujiksi* tulkitseen äidit, jotka kokivat huostaanoton olleen oikea ratkaisu sekä itsensä että lapsen kannalta silloisessa tilanteessa.

Sopeutujat ovat löytäneet paikkansa äitinä uudenaikaisessa tilanteessa, lapsen asuessa muualla. He kertoivat suhteen lapseen säilyneen yhtä hyvänä tai parantuneen huostaanoton myötä, tapaamisia on riittävän usein ja yhteistyö sijoituspaikan kanssa toimii. Sopeutujaäidit olivat löytäneet ja saaneet elämäänsä jotakin uutta huostaanoton jälkeen, jotakin, minkä he itse arvelivat myös auttaneen sopeutumisessa lapsen muualla asumiseen. Tällaisia uusia asioita olivat esimerkiksi uusi parisuhde ja/tai lapsi.

Sopeutujista osa puhui siitä, että on miettinyt huostaanoton purun hakemista, osa oli prosessin jo käynnistänytkin. Nämä alun perin huostaanoton hyväksyneet äidit ajattelivat taistelevansa nyt, jonkin ajan kuluttua, ”normaalin” äitiyden takaisin saamisen puolesta. He kokivat olevansa nyt valmiita huostaanoton purkuun ja korostivat sitä tärkeänä ja oikeana ratkaisuna paitsi itsensä, myös lapsen kannalta. Näiden äitien ajattelen olevan *aktiivisia sopeutujia*:

”Mä en vois ikinä varmaan antaa itelleni anteeksi, jos mä en, tavallaan taistelisin siitä lapsesta - - - mutta että siinä täytyy itellä olla se taju, että milloin on oikea ajankohta [hakea huostaanoton purkua -sr]. Ja niin suuri luottamus siihen tulevaan, ja niin suuri rakkaus sitä lasta kohtaan, että ei halua, että se joutuu enää uudestaan semmoseen - - - Että pienikin epävarmuus siitä, että voi luisua siihen samaan vielä, niin mä en lähtis yrittämäänäkään sitä, mä tyytyisin kyllä siihen, koska nytkin on ihan hyvin. - - - Mutta, että me niinku kuulutaan yhteen, jos mä vaan kykenen elämään sillä tavalla, että se niinku on mahdollista.” (Marika).

”Että se just, että mä en niinku halunnukaan käynnistää sitä prosessia ennen kuin mulla oli itelläni niin varma ja vahva olo, että varmasti jaksaisin.” (Milla).

Sopeutujia näistäkin äideistä tulkinnassani tekee se, että he eivät pitäneet huonona sitäkään vaihtoehtoa, että huostaanotto jatkuisi. Sopeutujaäidit kokivat suhteen lapseen olevan vahva ja oman asemansa äitinä säilyneen ja säilyvän huostaanotosta huolimatta.

”Varmasti tiijän, että Joonaksella on siellä hyvä koti, ja se luottamus on kyllä ihan 100-prosenttinen.” (Emilia)

Vastaantaistelijoiksi tulkitsen äidit, jotka pitivät huostaanottoa aiheettomana ja kokivat tulleen väärinymmärretyiksi ja -kohdelluiksi. Vastaantaistelijat eivät hyväksyneet lapsensa huostaanottoa. Heidän kertomuksissaan koko lastensuojeluasiakkuus oli lähtenyt syystä tai toisesta huonosti liikkeelle ja tilanne vyöryi lumipallon lailla kasvaen huonommaksi. Vastaantaistelijoilla oli kokemus siitä, ettei heitä oltu kuultu eikä tuettu tarpeeksi avoimuudellisin keinoin. Vastaantaistelijat kokivat vaikeuksia yhteistyössä lapsen sijoituspaikan ja sosiaalityöntekijän kanssa. Osa äideistä kertoi, miten he olivat kokeneet sosiaalityöntekijän kohtelevan heitä loukkaavasti ottamatta heidän hätäänsä tosissaan. Vastaantaistelijat eivät nähneet minkään auttavan sopeutumaan tilanteeseen, koska kokivat tilanteen niin vääränä:

”Jos menee sellaseks, että ei siis todellakaan koe sitä oikeaksi sitä tapahtunutta, että ois tapahtunu vähän niinku oikeusmurha - - - Ehkä jos se ois niinku selitetty, mutta minullehan ei sitä kukaan niinku selittäny, ei millään tavalla, että miksi tämä on ainut vaihtoehto. Ja jos minut olis niinku saatu todella uskomaan, että minä olen todella mitätön ja huono, lapsesta ei ole mihinkään, niin... Jos semmosta olis niinku koko ajan hoettu siinä, että se olis iskostunu minuun, niin ehkä sitten olisin hyväksynytkin sen tilanteen. - - - Sosiaalityöntekijällä ei ollut mahdollisuutta tai taitoa tai halua selittää asioita. Ja sitten tota, mä olisin kyllä viimeeseen asti halunnu muita toimenpiteitä kuin tämä.” (Leena).

6.9 Odotukset tulevalta

Äitien haastatteluiden perusteella että he elävät pitkälti päivä kerrallaan mitä tulee lapsen sijaishuollossa elämiseen. Haastattelujen loppupuolella yleensä puhe kääntyy siihen, mitä äidit ajattelevat tulevaisuudessa tapahtuvan, uskovatko he huostaanoton purkautumiseen ennen kuin lapsi täyttää 18 vuotta ja lapsen vielä palaavan kotiin asumaan. Äidit olivat arvioissaan varovaisia. Tulevaisuuden ajattelemiseen tuntui liittyvän paljon ristiriitaisia ajatuksia ja tunteita sekä paljon kysymyksiä. Huostaanotettujen nuorten äidit miettivät asioita muun muassa sen kannalta, kannattaako nuoren enää vaihtaa koulua vai olisiko parasta, että hän voisi käydä ainakin peruskoulun loppuun sijoituspaikasta käsin. Nuorten äitejä mietitytti myös se, onko nuoren tilanne muuttunut tarpeeksi, vai jatkuisiko ”sama meno” kuin ennen huostaanottoa, jos nuori palaisi kotiin? Olisiko äidillä nyt eri tavalla kykyä ja voimavaroja asettaa rajoja ja selvitä nuoren kanssa?

Pienempien lasten äidit taas pohtivat huostaanoton mahdollista purkautumista lapsen sopeutumisen kannalta. Onko lapsi jo niin sopeutunut ja kotiutunut sijoituspaikkaan, ettei olisi oikein ottaa lasta takaisin biologisen äidin luo? Entä äidin omat voimat ja kyky huolehtia lapsesta, onko tilanne muuttunut tarpeeksi sen suhteen? Emilian tilanne oli haastatteluajankohtana se, että hän oli juuri hakenut huostaanoton purkua, ja prosessi oli aluillaan:

”Toinen – se ehkä vahvempi kuitenkin - puoli on se, että jos mä nyt tosiaan saisin päättää, niin Joonas tulis nyt mahdollisimman pian. Mutta sitten toinen äiti minussa ajattelee, että niin, se on vuoden vanhasta asti asunu siellä, ja se pitää niinku sitä kotina, että onko mulla enää sitä oikeutta ottaa sitä, niinku pois sieltä? - - - Ja sitten kun Joonas on enemmän semmonen isin poika [tarkoittaa sijaisperheen isää -sr] siellä. Että kyllä niinku monenlaisia ajatuksia niinku siihen Joonaksen äitiyteen liittyä, että ei se oo niin yksinkertaista kuin Henriikan [toinen, kotona asuva lapsi -sr] äitiys...”
(Emilia).

Mahdolliseen huostaanotonpurun hakemiseen kaikki äidit suhtautuivat varauksella ja ristiriitaisin tuntein. Kaikki äidit myös suhtautuivat epäilevästi siihen, olisiko heidän enää

mahdollista saada lasta asumaan kotiin. Lähes kaikilla äideillä oli käsitys huostaanoton purkuprosessista hyvin vaikeana, vaativana ja pitkänä prosessina:

”Että se huostaanoton purku, se on vaikeeta. Ne sanoo, että vähimmässäkin määrin se kestää vuoden! Siin on sitä kauheeta, ja lopunikäähän sitä on niin kuin suurennuslasin alla. Siin on kauheeta sitä kontrollia ja käsittelyä, puolin ja toisin, sijaisperheessä ja mun luona ja... - - - Jotenkin tuntuu siltä, että kun se päätös nyt on tehty, niin se on sitten tehty, että tyydy siihen...” (Eila).

Toisaalta usko itseän ja omaan selviytymiseen antoi rohkeutta purkuprosessiin lähtemiseen:

”Sen takia lapsi on niin pitkään tuolla [sijaisperheessä -sr] ollu, koska mä halusin itse olla 110-prosenttisen varma, ittestäni, ennen kuin edes käynnistän sitä purkamisen selvitysprosessia, että...” (Milla)

Usea äiti kuitenkin myös vaikutti tyytyväiseltä sen hetkiseen elämään, elämään etä-äitinä. Sijoituksen nähtiin tuoneen hyviä asioita lapsen elämään sekä äiti-lapsi –suhteeseen. Osa äideistä kertoi, että alustavasti oli suunniteltu, että huostaanoton purun hakemista mietitään tietyn ajan kuluttua, kuten esimerkiksi kun lapsi on saanut peruskoulun päätökseen.

”Mut pitkä aika on vielä edessä, ett jos se sit, tulee sitten ysiluokan jälkeen tänne asuun. Mut eihän siinä, iso poika...” (Reija).

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Pro gradu -tutkimuksen tekeminen osoittautui vaativammaksi prosessiksi kuin olisin etukäteen uskonut. Aihevalintani vaikutti varmasti paljon tähän kokemukseeni. Toki sosiaalityön tutkimuksessa on monesti kyse aroista ja vaikeista aiheista ja vasta omaa tutkimusta tehdessä sain siitä henkilökohtaista kokemusta. Koska kyseessä on arka ja informanteille hyvin henkilökohtainen aihe, jouduin miettimään ja harkitsemaan monia tutkimuksen toteutukseen liittyviä asioita tarkkaan. Esimerkiksi haastattelujen toteutuksen suunnitteluun käytin suhteellisen paljon aikaa. Eniten haastetta toi kuitenkin kirjoittamisprosessi: Miten kirjoittaa tarpeeksi informatiivisesti mutta kuitenkin kiinnostavasti, totuudenmukaisesti mutta samalla haastateltavaa kunnioittavasti? Ja ennen kaikkea mietitytti, osaanko tulkita haastateltujen äitien puhetta oikein ja poimia esille ne kaikkein olennaisimmat asiat haastattelujen tuottaman runsaan kokemuksevauksen keskeltä. Tutkimuksen aihe ja haastateltujen äitien tarinat ovat koskettaneet ja herättäneet minussa paljon tunteita. Ei vähiten siksi, että olen itse valmistumassa sosiaalityöntekijäksi, juuri siksi tavallaan vastapuolen edustajaksi, jolla on ollut suuri rooli, hyvässä ja/tai pahassa, näiden haastattelemini äitien ja heidän lastensa elämässä. Toivon ja uskon näiden kokemusten kuulemisen vaikuttavan henkilökohtaisemmalla tasolla ja pyrin muistamaan nämä haastattelut ja niiden herättämät ajatukset ja tunteet tehdessäni jatkossa työtä sosiaalityöntekijänä.

Haastateltujen äitiyden kokemukset lapsen huostaanottoon ja sijaishuoltoon liittyen olivat moninaisia ja monipuolisia. Koska kyse on äitien yksilöllisistä kokemuksista, on selvää, että kokemuksissa on eroavuutta. Mielestäni aineistossa on kuitenkin nähtävissä myös selkeää yhdenmukaisuutta äitien kokemuksissa ja mielipiteissä. Lastensuojelun asiakkuuteen liittyvistä tuloksista pääkohtina näen äitien tyytymättömyyden huostaanottoa edeltäneisiin avohuollon tukitoimiin. Ne koettiin riittämättömiksi ja suppeiksi. Äidit kaipasivat pitkäjänteisyyttä ja yksilöllisyyttä tukitoimiin. Sosiaalityötä moitittiin myös yhteisen linjan puuttumisesta ja sosiaalityöntekijöiden persoonakohtaisten erojen vaikuttavuudesta työhön. Työskentelyyn kaivattiin myös avoimuutta ja asiakaslähtöisyyttä. Äidit kokivat jääneensä ulkopuolisiksi ja vaille riittävää tiedottamista ja huomioimista omassa asiakkuudessaan.

Suurena ongelmana lastensuojelussa äidit kokivat myös sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuuden ja kiireen. Työpaineet ja kiire kyllä osittain ymmärrettiinkin, mutta niihin koettiin myös vedottavan liikaa. Äidit kokivat turhauttavana ja loukkaavana, että esimerkiksi lukuisista soittopyynnöistä huolimatta sosiaalityöntekijän yhteydenotto tai lupaamat asiakasasiakirjat viipyivät.

Ehkä merkittävimmäksi tulokseksi aineistoni perusteella nostaisin tuen ilmeisen puuttumisen huostaanottovaiheessa ja sen jälkeen. Haastattelujen perusteella äideille tarjottu tuki ja apu huostaanottokokemuksen läpikäymiseen oli lähes olematonta. Huostaanotto on kriisi, josta selviämiseen moni äiti olisi kipeästi kaivannut apua. Huostaanotto oli monen haastatellun kohdalla toteutettu tilanteessa, jossa äidin voimavarat syystä tai toisesta olivat jo valmiiksi hyvin vähissä ja elämässä oli monenlaisia vaikeuksia. Kun lapsi otettiin huostaan, äiti jäi yhä kamppailemaan omien vaikeuksien keskelle ja yksin selviämään huostaanoton tuomasta tuskasta. Haastatellut äidit kuvailivat voimavarojen olleen tuossa vaiheessa niin vähissä, että itsenäinen ja aktiivinen avun hakeminen itselle huostaanoton aiheuttamasta surusta ja tuskasta selviämiseksi oli mahdottomuus. Ja vaikka äidillä olisikin ollut voimia ja halua etsiä apua kriisin läpikäymiseen, ei apua ollut saatavilla. Haastatteluissa jotkut äidit vertasivat huostaanottoa kokemukseen lapsen kuolemasta. Vertaus kertoo mielestäni siitä, että he pitivät lapsen huostaanottoa yhtenä pahimmista koettelemuksista, mitä ihminen voi elämänsä aikana kokea. Tuen tarpeen selkeä määrittely, millaista tukea ja keneltä olisi kaivattu, koettiin vaikeaksi. Yleisin kokemus kuitenkin oli, että jonkinlaista tukea olisi haluttu ja kaivattu. Myös ne äidit, jotka eivät kokeneet tuentarvetta kovin suurena, olisivat pitäneet tarpeellisena mahdollisuutta ainakin kriisiapuun heti huostaanoton tapahduttua. Suurin osa oli sitä mieltä, että avunantajana olisi hyvä olla joku ulkopuolinen, ei huostaanoton toteuttanut sosiaalityöntekijä. Myös vertaistuki mainittiin tärkeänä apuna. Huostaanottokokemusten ja siihen liittyvien tunteiden läpikäymisen vertaisen kanssa ajateltiin auttavan selviytymisessä ja sopeutumisessa.

Äitiydestä puhuminen liittyi pitkälti puheeseen lapsesta. Osa koki äitiytensä muuttuneen paljon huostaanoton myötä. Nämä äidit puhuivat muun muassa kaveriäitiydestä ja toiseudesta verrattuna sijaisperheen äitiin. Kaveriäitiydestä puhuttiin vähempiarvoisena kuin ”oikea” äitiys. Äitiyskokemukseen näyttäisi aineiston perusteella vaikuttavan lapsen ikä sijoitettaessa sekä paikka, johon lapsi on sijoitettu. Mitä nuorempi lapsi oli

sijoitushetkellä, sitä herkemmin äiti koki olevansa ”toinen äiti”. Sijaisperheeseen sijoitettujen lasten äidit tunsivat epävarmuutta ja toiseutta äitiydessään enemmän kuin laitokseen tai perhekotiin sijoitettujen äidit. Suurin osa äideistä kuitenkin piti suhdetta lapseensa läheisenä, eikä kokenut asemansa äitinä vaarantuneen tai muuttuneen suuresti huostaanoton myötä. Äitien haastatteluista on nähtävissä selkeästi tiettyjä tunteita, joita liittyy äidin huostaanottokokemukseen. Nämä tunneaininnat tulivat hätkähdyttävän selkeästi esille kaikissa haastatteluissa. Äidit puhuivat häpeästä, syyllisyydestä, surusta, ikävästä ja pettymyksestä. Samoja, *moraalitunteita* (ks. Nousiainen 2004) on tullut esille myös aiemmissa tutkimuksissa (mm. Nousiainen 2004, Clumpus 1996, Jokinen 1996) äidin tunteisiin ja kokemuksiin liittyen. Suurin osa näistä tunteista on liitettävissä kaikkien äitien, ei pelkästään lapsestaan erillään asuvien, kokemuksiin.

Aineistossani oli nähtävissä useita eri suhtautumis- ja sopeutumistapoja lapsen huostaanottoon. Jonkinlaista karkeaa erottelua haastateltujen kesken voi mielestäni tehdä haastattelemieni äitien huostaanottoon sopeutumisen perusteella. Yhden ryhmän muodostavat ne, jotka olivat kyllä hyväksyneet huostaanoton sillä hetkellä oikeutettuna ratkaisuna, mutta nyt myöhemmin hakevat määrätietoisesti muutosta tilanteeseen. Heitä kutsun *aktiivisiksi sopeutujiksi*. Joukossa oli sellaisia äitejä, jotka ovat hyväksyneet huostaanoton ja elävät sen ratkaisun kanssa toivomatta erityisemmin muutosta tilanteeseen ja heitä kutsun *passiivisiksi sopeutujiksi*. *Passiivisilla sopeutumattomilla* tarkoitan äitejä, jotka eivät hyväksyneet huostaanottoa, mutta eivät kokeneet olevansa pystyviä taistelemaan vastaan tai muuttamaa tilannetta. *Vastaantaistelijat* puolestaan ovat koko lapsen huostassaoloajan taistelleet saadakseen lapsen takaisin kotiin ja yrittäneet monella tapaa hakea muutosta tilanteeseen. Huostaanottoon sopeutumisen näen aineistoni perusteella olevan helpompaa silloin, kun äidillä on kokemus siitä, että huostaanotto on tehty perheen ja sosiaalitoimen kanssa yhteistyössä. Sopeutumista näyttäisi edesauttavan myös se, että äiti uskoo lapsen olevan turvassa ja hyvässä hoidossa sijoituspaikassa ja että äidin suhde sijoituspaikkaan on toimiva. Näen näiden kaikkien sopeutumiseen liittyvien tekijöiden tiivistyvän äidin kokemukseen huostaanoton oikeellisuudesta. Kuten Nousiainenkin (1999) toteaa, ratkaisevaa näyttäisi selviytymisen ja sopeutumisen kannalta olevan se, pystyykö äiti hyväksymään vallitsevan olotilan ja näkemään, että ratkaisu on lapsen kannalta paras mahdollinen (Nousiainen 1999, 33).

Aiemmissa tutkimuksissa (mm. Nousiainen 2004, Granfelt 1998) lapsestaan erillään asuvan äidin äitiyteen liitetyt käsitteet kuten *etä-äitiys* ja *jaettu vanhemmuus* näkyivät tutkimukseni äitiyskokemuksissa ja katson niiden sopivan kuvaamaan haastateltujen äitien äitiyttä. Jotkut äideistä käyttivät itsekin puheessaan näitä käsitteitä. Myös *kaveriäitiys* näyttäytyi aineistossa, mutta äidit itse kokivat kaveriäitiyden vähempiarvoisena. Äitimyytti ja kulttuurisesti määritelty kuva ”oikeasta” ja ihanteellisesta äitiydestä (mm. Jokinen 1996; Kulmala & Vanhala 2004) eli vahvasti myös näiden haastateltujen äitien mielikuvissa. Äidit vertasivat omaa äitiyttään yleiseen, perinteiseen kuvaan *hyvästä* äitiydestä. Haastatellut äidit näkivät oman äitiytensä *normeista poikkeavana*, ja siinä mielessä *erilaisena*. Syyllisyyden tuntemuksistaan ja leimautumisen pelostaan huolimatta he eivät kokeneet olevansa *huonoja äitejä*. Ehkä äidit liittävät huonouden välittämisen ja rakkauden puuttumiseen. Tulkitsen asian, niin että lapsesta välittäminen ja rakastaminen ovat tärkeimmässä roolissa äitiyskokemuksissa määriteltäessä hyvää ja huonoa äitiyttä; hyvä äiti on se, joka rakastaa lastaan ja välittää, huolimatta siitä, ettei lapsi asu äidin kanssa. Katson tämän kertovan myös sitä, että äidit ovat rakentaneet oman tapansa toteuttaa äitiyttään suhteessa vallitseviin olosuhteisiin ja toisaalta myös huolimatta vallitsevasta tilanteesta. Kukaan äideistä ei kokenut äitiytensä loppuneen huostaanottoon, vaan se oli vain muuttanut muotoaan, enemmän tai vähemmän. Kaikki äidit rakentavat *henkilökohtaista tarinaansa* vanhemmuudesta suhteessa kulttuuriseen mallitarinaan (ks. Kulmala & Vanhala 2004, 99), mutta näen haastateltujen äitien rakentaneen uutta vanhemmuuden tarinaa myös suhteessa siihen, mitä se oli ennen huostaanottoa.

Näen lastensuojelun roolin koko ajan kasvavan yhteiskunnassamme, ja tällöin olisi tärkeää kiinnittää huomiota hyvin merkittävään lastensuojelupalvelujen asiakasryhmään, lapsiperheiden äiteihin. Tämän tutkimuksen tulosten perusteella ja verrattaessa niitä aiempiin tutkimuksiin (ks. mm. Laakso & Saikku 1998, Nousiainen 2004), on todettavissa useita epäkohtia, joihin lastensuojelun asiakkaina olevat äidit ovat kiinnittäneet huomiota. Lapsen etua korostetaan pääperiaatteena lastensuojelutyössä. Samalla ajatus äidistä lapsen elämän tärkeimpänä henkilönä elää edelleen vahvana. Näen suuren ristiriidan siinä, että tämä tärkeäksi sanottu henkilö sivuutetaan ja unohdetaan huostaanoton jälkeen, sen sijaan, että äitiä systemaattisesti tuettaisiin uudessa etä-äidin roolissaan ja siihen sopeutumisessa. Aiemmissakin tutkimuksissa (ks. esim. Kujala 2003) on todettu, että lapsen kannalta olisi kaikkein parasta, jos yhteys biologiseen äitiin säilyisi, vaikka lapsi ei enää asuisikaan äidin kanssa. Lapsen sijoituspaikkaan sopeutumistakin edesauttaa se, että äidin ja sijaispaikan

suhteet toimivat, ja että lapsi tietää myös äidin saavan apua ja tukea. Näenkin tärkeänä, että huostaanotettujen lasten äitien tukemiseen alettaisiin todella kiinnittää huomiota. Vaikka kokemukset ovat erilaisia, riippuen muun muassa asiakkuuteen johtaneista syistä, mielestäni kaikilla huostaanotetun lapsen biologisilla perheillä tulisi olla mahdollisuus saada tukea ja apua sitä halutessaan. Tuen tarjoamisen ja järjestämisen tulisi kuulua lastensuojelun perustehtävään ja automaattisesti huostaanotto- ja sijaishuoltoprosessiin. On kohtuutonta, että perhe joutuu selviämään omillaan suuresta elämänmuutoksesta, joka mahdollisesti on laitettu täytäntöön vasten heidän omaa tahtoaan. Osa huostaanotettujen lasten äideistä toki saa apua muilta tahoilta, kuten A-klinikalta tai mielenterveystoimistolta, mutta kaikki äidit eivät ole minkään muun tuen piirissä. Tämän ”muun tuen” varaan ei myöskään saisi laskea kaikkea. Ei voida olettaa ja odottaa, että muut, lastensuojelusta erilliset palvelut, tukevat myös huostaanotosta selviytymistä ja uuteen tilanteeseen sopeutumista. Ei voida myöskään odottaa, että lastensuojelun asiakkaat olisivat tyytyväisiä saamaansa palveluun tai että lastensuojelutyön arvostus nousisi, jos mitään muutosta toimintatavoissa ei tapahdu ja muutoksiin ja palveluihin ei olla valmiita satsaamaan.

Äitien esille nostama sosiaalityöntekijöiden ajan puute ja sen vaikuttaminen huonontavasti asiakassuhteeseen on mielestäni selkeä näyttö sosiaalityön resurssien riittämättömyydestä. Suuret asiakasmäärät yhtä lastensuojelun sosiaalityöntekijää kohden, työnkuvaan liittyvät kasvavat vaateet ja työntekijöiden suuri vaihtuvuus eivät voi olla näkymättä asiakkaiden tyytymättömyytenä heidän saamaansa palveluun. Sosiaalityöntekijöinä työskentelee ammattitaitoisia, korkeasti koulutettuja ihmisiä, mutta ammattitaito ja koulutus eivät loppujen lopuksi auta käytännön työn tekemisessä, jos työvoimaresursseja ei ole riittävästi suhteessa työtaakkaan. Valitettavasti koulutus ei myöskään ole tae kyvystä inhimilliseen toisen ihmisen kohtaamiseen. Huolimatta työn raskaudesta, ja siitä, ettei työntekijä voi ottaa asiakkaan murheita henkilökohtaisiksi murheikseen, näkisin kuitenkin ammattitaitoon olennaisesti kuuluvaksi osaksi asiakkaan kunnioittamisen ja hänen näkemystensä kuuntelemisen, asiakkaan todellisen kohtaamisen. Vaikka lastensuojelussa ollaan tekemässä monien ikävien asioiden kanssa, tulisi asiakkaan asioihin paneutumiseen ja asiakkaan aitoon kohtaamiseen olla kykyä ja halua.

LÄHTEET

Aaltola, Juhani & Valli, Raine (2001) (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus.

Aapola, Sinikka & Kangas, Ilka (1994) Väistelyä ja vastarintaa. Tarinoita naisten selviytymisestä. Tampere: Gaudeamus.

Alasuutari, Maarit (2003) Kuka lasta kasvattaa? Vanhemmuuden ja yhteiskunnallisen kasvatuksen suhde vanhempien puheessa. Helsinki: Gaudeamus Kirja.

Alasuutari, Pertti (1999) Laadullinen tutkimus. 3. Uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Babcock, G.M (1997) Stigma, identity dissonance and the non-residential mother. *Journal of Divorce and Remarriage*, 28, 139-56.

Clumpus, Lynne (1996) No-Woman's land: The story of Non-custodial Mothers. *Feminist and Psychology* 6 (2): 237-244.

Daniel, Brigid M. & Taylor, Julie (2006) Gender and child neglect: Theory, research and policy. *Critical Social Policy* 26(2): 426-439.

DiQuinzio, Patrice (1999) *The Impossibility of Motherhood. Feminism, individualism and the problem of mothering.* Routledge: New York, London.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1999) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen.* Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2001) *Teemahaastattelu. Opit ja opetukset.* Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle.* Jyväskylä: PS-kustannus. ss. 24-42

Featherstone, Brid (1999) Taking mothering seriously: The implications for child protection. *Child and Family Social Work* 1999, 4, 43-53.

Forsberg, Hannele (1994) Yksi ja monta perhettä. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimistotyössä. *Tutkimuksia* 42. Stakes. Tampere.

Forsberg, Helena & Linnas, Helena (2004) Lapsi ja lastensuojelu. Teoksessa Söderholm, Annli; Halila, Ritva; Kivitie-Kallio, Satu; Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.) *Lapsen kaltoinkohtelu*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. ss. 218-238.

Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Granfelt, Riitta (2004) Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä. *Janus* vol. 12 (2) 2004. ss. 134-154.

Gordon, Tuula (1991) *Feministiäidit; nuorallatanssia arjessa ja myyteissä*. Teoksessa Nopola, Sinikka (toim.) *Äiti tuu ikkunaan. Äitiys –elämä vai kohtalo?* Juva: WSOY.

Greif, G.L. & Pabst, M.S. (1987) Mothers without custody. *Social Work*, 32, 11-16.

Heino, Tarja (1998) Selvitys lastensuojelun keskeisistä käsitteistä ja toimintamuodoista. Teoksessa Laakso Riitta & Saikku Peppi (1998) *Hyvä huostaanotto? Aiheita* 28/1998. Helsinki: Stakes. ss.122-129.

Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. *Tutkimuksia* 77. Stakes Helsingin yliopisto.

Hiltunen, Tarja (2005) Äitien voimaantuminen lasten huostaanoton jälkeen. Pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteiden laitos, Jyväskylän Yliopisto.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki. Yliopistopaino.

Ikonen, Hanna-Mari & Ojala, Hanna (2005) Yhteisyyden luomista ja eron kokemuksia – Haastattelu, konteksti ja feministinen tietäminen. Naistutkimus 1/2005.

Jokinen, Arja; Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004) Johdanto: Neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Jokinen, Arja; Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus.

Jokinen, Eeva (1996) Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Tampere: Gaudeamus.

Jokinen, Eeva (1994) Äitiyden kirjoitetut tunnot Teoksessa Virkki, Juha (toim.) Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin. Juva: WSOY, Areena. ss.67-86

Jokinen, Juha (2006) Esitys toimenpiteistä huostaanottomenettelyn kehittämiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriö, Lastensuojelun kehittämisohjelma. Huostaanottotyöryhmän raportti.

Kielty, S. (2004) What does it mean to be a non-resident mother? A psychosocial narrative approach. Unpublished PhD Thesis, University of East Anglia, Norwich.

Kielty, S. (2006) Similarities and differences in the experiences of non-resident mothers and non-resident fathers. International Journal of Law, Policy and the Family 20, 1, 74-94.

Kinnari, Marjaana (2005) Osa-aikaista äitiyttä? Etä-äitien arkikokemuksen tarkastelua kun lapsi asuu pysyvästi äidistä erillään. Jyväskylän yliopisto yhteiskuntapolitiikan pro gradu – tutkielma.
Elektroninen julkaisu. http://thesis.jyu.fi/05/URN_NBN_fi-jyu-200545.pdf

Kinnunen, Merja & Löytty, Olli (toim.) (2002) Tieteellinen kirjoittaminen. Tampere: Vastapaino.

Kitinoja, Manu (2005) Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuuksista ja kouluhistoriasta. Stakes tutkimuksia 150, Helsinki.

Kortteinen, Matti (2005) Ymmärtämisen ongelma eettisenä kysymyksenä kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Teoksessa Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Työpapereita 4/2005. Stakes. Saatavana elektronisesti osoitteessa: <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/tyopaperit/tp4-2005.pdf>. [luettu 24.4.2007].

Kristeva, Julia (1992) Muukalaisia itsellemme. Helsinki. Gaudeamus.

Kujala, Virpi (2003) Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet. Eevan perhe –projektin julkaisu RAY:n avustamana. Sininauhaliitto.

Kulmala, Anna & Vanhala, Anni (2004) Vanhemmuus marginaalissa: Kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa Jokinen, Arja; Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus.

Kuronen, Marjo (1993) Lapsen hyväksi naisten kesken. Tutkimus äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä. Tutkimuksia 35. Helsinki. Stakes.

Kääriäinen, Aino (2004) Asiakirjat lastensuojelun sosiaalityön tiedonmuodostuksessa. Janus 12 (1), 97-104.

Laakso, Riitta & Saikku, Peppi (1998) Hyvä huostaanotto? Aiheita 28/1998. Helsinki. Stakes.

Laurila, Anja (2003) Toivo ja Ilona. Raportti lastensuojeluprojekteista. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja B raportteja16. Helsinki. Diak.

LsL 1983.

Mäkelä, Klaus (2005) Sosiaalitutkimuksen eettinen säätely. Teoksessa Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Työpapereita 4/2005. Stakes. Saatavana elektronisesti osoitteessa: <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/tyopaperit/tp4-2005.pdf>. [Luettu 24.4.2007].

Möller, Sointu (2004) Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Opas- ja käsikirjat 1/2004. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Nousiainen, Kirsi (1999) Kun lapsi asuu isän luona. Äitiyskokemuksen tarkastelua naisen elämäntilanteessa. Teoksessa Karisto, Antti & Saurama, Erja (toim.) Leveät marginaalit. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja 3/1999. ss. 22-34

Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä. SoPhi. Saatavana elektronisesti: <http://ethis.helsinki.fi/julkaisut/val/sospo/vk/nousiainen/lapsista.pdf>

Peltonen, Irkka (2004) Lastensuojelun eettiset kysymykset Teoksessa Puonti, Anna-Maija; Saarnio, Tuija & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. ss. 320-334.

Pimenoff, Veronica (1991) Mahdollinen näkökulma. Teoksessa Nopola, Sinikka (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Äitiys –Elämä vai kohtalo? Juva: WSOY.

Pohjola, Anneli (2002) Pahan säikeitä auttamistyössä Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus. ss.42-62

Posti, Paula (2006) Mistä on hyvät äidit tehty? Lapsen maailma 5/2006 Vol. 65, 40-42.

Pösö, Tarja (2002) Käsitteet, paha, ja tutkijan rajat. Teoksessa Laitinen Merja & Hurtig, Johanna (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-Kustannus. ss.108-126.

Rutter, Barbara A. (1990) Lapsiko sijaishotiin? Vanhemman käsikirja. Suom. toim. Juha Hakala, Perhehoito. Helsinki: Otava.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) (2005) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Saikku, Peppi (1998) Yhdessä suunnitellen. "Hyvä huostaanotto" lastensuojeluverkoston työntekijöiden kuvaamana. Teoksessa Laakso, Riitta & Saikku, Peppi Hyvä huostaanotto? Aiheita 28/1998. Helsinki. Stakes. ss. 42-77

Saurama, Erja (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia.

Scourfield, Jonathan (2003) Gender and child protection. Palgrave Macmillan. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York.

Stakes, Suomen virallinen tilasto, Sosiaaliturva 2006
Tilastotiedote 14/2006, 1.9.2006. Elektroninen julkaisu:
<http://www.stakes.fi/FI/Tilastot/Aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>

Suomela, Anu (2004) Missä viipyvät huostaanottoerheiden ihmisoikeudet? Teoksessa Roos, J.P. (toim.) Huostaanottokirja. Turku: Design Nurmisaari. ss.33-53.

Taskinen, Sirpa (toim.) (1999) Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanottoerheiden laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi. Oppaita 33. Helsinki. Stakes

Tuurala, Timo (2006) Miksi Lastensuojelun tarve kasvaa? Sosiaaliturva 9/2006, 9-11. Vol. 94, Huoltaja-säätiö.

Valkonen, Leena (1995) Kuka on minun vanhempani? Perhehoitotuorten vanhempisuhteet. Tutkimuksia 52. Helsinki. Stakes.

Vanhala, Anni (2005) Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten asuntolasta. Akateeminen väitöskirja. Saatavana sähköisesti osoitteessa: <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-6284--x.pdf>.

Varto, Juha (1992) Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Vuori, Jaana (2002) Äidit, isät ja ammattilaiset. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy. 2.painos.

LIITE: Haastattelupyyntökirje

Sijaishuollossa olevan lapsen äidille

30.9.2005

Hei!

Olen sosiaalityön opiskelija Jyväskylän yliopistosta ja teen pro gradu -tutkielmaani liittyen lapsen sijaishuoltoon biologisen äidin näkökulmasta. Tutkimukseni kohteena ovat **kodin ulkopuolelle** (lastensuojelulaitokseen, yksityiseen perhekotiin tai sijaisperheeseen) **sijoitettujen lasten biologisten äitien kokemukset lapsen huostaanotosta ja sijaishuollosta**, sekä tuohon **elämänmuutokseen saadusta tuesta** (millaista tukea koet saaneesi / millaista tukea olisit kaivannut, erityisesti sosiaalityöltä). Haluaisin siis kuulla Sinun näkemyksiäsi, kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen äiti, ja haastatella Sinua tutkimustani varten. Olen kiinnostunut kuulemaan näkemyksiäsi, vaikka lapsesi sijaishuolto olisi jo päättynyt.

Tästä aiheesta ja kohderyhmästä ei ole kovin paljon tehty aiempaa tutkimusta. Aihe liittyy perheiden parissa tehtävään sosiaalityöhön keskeisesti, ja siksi pidänkin aiheeseen tarttumista tärkeänä. Uskon, että äitien näkemysten kuuleminen tällaisen pienimuotoisenkin tutkimuksen kautta olisi hyödyllistä perheiden parissa tehtävän sosiaalityön, ja ylipäänsä asiakastyön, kehittämisen kannalta.

Haastattelut voitaisiin toteuttaa Sinulle sopivana ajankohtana, ja haastattelulle tulisi varata aikaa vähintään yksi tunti. Äänitän haastattelun työni helpottamiseksi, ja uskon nauhoittamisen helpottavan myös itse haastattelun sujuvuutta. Haastattelu on ehdottoman luottamuksellinen, siinä saatua aineistoa ei käsittele kukaan muu kuin minä. Lisäksi esimerkiksi haastateltavan oman nimen, hänen mainitsemansa nimet ja muut tiedot muutan valmiiseen työhön. Haastateltavat eivät siis tule tunnistetuiksi, eikä kenenkään tarina esiinny sellaisenaan valmiissa työssäni.

Mikäli haastattelu tuntuu kovin epämiellyttävältä tai hankalalta tavalta osallistua tutkimukseen, mutta haluaisit kuitenkin kertoa kokemuksistasi, voimme sopia myös, että kirjoittaisit minulle vapaamuotoisen kirjoituksen aiheesta. Kirjoitettuun aineistoon pätee sama luottamuksellisuus kuin haastatteluihin.

Olisin kiitollinen avustasi ja annan tarvittaessa lisätietoja tutkimukseen liittyen. Voit kysyä lisää myös tutkielmani ohjaajalta, Marjo Kuroselta (sähköpostitse: [poistettu] /puhelimitse: [poistettu]).

Toivoisin yhteydenottoasi mahdollisimman pian, kuitenkin viimeistään 31.10.2005 mennessä, jotta voisimme sopia haastatteluajankohdan.

Ystävällisin terveisin, Sonja Rautakorpi

sähköposti:[poistettu]

puh. [poistettu]

